Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım

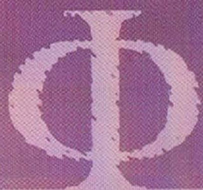

Karl H. Marx

AYRAÇ

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım

Karl Heinrich Marx

FELSEFE

AYRAÇ

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım

Bir Ekle Birlikte

Karl Heinrich Marx
Felsefe Doktoru

Felsefe / 07

AYRAÇ YAYINEVİ

Olgunlar Sk. 3/3 06640/Kızılay-Ankara

Tel-Faks: 0 312. 418 22 63

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım **(Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie)** • Karl Heinrich Marx • Çeviri: Saffet Babür • © **AYRAÇ YAYINEVİ** Bu çevirinin tüm hakları saklıdır • ISBN 975-8087-46-0 • Birinci Baskı: Ayraç Yayınevi/Ocak 2001 • Kapak Tasarımı: Ragıp İncesağır • Kapak Uygulama: Erol Olcay • Düzenleme: Kadir Şahin • Baskı: Şahin Matbaası

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım

Bir Ekle Birlikte

Karl Heinrich Marx
Felsefe Doktoru

Ankara-2001

Hocam Prof. Dr.
Suat Sinanoğlu
anısına
S. B.

ÇEVİRİYE NOT

Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie (Felsefe Tarihi Dersleri) adlı yapıtında Epikouros'u, Stoacı ve Kuşkucu düşünürleri kendilik bilinci *(selbstbeunıstsein)* düşünürleri, yani bireyin bilinçli kişisel tutumu ile doğa ve toplum içinde özgürlük ve bağımsızlığını gerçekleştirmesi konusunu felsefelerinin ana dayanağı yapan düşünürler olarak gören Hegel ile; Aristoteles'ten sonra ortaya çıkan bu dizgeleri Yunan felsefesinin gelişmesi için ve Yunan toplumunun özünün oluşturulması için belirleyici bir akım olarak gören, ama bu okulların görüşlerini kendi özgürlük beklentileri doğrultusunda ve Hegel dizgesi karşısında kendi tutumlarını güçlendirmek için kullanan, bu okullarda dinsel inanç yetkeleriyle, düşünceyi inanç karşısında değersiz göstermeye çalışan dinbilimsel ve felsefi akımlarla savaşmak için destek olacak görüşler bulan Yeni-Hegelciler, Marx'ın Epikouros üzerine çalışmaya başlamasının başlıca nedenidir, diye düşünülür.

Marx, Epikouros üzerine 1839'da başladığı çalışmaları 1840'da "Hefte zur epikureischen Philosophie" ("Epikouros Felsefesi Derlemeleri") adıyla yayımlamış, bu çalışma doktora tezinde ana kaynak olmuştur.

Bonn Üniversitesi'nde görev almak isteyen Marx büyük bir olasılıkla pratik nedenlerle Jena Üniversitesi'ne "Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım" başlıklı tezle doktora ünvanı almak için başvurmuş, 15 Nisan 1841 de bu ünvanı almıştır.

Saygıdeğer dostum, önemsiz bir metinde benim için bunca önem taşıyan adınızı andığım için bağışlayın. Sevgimin küçük bir kanıtını size sunmak için başka bir fırsat bekleyemeyeceğim. İdealler konusunda kuşku duyan herkes, zaman içindeki her gelişmeyi coşku ve temkinle karşılayan; sadece dünyadaki bütün tinsel kişiliklerin onun önünde kendini gösterdiği doğru sözü tanıyan, zamanın bulutlu gökyüzünün karanlıklarının ittiği gerileyen hayaletlerin gölgesine değil, tanrısal bir güç ve güvenli bir bakışla, bütün değişimlerin ötesindeki dünyanın yüreğinde yanan yönetime bakan, o son derece inandırıcı, pasparlak idealizmi yürekten inanarak karşılayan bir ihtiyar delikanlıya duyduğum hayranlıktaki mutluluğu paylaşsa gerek. Siz sayın dostum, benim için her zaman idealizmin bir hayal değil, bir hakikat olduğunun gözler önündeki canlı bir kanıtı oldunuz.

Size beden sağlığı dilememe gerek yok. Tin, kendinizi ona teslim ettiğiniz, büyük büyücü hekimdir.

ÖNSÖZ

Aslında biçimsel olarak bir doktora tezi olarak belirlenmiş olmasaydı, bu çalışma bir yandan sıkı sıkıya bilimsel tutulurken, bir yandan da kimi açıklamalar açısından daha az titiz gerçekleştirilebilirdi. Ne ki dış nedenler yüzünden bu biçimiyle başkıya verilmesine karar verdim. Yunan felsefe tarihinde şimdiye dek çözülmemiş bir problemi burada çözdüğüme inanıyorum.

Bu çalışmanın konusu için yararlı olacak daha önce yapılmış hiçbir çalışma olmadığını, işin uzmanları bilir. Cicero ile Ploutarkhos'un gevezelikleri günümüze değin sürdürüldü. Kilise babalarının, gerçekleştirilmiş akılsızlık süreci olan bütün Ortaçağın onunla cezalandırdığı yasaktan Epikouros'u kurtaran Gassendi, aktarılarında yalnızca bir tek ilginç nokta sunuyor. Katolik vicdanını inançsızın bilgisiyle, Epikouros'u kilise ile uzlaştırmaya çalışıyor: elbette boşuna bir çaba. Bu, Yunanlı bir 'taze'nin bir hıristiyan rahibesi giysisini zevkten çiçek açan bedenine sarması gibi bir şey. Gassendi bize Epikouros felsefesini öğretmek yerine daha çok Epikouros'tan felsefe öğreniyor.

Bu çalışmaya, Epikouros'u, Stoa felsefesini ve Kuşkucuların görüşlerini tüm Yunan düşüncesi ile bağlantısı içinde kapsamlıca ortaya koyacağım daha büyük bir yapıtın hazırlığı[a] diye bakmak gerekiyor. Buradaki biçim vs. açısından eksiklikler orada ortadan kalkacaktır.

---

a. Marx bu tasarısını gerçekleştirememiştir.

Aslında Hegel sözünü ettiğim dizgelerde ortak olanı genelde doğru belirlemiştir; ne ki, ancak ondan sonra felsefe tarihinden sözedilebildiği, hayranlık verici büyüklükteki cesur felsefe tarihi tasarımı içinde hem ayrıntılara girmek olanaklı değildi hem de, "son derece kuramsal" olarak adlandırdığı onun bakışı, büyük düşünürün bu dizgelerin Yunan felsefe tarihi ve Yunan düşüncesi için taşıdığı önemi görmesini engelliyordu. Bu dizgeler Yunan felsefesinin gerçek tarihinin anahtarıdır. Bunların Yunan yaşami ile bağlantısı konusundaki daha derin bir yorum dostum Köppen'in *Büyük Frederik ve Rakibi* adlı yapıtında var.[b]

Epikouros'un dinbilimine Ploutarkhos'un yaptığı saldırıya karşı bir eleştiriyi ek olarak koymamın nedeni şu: bu saldırı bireysel değildir, tersine dinbilim yapan anlama yetisinin felsefe ile bağlantısının tam olarak kendi başına ortaya konduğu bir bakışı temsil etmektedir.

Eleştiride, başka şeyler yanında, Ploutarkhos felsefeyi din alanı önünde yargılıyorsa, onun hareket noktasının yanlış olduğu konusuna da girilmemiştir. Bu konuda atıp tutma yerine David Hume'dan bir alıntı yeter:

"Sonuçları yüzünden ikide birde kendini savunmak ve önünü tıkayan her sanat ve bilim karşısında kendini haklı çıkarmak zorunda bırakılması, üstün saygınlığı her yerde tanınması gereken felsefe için düpedüz bir hakarettir. Burada insanın aklına, kendi uyruklarına karşı vatan hainliğiyle suçlanan bir kral geliyor."[c]

Bir kan damlası, dünyayı alteden özgür yüreği içinde aktığı sürece felsefe, rakiplerine karşı Epikouros'la birlikte şöyle haykıracaktır:

---

b. Carl Friedrich Köppen, *Friedrich der Grosse...* Leipzig 1840.

c. David Hume, *Über die menschliche Natur* (İnsan Doğası Üzerine), Halle 1790.

"'Ασεβὴς δὲ οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν,
ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων."

(Dinsiz kişi, çoğunluğun tanrısını ortadan kaldıran değil,
çoğunluğun inandıklarını tanrılara yükleyen kişidir.)[ç]
Felsefe bunu saklamaz. Prometheus'un seslenişi,

"ἁπλῷ λόγῳ, τοὺς πάντας ἐχθαίρω θεοὺς"

(Sözüm kısa, bütün tanrılardan nefret ederim.)[d]

felsefenin seslenişidir, insanın kendilik bilincini en yüksek tanrısallık olarak tanımayan tüm gök ve yeryüzü tanrılarına karşı özsavıdır. Onun yanında hiçbirinin olması gerekmez.

Görünüşte felsefenin değerden düşürülmüş avam durumunu öven zavallı korkaklar[e] karşılarında yine, Tanrı uşağı Hermes'e Prometheus'un söylediklerini bulur:

"τῆς σῆς λατρείας τὴν ἐμὴν δυσπραξίαν
σαφῶς ἐπίστασ', οὐκ ἂν ἀλλάξαιμ' ἐγώ.
κρεῖσσον γὰρ οἶμαι τῇδε λατρεύειν πέτρᾳ
ἢ πατρὶ φῦναι Ζηνὶ πιστὸν ἄγγελον."

(Benim bu berbat halimi senin uşaklığınla
hiçbir zaman değişmem, açıkça bil bunu.
Çünkü bence şu kayaya uşaklık etmek,
Zeus Babanın sadık bir habercisi olmaktan daha iyi.)[f]

Prometheus felsefe takvimindeki en yüce aziz ve en saygın şehittir.

Berlin, Mart 1841

ç. Diogenes Laertios X, 123.

d. Aiskhylos, *Prometheus*, 975.

e. Marx Prusya Devletinin Genç-Hegelcilere karşı özellikle 1841 yılında artan baskısına gönderide bulunuyor.

f. Aiskhylos, *Prometheus*, 966-969.

İÇİNDEKİLER

g. atomoi arkhai: bölünmez ilkeler; atoma stoikheia: bölünmez öğeler.

EK

Epikouros'un dinbilimi görüşüne yapılan saldırının eleştirisi

Açıklama

I. İnsanın Tanrıyla Bağı.
   1. Korku ve öte dünya varlığı.
   2. Kult ve birey
   3. Yazgı ve rütbesi düşük tanrı.

II. Bireysel Ölümsüzlük.
   1. Dinsel derebeylik. Yığının cehennemi.
   2. Çoğunluğun özlemi.
   3. Seçilmiş insanların kibri.

BİRİNCİ BÖLÜM

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Genel Ayırım

I. Araştırmanın Konusu

Yunan felsefesi iyi bir trajedide bulunmaması gereken şeyle karşılaşmış gibi görünür: sönük bir son! Yunan felsefesinin Makedonyalı İskender'i Aristoteles ile Yunanistan'da nesnel felsefe tarihi son bulmuş ve yiğit Stoalılar bile Spartalıların tapınaklarında başardıkları şeyi, yani Athena'yı ondan kaçamayacak biçimde Herakles'e zincirlemeyi, başaramamıştır diye düşünülür.

Epikourosculara, Stoalılara ve Kuşkuculara, güçlü öncüleriyle hiç ilgisi olmayan, hatta onlara saygısızlık eden bir eklenti olarak bakılır. Epikouros felsefesi Demokritos fiziği ile Kyrenelilerin ahlakını kaynaştıran bir bütün; Stoa Herakleitos'un doğa kurgusu ile Kynik gelenekli dünya görüşünün, biraz da Aristoteles mantığının bir bileşimi; en sonu Kuşkuculuk bu inakların karşısına dikilen zorunlu hastalık imiş. Bu felsefeler, yalnızca tek yanlı ve maksatlı bir seçmecilik olarak, bilinçsizce İskenderi-

ye felsefesiyle[a] ilişkilendirilir. İskenderiye felsefesi de bütünüyle coşku ve zihin bulanıklığı - olsa olsa içindeki kurgunun evrenselliğine saygı gösterilecek bir şaşkınlık, diye görülür.

Varoluş, gelişme ve yok olmanın, her insanca şeyin ona bağlı olduğu, geçilmesi gereken şaşmaz döngü olması sıradan bir hakikattir. Yunan felsefesi Aristoteles ile en yüksek noktasına vardıktan sonra solmuş olsaydı, dikkate değer hiçbir şey olmazdı. Ne ki kahramanların ölümü, kendini şişirmiş bir kurbağanın patlamasına değil, Günbatımına benzer.

Dahası: Varoluş, gelişme ve yok oluş, her şeyin içine yerleştirilebildiği, ama onlarla hiçbir şeyin kavranamadığı, son derece genel, son derece bulanık tasarımlardır. Batışın kendisi ön biçimini, yaşayan nesnede alır. Dolayısıyla onun biçimi de tıpkı yaşayanın biçimi gibi kendine özgülüğü içinde kavranmalıdır.

En sonu, tarihe bir göz atacak olsak, Epikourosculuk, Stoacılık, Kuşkuculuk tikel görünümler midir? Roma düşünce yapısının ilk örnekleri değil midirler? Yunanistan'dan Roma'ya göçen biçim değiller mi?[b] Çağcıl dünyanın kendisinin tinsel yurttaşlık haklarını içine yerleştirdiği nitelikli, güçlü, bengi özler değiller mi?

Bunları sadece bu dizgelerin tarihsel önemini anımsatmak amacıyla vurguluyorum; ama burada söz konusu olan şey, salt eğitim için genel anlamları değil, daha eski Yunan felsefesiyle olan bağlantılarıdır.

En azından bu ilişki açısından, Yunan felsefesinin biri Epikouros, Stoa, Kuşkucuların felsefelerinin kuşağı, öteki İskenderiye

a. Marx, İskenderiye felsefesi ile Yeni Platonculuğu kastetmektedir.

b. Bu kısımda Hegel'den izler var. Bkz. Hegel, *Vorlesungen über Die Geschichte der Philosophie*, c. 14, s. 426-429.

kurgulaması adıyla özetlenen değişik öbekten iki seçmeci dizgeyle sona erdiğini görmeyi araştırmak kışkırtıcı olmak zorunda değil mi? Ayrıca bütünü kapsayan Platon ve Aristoteles felsefelerinden sonraki yeni dizgelerin bu zengin düşünce örneklerine bağlı kalmamaları, çok daha geriye, son derece sınırlı okullara -Fizik açısından (Sokrates'ten önceki) doğa felsefecilerine, Etik açısından Sokratesci okullara- yönelmeleri garip bir olgu değil mi? Yine Aristoteles'ten sonra gelen dizgelerin, temellerini hemen geçmişte hazır bulmaları nasıl açıklanacak? Ya Demokritos'un Kyrenelilerle, Herakleitos'un Kyniklerle bir araya getirilmelerinin açıklaması? Epikourosçularda, Stoalılarda ve Kuşkucularda kendilik bilincinin bütün biçimlerinin tam olarak temsili, ancak her biçimin özel bir varoluş olarak temsil edilmesi bir rastlantı mı? Ya bu dizgelerin bir araya getirilmesiyle kendilik bilincinin tam yapısını oluşturmaları? En sonu, Yunan felsefesinin söylenceye bağlı olarak Yedi Bilgeyle ona dayanarak başlatıldığı, sanki onun merkezi, onun yapıcısı gibi Sokrates ile bütünleştiği özellik, yani Bilge *–σοφός–* özelliği, acaba bu dizgelerde rastlantısal olarak mı doğru bilimin gerçekleşmesi olarak görülür?

Bana öyle geliyor ki, Yunan felsefesinin özelliği olarak, daha önceki dizgeler içerik açısından, Aristoteles sonrası dizgeler ve öncelikle de Epikouros, Stoa ve Kuşkucu okullar öznel biçim açısından daha önemli ve daha ilginç. Ne ki, tam da Felsefe dizgelerinin tinsel taşıyıcısı olan bu öznel biçim metafizik belirlemeler yüzünden neredeyse hepten unutulmuştur.

Bunu Epikouros, Stoa ve Kuşkucuların felsefesini, bütünlüğü içinde, önceki ve sonraki Yunan düşüncesiyle tüm ilişkisi içinde ortaya koyacak daha ayrıntılı bir inceleme konusu olarak bir yana ayırıyorum.

Burada hemen tek bir örnekle, hem de sadece tek açıdan, yani önceki Yunan düşüncesiyle ilgisi açısından bu bağı açıklamak yeterli olsun.

Epikouros'un doğa felsefesinin Demokritos'unkiyle bağını böyle bir örnek olarak seçiyorum. Bunun pek rahat bir bağlantı noktası olduğunu sanmıyorum, çünkü bir yandan Demokritos ile Epikouros fiziğini eş tutmak eski, alışılagelmiş bir önyargıdır, öyle ki, Epikouros'un yaptığı değişiklik olarak yalnızca [atomlardaki] keyfi düşüşler gösterilir; öte yandan, tek tek durumlara ilişkin olarak görünüşte bir mikrobilim içine dalmak zorunda kaldım. Bu önyargı felsefe tarihi ne denli eskiyse o denli eski olduğu için, aradaki ayırım da neredeyse ancak bir mikroskopla keşfedilecek kadar örtük olduğu için, tam da bu yüzden, eğer bağlantılarına karşın, Demokritos ile Epikouros fiziğinde ayrıcasız tek tek durumlara değin giden temel bir ayırım gösterilebilirse oldukça önemli olacaktır. Küçük boyutta kanıtlanan şeyi oldukça büyük boyutlardaki oranların saptandığı yerde göstermek çok daha kolaydır, oysa çok genel gözlemlerin sonuçlarının tek tek durumlarda doğrulanacağı konusu kuşku götürür.

II. Demokritos ile Epikouros'un doğa görüşlerinin bağlantısı üzerine düşünceler

Demokritos ile Epikouros fiziğinin bağlantısı üzerine eskilerin görüşlerine şöyle bir bakılırsa, benim görüşümün daha öncekilere göre durumunun ne olduğu gözler önüne serilecektir. Stoacı Poseidonios, Nikolaos ve Sotion Epikouros'u, Demokritos'un atom öğretisini ve Aristippos'un haz öğretisini kendi malıymış gibi sunmakla suçluyorlar.[1] Akademeialı Cotta, Cicero'ya göre, şunu soruyor: "Epikouros fiziğinde Demokritos'a ait olma-

yan ne var? Gerçi bazı şeyleri değiştiriyor ama çoğun onun gibi konuşuyor."[2] Cicero'nun kendisi de şöyle diyor: "Epikouros pek övündüğü fizikte tamamiyle bir yabancıdır. Çoğu Demokritos'a aittir, nerede ondan ayrılır, onu düzeltmek ister orada berbat eder."[3] Her ne kadar Epikouros pek çok bakımdan Demokritos'u aşağılamakla suçlanırsa da, Ploutarkhos'a göre Leonteus, kendisinden önce doğru öğretiyle tanıştığı, hakikatin ilkelerini daha önce keşfettiği için Epikouros'un Demokritos'u yücelttiğini ileri sürer.[4] De placitis philosophorum (Felsefecilerin Öğretileri Üzerine) adlı yazıda Epikouros, Demokritos'a öykünerek felsefe yapan biri olarak anılır.[5] Ploutarkhos Kolotes adlı yapıtında devam eder ve Epikouros'u sırasıyla Demokritos, Empedokles, Parmenides, Platon, Sokrates, Stilpon, Kyreneliler ve Akademeialılarla karşılaştırırken şu sonucu çıkarmaya çalışır:[c] "Epikouros, bütün Yunan felsefesinde yanlış olanı almış, hakikati anlamamıştır.[6] "De eo, quod secundum Epicurum non beate vivi possit" (Epikouros'a Göre Mutlu Biçimde Yaşanamayacağı Konusu) adlı yazı da aynı şekilde düşmanca telkinlerle doludur.

Eski yazarların bu olumsuz görüşü Kilise Babalarında da aynen sürer. Ben 'Notlar' bölümünde yalnızca bir Kilise Babasından, İskenderiyeli Clemens'ten alıntı yapıyorum.[7] Clemens, Epikouros ile ilgili olarak anılmayı özellikle hakeder, çünkü Aziz Paulus'un felsefeye karşı uyarısını, Tanrı Öngörüsü gibi konularda bir kez bile düş kurmayan bir felsefe olarak Epikouros felsefesine karşı bir uyarı diye yorumlar.[8] Epikouros'a çalıntı suçunu yüklemek için ne denli can atıldığını en çarpıcı biçimde gös-

c. Bu cümle Ploutarkos'dan aynen alınmış değil, sadece onun genel görüşünü özetliyor.

teren kişi, Homeros ile Epikharmos'tan aldığı bütünüyle ilgisiz kimi dizeleri Epikouros felsefesinin ana kaynakları olarak damgalamak isteyen Sextus Empiricus'tur.[9]

Daha sonraki yazarların doğa felsefecisi olarak Epikouros'u yalnızca Demokritos'tan kimi şeyler aşıran biri olarak gösterdikleri bilinmektedir. Onların düşüncelerinin genel temsilcisi Leibniz'in şu cümlesi olabilir: "Nous ne savons presque de ce grand homme" (Démokrite), "que ce qu'Epicure en a emprunté, qui n'était pas capable d'en prendre toujours le meilleur."[10] (Biz bu ünlü kişi -Demokritos- hakkında, her zaman en iyi olanı almayı beceremeyen Epikouros'un kendine mal ettiği şeylerden başka hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz.) İmdi Cicero, Epikouros'a Demokritos öğretisini bozma suçunu yüklerken, hiç olmazsa o öğretiyi iyileştirme arzusunu ve ondaki eksiği görme gücünü ona bırakmakta; Ploutarkhos[11] ona tutarsızlık ve daha kötüye belli bir düşkünlük yüklerken, dolayısıyla istencini de zan altında bırakırken, Leibniz Demokritos'u beceriklice özetleme yeteneğini bile Epikouros'a çok görmektedir.

Ne ki hepsi Epikouros'un, fiziğini Demokritos'tan ödünç aldığı konusunda birleşiyorlar.

[Anmerkungen]

ERSTER TEIL

Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie im allgemeinen

II. Urteile über das Verhältnis demokritischer und epikureischer Physik

[1]) **Diogen. Laert.** X, 4. Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ Ποσειδώνιον τὸν Στωϊκὸν καὶ Νικόλαος καὶ Σωτίων ..... τὰ δὲ Δημοκρίτου περὶ [τῶν] ἀτόμων καὶ Ἀριστίππου περὶ [τῆς] ἡδονῆς, ὡς ἴδια λέγειν (Ἐπίκουρον).

[2]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 26[, 73]. Quid est in physicis Epicuri non a Democrito? nam etsi quaedam *commutavit* ..... tamen pleraque dicit eadem [...].

[3]) **Id.** *de fin.* I, 6 [,21]. Ita, quae mutat, ea corrumpit; quae sequitur, sunt tota Democriti [...].

Ib. [17. 18.] ..... in physicis, quibus maxime gloriatur, primum *totus est alienus.* Democrito adjicit, perpauca mutans, sed ita, ut ea, quae *corrigere* vult, mihi quidem *depravare* videatur ..... in quibus sequitur Democritum, non fere labitur [...].

[4]) **Plutarch.** *Colot.* (ed. Xyl.) p. 1108 [E. c. 3]. [...] Λεοντεὺς ..... τιμᾶσθαί [...] φησι τὸν Δημόκριτον ὑπὸ Ἐπικούρου διὰ τὸ πρότερον ἅψασθαι τῆς ὀρθῆς γνώσεως ..... διὰ τὸ περιπεσεῖν αὐτὸν πρότερον ταῖς ἀρχαῖς περὶ φύσεως. Cf. *ib.* p. 1111 [C. c. 8].

[5]) **(Id.)** *de placit. philosoph.* T. V. p. 235 ed. Tauchn. [= I, 3 p. 877 D]. Ἐπίκουρος Νεοκλέους, Ἀθηναῖος, κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφήσας [...].

[6]) **Id.** *Colot.* p. 1111, 1112, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120 sqq.

[7]) **Clemens Alex.** *strom.* VI. p. 629 [B] ed. Col. [= VI, 2, 27, 4 p. 443 St.]. Ἀλλὰ καὶ Ἐπίκουρος παρὰ Δημοκρίτου τὰ προηγούμενα ἐσκευώρηται δόγματα [...].

[8]) **Id.** p. 295 [B–C = I, 11, 50, 5–6 p. 33 St.]. [...] Βλέπετε οὖν μή τις ἔσται ὑμᾶς [ὁ] συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν·[21] φιλοσοφίαν μὲν οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν Ἐπικούρειον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς πράξεσιν τῶν Ἀποστόλων[22] ὁ Παῦλος, διαβάλλων πρόνοιαν ἀναιροῦσαν [...], καὶ εἰ δή τις ἄλλη [τὰ] στοιχεῖα ἐντετίμηκεν, μὴ ἐπιστήσασα τὴν ποιητικὴν αἰτίαν τούτοις· μηδὲ ἐφαντάσθη τὸν δημιουργόν.

BİRİNCİ BÖLÜM
NOTLAR

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Genel Ayırım

II. Demokritos ile Epikouros'un doğa görüşlerinin bağlantısı üzerine düşünceler.

1. **Diogenes Laertios** X, 4. Ama Stoacı Poseidonius'un izleyicileri ile Nikolaos ve Sotion da... (Epikouros'u), Demokritos'un atom öğretisini ve Aristippos'un haz öğretisini kendi malıymış gibi sunmakla {suçlarlar}.

2. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 26. Epikouros fiziğinde Demokritos'a ait olmayan ne var? Gerçi bazı şeyleri değiştiriyor ... ama çoğun onun gibi konuşuyor {...}.

3. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6. Neyi değiştiriyorsa berbat ediyor; ne de ona uyuyorsa bütünüyle Demokritos'a ait [...]

   a.y. 17,18. ...En çok övündüğü fizikte tamamiyle bir yabancıdır. Pek az şeyi değiştirse de çoğu Demokritos'a ait, ama düzeltmek istediği şeyleri bence berbat ediyor.... Demokritos'u izlediği yerde pek yanlışa düşmüyor {...}.

4. **Ploutarkhos** *Kolotes* {'e Karşı} (Xylander yay.) s. 1108. {...} Leonteus ... kendisinden önce doğru bilgiyi öğrendiği, doğanın ilkelerini daha önce keşfettiği için Demokritos'un Epikouros tarafından yüceltildiğini {...} söyler. Krş. a.y. s. 1111.

5. **(a.y.)** *Felsefecilerin Öğretileri Üzerine* c. 5, s. 235 Taucnitz yay. Neokles oğlu Atinalı Epikouros Demokritos'a öykünerek felsefe yaparak {...}.

6. **a.y.,** *Kolotes* s. 1111, 1112, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120 v.d.

7. **Clemens Alexandrinus** *Halılar* VI, s. 629, Köln, yay. Ama Epikouros da önemli görüşlerini Demokritos'tan çalmıştır {...}.

8. **a.y.** s. 295. {...} "Aman dikkat edin de kimse sizi, felsefe ve salt kandırma yoluyla İsa'ya göre değil insanların öğretilerine ve dünya ilkelerine göre gütmesin." (İncil, Kolossa Mektubu 2, 8.) Bununla o (Aziz Paulus) her tür felsefeyi değil, Paulus'un Azizler Tarihinde (17, 18.) de, Tanrı Öngörüsünü yadsıdığı için sözünü ettiği Epikouros felsefesini [...] ve ayrıca yaratıcı nedeni onların üstüne yerleştirmek yerine öğelere gereğinden fazla değer veren ve Yaratıcıyı dikkate almayan her tür başka felsefeyi yerden yere vurmaktadır.

[9]) **Sext. Empir.** *advers. Math.* (ed. Col. Allobrog.) [I, 13, p.54 A–C = I, 273.] 'Ο δὲ Ἐπίκουρος φωρᾶται τὰ κράτιστα τῶν δογμάτων παρὰ ποιητῶν ἀνηρπακώς· τόν τε γὰρ ὅρον τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν, ὅτι ἡ παντός ἐστι τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις, ἐξ ἑνὸς στίχου δέδεικται λαβών [Homer. Il. I, 469]·

αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

τὸν δὲ θάνατον, ὅτι οὐδέν ἐστι πρὸς ἡμᾶς, Ἐπίχαρμος [B 11 Diels, Vorsokr.] αὐτῷ προςμεμήνυκεν, εἰπών·

ἀποθανεῖν ἢ τεθνάναι οὔ μοι διαφέρει.[13]

ὡςαύτως δὲ καὶ τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων ἀναισθητεῖν, παρ' 'Ομήρου [Il. XXIV, 54] κέκλοφε, γράφοντος·

κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζει μενεαίνων.

[10]) *Lettre de* [Mr.] **Leibniz** *à Mr. Des Maizeaux, contenant* [quelques] *éclaircissements sur l'explication* etc. [In: Opera omnia.] p.66 [et 67]. V.2. éd. Dutens.

[11]) **Plutarch.** *Colot.* p.1111 [A. B. c. 8]. Ἐγκλητέος οὖν ὁ Δημόκριτος, οὐχὶ τὰ συμβαίνοντα ταῖς ἀρχαῖς ὁμολογῶν, ἀλλὰ λαμβάνων ἀρχάς, αἷς ταῦτα συμβέβηκεν. .... εἰ μὲν οὖν τὸ οὐ λέγειν τοιοῦτόν ἐστιν, οὐχ ὁμολογεῖ ('Επίκουρος) τῶν εἰθισμένων τι ποιεῖ. καὶ γὰρ τὴν πρόνοιαν ἀναιρῶν, εὐσέβειαν ἀπολιπεῖν λέγει· καὶ τῆς ἡδονῆς ἕνεκα τὴν φιλίαν ἀναιρούμενος, ὑπὲρ τῶν φίλων τὰς μεγίστας ἀλγηδόνας ἀναδέχεσθαι· καὶ τὸ μὲν πᾶν ἄπειρον ὑποτίθεσθαι, τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω μὴ ἀναιρεῖν.

9. **Sextus Empiricus** *Matematikçilere Karşı* (Cenevre bs.) s. 54. Ne ki, Epikouros görüşlerinin en iyilerini ozanlardan çalarken suçüstü yakalanmıştır. Nitekim hazların en büyüğünün her tür acıdan kurtulma olduğu yollu görüşü bir dizeden aldığı kanıtlanmıştır (Homeros, İl., I, 469)

"Ne ki yeme içme arzusu doyurulduktan sonra"

Ölümün bizimle ilgisi olmadığı yollu sözü ise ona Epikharmos vermiştir. Şöyle diyor:

"Ölmek ya da ölmüş olmak benim için fark etmez"

Aynı şekilde bedenin ceset olunca duyudan bağımsız olduğu görüşünü de Homeros'tan (İl. XXIV, 54) çalmuştır. Şöyle yazar Homeros:

"Tepinirken duyarsız toprağı çiğnemektedir."

10. ***Leibniz*** *'in De Maizeaux'a yazdığı, açıklamalarını v.s. aydınlatılmasını içeren mektubu.* (Bütün Yapıtları) s. 66 (67). c. 2, Dutens yay.

11. **Ploutarkhos** *Kolotes* s. 1111. Demokritos sonuçları ilkelerle uyuşturduğu için değil, bu tür sonuçlar çıkaran ilkeler aldığı için kınanmalıdır.... imdi böyle bir şey söylemiyorsa, alıştığı bir şeyi yaptığını (Epikouros) itiraf etmemekte midir? Nitekim Öngörüyü kaldırıyor, dindarlığın kaldığını ileri sürüyor. Dostluğu haz adına seçiyor ve "dostlar uğruna en büyük acılara katlandığını" söylüyor. Evreni sonsuz kabul ediyor, ama yukarı ile aşağıyı ortadan kaldırmıyor.

III. Demokritos ile Epikouros'un doğa felsefelerinin özdeşliği konusuyla ilgili güçlükler

Tarihsel tanıklar bir yana Demokritos ile Epikouros fiziğinin özdeşliğini destekleyen pek çok şey var. İlkeler -atomlar ve boşluk- tartışma götürmeyecek biçimde aynı. Yalnızca tek tek belirlemelerde istençle ilgili, dolayısıyla temel olmayan ayırımın egemen olduğu düşünülür. Ama bu biçimiyle garip, çözülemeyecek bir bilmece olarak kalıyor. İki düşünür bütünüyle aynı öğretiyi bütünüyle aynı tarzda sunuyorlar, ama -ne denli tutarsız!- bu bilginin doğruluğu ile, kesinliği ile, kullanımıyla ilgili; düşünceler ile gerçekliğin bağlantısıyla ilgili olan ne varsa hepsi taban tabana karşıt. Ben onların taban tabana karşıt olduğunu ileri sürüyorum, şimdi bunu açıklamaya çalışacağım.

A. Demokritos'un *insan bilgisinin doğruluğu ve kesinliği üzerine* görüşünü ortaya çıkarmak zor görünüyor. Çelişkili bilgiler var ya da daha çok bilgiler değil de Demokritos'un görüşleri birbiriyle çelişiyor. Trendelenburg'un, Aristoteles'in *Ruh Üzerine* adlı yapıtına açıklamasındaki, ancak daha sonraki yazarların bu çelişkiyi bildikleri, Aristoteles'in bundan haberdar olmadığı yollu görüşü düpedüz yanlış. Nitekim Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinde şöyle deniyor: "Demokritos ruh ile usu tek ve aynı şey olarak ortaya koyuyor, çünkü, görünen doğrulukmuş."[1] Buna karşın *Metafizik*'te şöyle diyor: "Demokritos hiçbir şeyin doğru olmadığını ya da bizim için belirsiz olduğunu ileri sürüyor."[2] Aristoteles'deki bu bilgiler çelişmiyor mu? Eğer görünen doğru ise, doğru nasıl belirsiz olur? Belirsizlik ancak görünen ile doğruluğun ayrıldığı yerde başlar. Ne ki Diogenes Laertios De-

mokritos'un Kuşkucular arasında sayıldığını belirtiyor. Ondan şöyle bir alıntı var: "Gerçekte hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü hakikat kuyunun dibinde yatıyor."[3] Sextus Empiricus'da da benzeri bir alıntı var.[4]

Demokritos'un bu kuşkucu, kesin olmayan, kendi içinde çelişkili görüşü, sadece *atomlarla duyulara görünen dünyanın bağıntısının nasıl belirlendiği konusuyla ilgili olarak* ortaya konmuştur.

Bir yandan duyulur görünüş atomların kendisine uymaz. O *nesnel* görünüş değil, *öznel görünüştür*. "*Gerçek* ilkeler atomlar ile boşluktur; *öteki her şey kabul, sanı*."[5] "Sadece uylaşıma göre soğuk, uylaşıma göre sıcak var, ama aslında atomlar ve boşluk."[6] Bu yüzden aslında *bir şey* pek çok atomdan oluşmaz, "atomların bağlantısı ile her şeyin bir olduğu *sanılır*."[7] Bu nedenle, küçüklükleri yüzünden duyu gözüyle yakalanamayan ilkelere us gözüyle bakmak gerekir; bundan ötürü onlara *ideler* adı da verilir.[8] Ama öte yandan sadece duyulur görünüş hakiki nesnedir ve *αἴσθησις*(duyum) *φρόνησις*(aklıbaşındalık)'tır, ama bu doğruluk değişken, sürekli devinen fenomendir. Ne ki fenomenin doğruluk olması çelişkilidir.[9] Dolayısıyla kimileyin bir yan kimileyin öteki yan nesnel ve öznel kılınmaktadır. Sonuçta çelişme iki alana ayrılırken dönüşümlü olarak korunmuş görünür. Demokritos bundan ötürü duyulur gerçekliği öznel görünüş yapar; ne ki nesneler dünyasına bağlı antinomi, içinde atom kavramı ile duyusal bakışın düşmanca bir araya geldikleri kendilik bilinci içinde varolur.

Dolayısıyla Demokritos antinomiden kurtulamamaktadır. Bunu açıklama yeri henüz burası değil, bu çelişmenin varlığının yadsınmaması gerektiği şimdilik yeterli olsun.

Bunun yerine Epikouros'a kulak verelim:

Bilge kişi *kuşkucu* değil, *inakla* davranır, diyor o.[10] Herkesten üstünlüğü de budur işte, inanarak bilmesidir.[11] Tüm duyular hakikatin habercisidir.[12] *"Hiçbir şey duyusal algıyı çürütemez;* ne aynı türden olan aynı türden olanı eş geçerliğinden ötürü; ne de değişik türden olan değişik türden olanı, aynı şey üzerine yargıda bulunmadıkları için. Kavram da aynı şekilde, çünkü kavram duyusal algılara bağlıdır."[13] Kanon'da böyle diyormuş. Ne ki *Demokritos duyulur dünyayı öznel görünüş* yaparken, *Epikouros nesnel ortaya çıkış* olarak görmekte. Ayrıca burada kendini bilinçli olarak ayırmaktadır, çünkü o duyusal nitelikleri *sadece-sanılan* nitelikler olarak görmediğini, *ama aynı ilkeleri* paylaştığını iddia etmektedir.[14]

Dolayısıyla duyusal algı Epikouros'un ölçütü idiyse, o algıya nesnel görünüş uyar; böylece Cicero'nun burun kıvırdığı şeye ancak doğru bir çıkarım olarak bakılabilir: "Güneş, Demokritos'a göre büyük görünmektedir, çünkü o bilgili ve geometride yetkin bir insandır; Epikouros'a göre ise yaklaşık iki ayak büyüklüğündedir, çünkü onun düşüncesine göre, o ne kadar görünüyorsa o büyüklüktedir."[15]

B. Demokritos ile Epikouros'un nesnelere ilişkin bilginin ve hakikatin kesinliği üzerine *kuramsal düşüncelerindeki bu ayrım*, bu adamların *birbirine uymayan bilimsel etkinliklerinde ve uygulamalarında gerçeklik* bulmaktadır.

İlkesi, görünmeyen, gerçeklikten ve varoluştan bağımsız kalan Demokritos, karşısında gerçek ve içerikli dünya olarak *duyusal algı dünyasını* bulmaktadır. Bu dünya gerçi ilkeden ayrılmış kendi bağımsız gerçekliği içinde bırakılmış olmakla öznel bir görünüştür ama aynı zamanda biricik gerçek nesne olarak

kendi başına değer ve anlam taşır. Demokritos bu yüzden *deneysel araştırmaya* dalmıştır. Felsefede doyum bulmadığı için kendini *pozitiv bilimin* kollarına atmıştır. Cicero'nun ondan "derin bilgisi olan bir adam" diye söz ettiğini daha önce belirttik. Fizikte, etikte, matematikte, {yedi} özgür sanat[ç] alanında geniş bilgisi vardı.[16] Diogenes Laertios'taki kitap listesi bile geniş bilgisi için tanıklık etmekte.[17] Ne ki derin bilgi taşımanın özelliği ayrıntıya girmek, toplamak ve dışarılarda araştırma yapmaktır: böylece Demokritos'un deneyim, bilgi kazanmak, araştırma yapmak üzere *dünyanın yarısını dolaştığını* görüyoruz. Şöyle övüyor kendini: "ben çağımızda yaşayan insanların dünyasının büyük kısmını dolaştım, en uzaktaki yerleri araştırdım; çoğu bölgeleri ve ülkeleri gezdim, son derece bilge adamları dinledim; kanıtlamalı geometri konusunda kimse beni geçemiyordu, hatta Mısırlı Arsepedonaplar {arazi ölçücüleri} bile."[18]

Demetrios *ὁμωνύμοι* (Adaş Yazarlar), Antisthenes de *διαδοχαῖ* (Felsefe Okulları Tarihi) adlı yapıtlarında onun geometri öğrenmek için Mısır rahiplerine ve Pers ülkesine Kaldaioslara[d] gittiğini, Kızıldenize kadar ulaştığını anlatırlar. Kimileri onun Hindistan'da gymnosophistlerin (Hindistandaki bilgelik öğretmenlerinin) arasında yaşadığını ve Etiyopya'ya gittiğini iddia ederler.[19] Bir yanda onu rahat bırakmayan bir *bilme arzusu,* aynı zamanda da onu uzaklara sürükleyen, *doğru bilgideki yani felsefe bilgisindeki doyumsuzluk.* Onun doğru saydığı bilgi içerikten bağımsızdır, ona içerik sunan bilgi ise doğruluktan uzaktır. Eskilerin anlattığı şey belki bir masal ama doğru bir masal çünkü onun varlığının çelişkisini betimlemektedir: Demokritos *duyu-*

ç. Yedi Özgür Sanat: gramer, dialektik, retorik, müzik, aritmetik, geometri, astronomi.

d. Kaldaioslar: Yunan-Roma dünyasında doğu astrologları ile astronomları için kullanılan ulus adı.

sal göz ışığı us keskinliğini karartmasın diye gözlerini kör etmiş.[20] Cicero'nun dünyanın yarısını dolaştığını ileri sürdüğü adam aynı adamdır, ama aradığı şeyi bulamamıştı.

Epikouros karşıt bir kişilik gösteriyor:

Epikouros *felsefede doyum* ve *mutluluk* bulur. "Gerçek özgürlüğün sana ulaşması için felsefeye hizmet etmen gerekir" der o. "Onun hizmetine giren ve ona kendini veren kimse sabır göstermek zorunda değildir, hemen özgürleşir, çünkü bunun kendisi, yani felsefeye hizmet etmek özgürlüktür."[21] Bundan ötürü şunu öğütlüyor: "ne genç biri felsefe yapmak için beklesin ne de yaşlı biri felsefe yapmayı bıraksın. Çünkü hiç kimse ruhunu iyileştirmek için toy ya da fazla yaşlı değildir. Felsefe yapma zamanının henüz gelmediğini ya da artık geçtiğini söyleyen kimse, henüz mutluluk zamanının gelmediğini ya da artık geçtiğini söyleyen kimse gibidir."[22] Felsefede doyum bulmayan Demokritos kendini deneysel bilginin kollarına atarken, *Epikouros pozitiv bilimleri aşağısamaktadır*, çünkü *gerçek mükemmelleşmeye* hiç katkıda bulunmazlar.[23] O bir *bilim düşmanı*, grameri[e] aşağısayan biri diye anılır.[24] Kendisi cahillikle suçlanmıştır ama Cicero'da bir Epikouroscu[f] şöyle der: "ama cahil olan Epikouros değil, çocukların öğrenmiş olmaması ayıp olan şeyleri yaşlılığa değin öğrenmek gerektiğini düşünen kimseler cahildir."[25]

Demokritos Mısır rahiplerinden, Pers ülkesinde Kaldaioslardan, Hint gymnosophistlerinden bilgi almaya çalışırken, *Epikouros hiçbir öğretmeni* olmadığı için, *kendi kendini yetiştirdiği* için *övünür*.[26] Seneca'ya göre o birilerinin bir yardımı olmadan hakikat için mücadele ettiğini söylermiş.[27] Onların arasında

e. Gramer antik dünyada bugünkü Dil ve Edebiyat alanını kapsamaktadır.

f. Epikouroscu: Lucius Manlius Torquatus.

kendi yolunu kendi çizmiş. En çok kendi kendini yetiştirmiş olanları över, ötekilerin "ikinci sınıf kafa" olduklarını söylermiş. Demokritos dünyanın her yanını gezerken, Epikouros Atina'daki bahçesini ancak iki üç kez bırakır ve İonia'ya, o da araştırma yapmak için değil arkadaş ziyareti için gider.[28] En sonu, Demokritos bilgide kuşkuya düşüp kendini kör ederken Epikouros ölüm saatinin yaklaştığını hissedince ılık bir küvete girer, katıksız şarap ister ve arkadaşlarına felsefeye sadık kalmalarını öğütler.[29]

C. Az önce açımlanmış bu ayırımlar iki filozofun kişiliklerinin rastlantısal özellikleri sayılamaz. Bunlar birleşen iki karşıt yöndür. Biz bunu yukarda kuramsal bilincin ayırımı olarak ifade edilen, uygulamadaki canlılık farkı olarak görüyoruz.

En sonu *düşünmenin varlıkla ilişkisini, bunların bağını ortaya koyan düşünce biçimine* bakalım. Dünya ile düşünceye verdiği bütünlük içindeki bağıntıları filozof ancak kendi özel bilincinin gerçek dünya karşısındaki durumuna göre nesne edinir.

İmdi Demokritos gerçekliğe ilişkin düşünce biçimi olarak *zorunluluğu* kullanıyor.[30] Aristoteles onun her şeyi zorunluluğa bağladığını söyler.[31] Diogenes Laertios her şeyin ondan oluştuğu atom fırtınasının Demokritos'taki zorunluluk olduğunu bildirir.[32] Bu konuda *Felsefecilerin Öğretileri Üzerine* adlı yapıtın yazarı daha doyurucu konuşuyor: Demokritos'a göre zorunluluk yazgıdır, adalettir, {Tanrısal} Öngörüdür ve dünyanın yaratıcısıdır. Ne ki bu zorunluluğun özü maddedeki karşıt biçimler, devinim ve sıçramadır.[33] Buna benzer bir yer Stobaios'un *Doğa Şiirlerinde*[34] ve Eusebios'un *İncil Hazırlığı*'nın 6. kitabında[35] var. Stobaios'un *Etik Şiirler*'inde[36] ve Eusebios'un 14. kitabında[37] hemen hemen aynı biçimde yinelenen Demokritos'un şu görüşü

bize ulaşıyor: insanlar talih görüntüsünü uyduruyorlar - kendi çaresizliklerinin göstergesi; çünkü *talih güçlü bir düşünceyle savaşırmış*. Simplikios da Aristoteles'in talihi ortadan kaldıran öğretilerden söz ettiği yerde Demokritos'u kastettiği sonucunu çıkarır.[38]

Buna karşın Epikouros şöyle der:

"Kimilerinin her şeyin efendisi diye gösterdikleri *zorunluluk yoktur*, kimi şeyler *talihe* bağlıdır, kimi şeyler de bizim *istencimize*. Zorunluluk tartışma götürmez, oysa talih sürekli değişir. Tanrılar üzerine söylenceleri izlemek, doğa bilimcilerinin *εἱμαρμένη* (kaçınılmız yazgı)'sına köle olmaktan daha iyi olsa gerek. Çünkü ilki tanrıların soyluluğundan ötürü merhamet umudunu bırakır bize, beriki acımasız zorunluluktur. *Talih* de çoğunluğun inandığı gibi *bir tanrı* olarak *kabul edilemez*".[39] "Zorunluluk içinde yaşamak kötü bir şeydir, ama zorunluluk içinde yaşamak bir zorunluluk değildir. Her yerde özgürlüğe giden pek çok, kısa, kolay yollar olduğu açık. Yaşamda kimse bağlı tutulamadığı için tanrılara şükredelim. Zorunluluğun kendisini bağlamamız gerekir."[40]

Epikouroscu Velleius, Cicero'da Stoa felsefesi üzerine aynı biçimde konuşmakta: "Cahil kocakarılar gibi her şeyin yazgıya bağlı olduğunu düşünen bir felsefeyi nasıl değerlendirmeli?....Epikouros tarafından kurtarıldık ve özgürlüğe kavuşturulduk."[41]

Epikouros, kendisi zorunluluğu tanımak zorunda kalmamak için *ayrık önermeyi yadsır*.[42]

Gerçi Demokritos'un da talih kavramını kullandığı iddia edilirse de bu konuda Simplikios'da bulunan iki yerde[43] bir alıntı

ötekini geçersiz kılıyor, çünkü açıkça görünüyor ki, talih sözcüğünü kullanan Demokritos'un kendisi değildir, Simplikios bu sonucu çıkarıp ona yüklemektedir. Nitekim o, Demokritos'un dünyanın oluşması için genelde bir neden göstermediğini, dolayısıyla talihi neden yapar *göründüğünü* söylemektedir. Ne ki, burada *içerik belirlemesi* değil, Demokritos'un *bilinçli* olarak kullandığı *biçim* söz konusudur. Eusebios'un bildirdiğine göre de bu böyle: Demokritos'un talihi bütünü oluşturan ve tanrısal bir şey yaptığı, bu konuda her şeyin talih aracılığıyla oluştuğunun iddia edildiği, ama talihi insan yaşamından ve deney dünyasından uzak tutarken söylediklerinin anlamsızlaştığı (söylenmektedir).[44]

Burada biz bir yanda Hıristiyan papazı Dionysios'un boş bir çıkarsamasını görüyoruz, bir yanda da tümel ve tanrısal olanın başladığı yerde Demokritos'un zorunluluk kavramı, rastlantıdan farklı olmaktan çıkıyor.

Dolayısıyla tarihsel olarak şu kadarı kesin: *Demokritos zorunluluğu, Epikouros rastlantıyı* kullanıyor; yani her biri karşıt görüşü düşmanca öfke ile reddediyor.

Bu farklılığın ana sonucu tek tek fiziksel olguları açıklama tarzında kendini gösterir.

Nitekim zorunluluk, sonlu doğada *göreli zorunluluk, belirlenimcilik* olarak ortaya çıkar. Göreli zorunluluk ancak, *gerçek olanaktan* çıkarılabilir; yani onlar aracılığıyla bu zorunluluğa katkıda bulunulan bir koşullar, nedenler, temeller v.b. bütünüdür. Gerçek olanak aynı zamanda göreli zorunluluğun açıklamasıdır. Bunların da Demokritos tarafından kullanıldığını görüyoruz. Simplikios'dan kimi kanıtlar getirelim:

Birisi susar, su içer ve iyileşirse Demokritos neden olarak rastlantıyı değil, susamayı gösterir. Çünkü dünyanın oluşumunda rastlantıyı kullandığı görünse bile o şunu iddia ediyor: rastlantı tek tek durumlarda hiçbir şeyin nedeni değildir, tersine başka bir nedene bağlanır. Örneğin kazmak bir hazine bulmanın nedenidir, ekmek de zeytin ağacının.[45]

Demokritos'un doğa araştırmasında kullandığı açıklama tarzını onlarla ortaya koyduğu çoşkunluk ile ciddiyet, temellendirme eğilimine verdiği önem şu itirafla safça ifade edilmektedir: "Yeni bir *aitioloji* (açıklama tarzı) bulmayı Pers kralı olmaya yeğlerim."[46]

Epikouros Demokritos'un yine tam karşısında yer alıyor. Talih ancak olanak değeri olan bir gerçekliktir. Ama *soyut olanak gerçeğin tam karşıtıdır*. Beriki anlama yetisi gibi, keskin sınırlar içine kapatılmıştır, ilki hayal gibi sınırsızdır. Gerçek olanak, nesnesinin zorunluluğunu ve gerçekliğini temellendirmeye çalışır; soyut olanak açıklanan nesneyle değil, açıklayan özneyle ilgilidir. Nesne sadece olanaklı, düşünülebilir olmalıdır. Soyut olarak olanaklı şey, düşünülebilen şey, düşünen özneyi engellemez, onu sınırlamaz, tökezletecek bir taş değildir. Bu olanağın gerçekte olup olmaması önemli değildir, çünkü burada bağıntı nesne olarak nesneye ilişkin değildir.

Bundan ötürü Epikouros tek tek fiziksel olguların açıklamasında sınırsız bir umursamazlıkla yol alır.

Daha sonra inceleyeceğimiz *Pythokles'e Mektup*'ta bunu daha ayrıntılı açıklayacağız. Burada daha önceki doğa bilimcilerine karşı tutumuna dikkat etmek yeterli olsun. *Felsefecilerin Öğretileri Üzerine*'nin yazarı ile Stobaios'un, filozofların, yıldızların

maddesi, büyüklüğü, güneşin biçimi ve benzeri konulardaki görüşlerini aktardıkları bölümlerde Epikouros her zaman şöyle betimlenir: o bu görüşlerin hiçbirine karşı çıkmaz. Hepsi doğru ola*bilir*miş, çünkü *olanaklılar*mış.[47] Evet, Epikouros bundan ötürü akılla kanıtlanmış olana bile *karşı çıkar* ve tam da bundan ötürü gerçek olanağa dayanan tek yanlı açıklama biçimine karşıdır.

Seneca *Doğa Sorunları*'nda şöyle diyor: Epikouros bütün bunların neden olabileceğini iddia eder ve başka pek çok neden örneği eklemeye çalışır; bunlardan belli birinin olduğunu iddia edenleri ise yalnızca tahminlere dayalı şeyi çıkarım diye değerlendirmenin tehlikeli olduğunu söyleyerek *uyarır*.[48]

Nesnelerin gerçek nedenini araştırma konusunda bir ilgi bulunmadığı görünüyor; yalnızca açıklayan öznenin rahatlaması söz konusu. Soyut olanak özelliğine uyan, her olanaklı şeyi olanaklı olarak bırakmak, açıkça yalnızca *düşünene ilişkin rastlantının varlığa ilişkin rastlantı* olarak anlaşılmasıdır. Epikouros'un kuralı 'açıklamanın duyusal algıyla *çelişemeyeceği*'[g] kendiliğinden anlaşılmakta; çünkü soyut olanak, çelişmeden bağımsız olmaktır, dolayısıyla çelişmeden kaçınmak gerekir.[49] Sonunda Epikouros şunu itiraf eder: kendi açıklama biçimi, *kendisi için kendi başına doğa bilgisini değil*, sadece *kendilik bilincinin ataraksia*sını (sarsılmazlığını) amaçlar.[50]

Dolayısıyla burada da onun Demokritos'a ne denli karşıt olduğunu daha çok açıklamaya gerek yok.

İmdi, iki adamın adım adım karşıt olduğu görünüyor: biri kuşkucu, öteki inakçı; biri duyusal dünyayı öznel görünüş ola-

g. Diogenes Laertios, X. 55, 86, 87, 146, 147.

rak alıyor, öteki nesnel ortaya çıkış. Duyusal dünyayı öznel görünüş olarak anlayan deneysel doğa biliminin, pozitiv bilimin içine dalıyor ve deney yapan, her yerde öğrenen, uzaklarda gezinen kişinin huzursuzluğunu ortaya koyuyor. Görünen dünyayı gerçeklik olarak anlayan ötekisi ise deneye metelik vermiyor. Kendi içinde doyum bulan düşünürün dinginliği, *ex principio interno* (içsel bir ilkeye dayanan) bilgisini yaratan bağımsızlık onda bütünleşiyor. Ama çelişki gittikçe artıyor: duyulur doğayı öznel görünüş diye anlayan *kuşkucu ve deneyci kişi,* duyulur doğayı *zorunluluk* anlayışına bağlı olarak inceliyor ve nesnenin gerçek varoluşunu açıklamaya, kavramaya çalışıyor. Oysa görünüşü gerçek olarak gören *felsefeci ve inakçı kişi* her yerde sadece *rastlantı* görüyor ve açıklama biçimi daha çok doğadaki tüm nesnel gerçekliği ortadan kaldırmaya yarıyor. Öyle görünüyor ki, bu karşıtlıklarda belli bir terslik yatıyor.

Ne ki bütünüyle birbiriyle çelişen bu adamların hala bir ve aynı öğretiye bağlı oldukları kesinlikle düşünülemez. Genelde onların bağıntısını ele almak bir sonraki bölümün işi.

(İçindekiler listesinde gösterilen IV. ve V. Bölümler günümüze kalan metinler arasında bulunmamaktadır ama bu bölüme ilişkin notlar vardır. Bkz. Notlar. ç.)

III. Schwierigkeiten hinsichtlich der Identität demokritischer und epikureischer Naturphilosophie

[1]) **Aristot.** *de anima* I[, 2, 5]. p.8. (ed. Trendel.) [404ª 27–29.] Ἐκεῖνος (sc. Δημόκριτος) μὲν γὰρ ἁπλῶς, τ αὐτον ψυχὴν καὶ νοῦν· τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον [...].

[2]) **Id.** *Metaphys.* [III sive] IV, 5 [1009ᵇ 11–18]. Διὸ Δημόκριτος γέ φησιν, ἤτοι οὐδὲν εἶναι ἀληθὲς, ἢ ἡμῖν [γ'] ἄδηλον. Ὅλως δὲ διὰ τὸ ὑπολαμβάνειν φρόνησιν μὲν τὴν αἴσθησιν, ταύτην δ' εἶναι ἀλλοίωσιν, τὸ φαινόμενον κατὰ τὴν αἴσθησιν, ἐξ[1] ἀνάγκης ἀληθὲς εἶναί φασιν. Ἐκ τούτων γὰρ καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς ἔπος εἰπεῖν ἕκαστος τοιαύταις δόξαις γεγένηνται ἔνοχοι. Καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας τὴν ἕξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν.[2]

[3]) **Diogen. Laert.** IX, 72. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ξενοφάνης καὶ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης καὶ Δημόκριτος κατ' αὐτοὺς σκεπτικοὶ τυγχάνουσιν. [...] Δημόκριτος . . . . . καὶ πάλιν, αἰτίῃ δ' οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῷ γὰρ ἡ ἀλήθεια.

[4]) Cf. **Ritters** *Gesch. d. alt. Philos.* I. T.S.579ff. [2. verb. Aufl., 1836. S.619ff.]

[5]) **Diogen. Laert.** IX, [43–]44. Δοκεῖ δὲ αὐτῷ (sc. Δημοκρίτῳ) τάδε· ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους καὶ κενόν· τὰ δ' ἄλλα πάντα νενομίσθαι, δοξάζεσθαι.

[6]) **Id.** *ib.* 72. Δημόκριτος δὲ τὰς ποιότητας ἐκβαλών· ἵνα φησί, Νόμῳ ψυχρὸν, νόμῳ θερμόν· αἰτίῃ δὲ ἄτομα καὶ κενόν.

[7]) **Simplic.** *in Schol. ad Aristot.* (coll. Brandis) p.488 [ª30–32 = CAG VII p.295, 12–14]. [...] φύσιν μέντοι μίαν ἐξ ἐκείνων κατ' ἀλήθειαν, οὐδ' ἥντινα οὖν γεννᾷ (sc. Δημόκριτος)· κομιδῇ γὰρ εὔηθες εἶναι τὰ δύο ἢ τὰ πλείονα γίνεσθαι ἄν ποτε ἕν.

P.514 [ª9–10. 10–12 = CAG VII p.609, 22. 23–24]. [...] καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἐξ ἑνὸς πολλὰ γίνεσθαι ἔλεγον (sc. Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος) . . . . . οὔτε ἐκ πολλῶν ἓν κατ' ἀλήθειαν συνεχές, ἀλλὰ τῇ συμπλοκῇ τῶν ἀτόμων ἕκαστον ἓν δοκεῖ γίνεσθαι.

NOTLAR

III. Demokritos ile Epikouros'un doğa felsefelerinin özdeşliği konusuyla ilgili güçlükler

I

1. **Aristoteles** *Ruh Üzerine* I, s. 8 (Trendelenburg yay.) {404 a 27-29}. O (Demokritos) ruh ile usu mutlak anlamda aynı görüyor. Nitekim görünenin doğru olduğunu söylüyor. {...}.

2. **Aristoteles** *Metafizik* {III ya da IV}. Bunun için Demokritos ya hiçbir şeyin doğru olmadığını ya da bizim için belirsiz olduğunu ileri sürer. Ne ki genelde aklıbaşındılığı duyum olarak, duyumu ise bir nitelik değiştirme olarak kabul ettiklerinden duyuma göre görünenin doğru olduğunu söylemek zorundaydılar. Bundan ötürü hem Empedokles hem Demokritos hem de denebilir ki bu görüşü paylaşan öteki düşünürler yanılgıya düşüyorlar. Nitekim Empedokles, huyun değişmesiyle aklıbaşındalığın da değiştiğini ileri sürer.

   Ayrıca "Metafizik"in bu yerinde de çelişki dile getirilmiştir. (Bu cümleyi Marx sayfanın sol yanına yazmış. ç.).

3. **Diogenes Laertios** IX, 72. Ama Ksenophanes, Eleali Zenon Kuşkucular arasında sayılır. {...} Demokritos .... şunu da {söyler}: aslında hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü hakikat kuyunun içinde.

4. Krş. **Ritter**'in *Eski Felsefeler Tarihi* I. s. 579 {geliştirilmiş 2. baskı 1836, s. 619.}

5. **Diogenes Laertios** IX, {43-}44. O (Demokritos) şöyle düşünür: Her şeyin ilkeleri atomlar ile boşluktur. Öteki her şey kabul, sanı.

6. **a.y.** IX, 72. Demokritos nitelikleri yok sayıyor: Şöyle der: yalnızca uylaşımsal olarak soğuk, uylaşımsal olarak sıcak var, Gerçekte ise atomlar ve boşluk.

7. **Simplikios** *Aristoteles'e Açıklamalar* (Brandis derlemesi) s. 488. {...} Gerçekte bunlardan tek bir doğa oluşmaz {der Demokritos}. Nitekim iki ya da daha çok nesneden bir nesne oluşması düpedüz gülünç.

   s. 514. {...} Bu yüzden de onlar (Demokritos ile Leukippos) .... ne tek şeyden çok şeyin, ne de gerçekte çok şeyden sürekli bir şeyin oluştuğunu, atomların bağlantısı ile her bir şeyin tek olarak oluştuğunun düşünüldüğünü söylüyorlardı.

[8]) **Plutarch.** *Colot.* p. 1111 [A. c. 8]. [...] τὰς ἀτόμους *ἰδέας* ὑπ' αὐτοῦ (sc. Δημοκρίτου) καλουμένας [...].

[9]) Cf. **Aristot.** l.c.

[10]) **Diogen. Laert.** X, 121 [[b] Long]. [...] δογματιεῖν τε (sc. σοφόν), καὶ οὐκ ἀπορήσειν.

[11]) **Plutarch.** *Colot.* p. 1117 [F. c. 19]. ἓν γάρ ἐστι τῶν Ἐπικούρου δογμάτων τὸ μηδὲν ἀμεταπείστως πεπεῖσθαι μηδένα, πλὴν τὸν σοφόν.

[12]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 25[, 70]. [...] *omneis sensus veri nuntios* dixit (sc. Epicurus) esse [...].

Cf. **Id.** *de fin.* I, 7[, 22].

(Plutarch.) *de placit. philosoph.* IV. p. 287 [= IV, 8 p. 899 F]. Ἐπίκουρος πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ [...].

[13]) **Diogen. Laert.** X, 31. Ἐν τοίνυν τῷ κανόνι λέγει ὁ Ἐπίκουρος, κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς προλήψεις καὶ τὰ πάθη· ..... Οὐδ' ἔστι τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι. 32. Οὔτε γὰρ ἡ ὁμοιογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμοιογενῆ, διὰ τὴν ἰσοσθένειαν· οὔθ' ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῆ. Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν εἰσι κριτικαί. Οὔθ' ἡ ἑτέρα τὴν ἑτέραν· πάσαις γὰρ προσέχομεν. Οὔτε μὴν ὁ λόγος· πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται.

[14]) **Plutarch.** *Colot.* l.c. [p. 1110 E. F–1111 A. B. c. 8]. Τὸ γὰρ νόμῳ χροιὴν εἶναι, καὶ νόμῳ γλυκὺ καὶ νόμῳ σύγκρισιν[1] τὰς ἀτόμους εἰρημένον φησὶν ὑπὸ Δημοκρίτου ταῖς αἰσθήσεσι ..... πρὸς τοῦτον ἀντειπεῖν μὲν οὐδὲν ἔχω τὸν λόγον, εἰπεῖν δὲ, ὅτι ταῦτα τοῦ Ἐπικούρου δογμάτων οὕτως ἀχώριστά ἐστιν ὡς τὸ σχῆμα καὶ τὸ βάρος αὐτοὶ τῆς ἀτόμου λέγουσιν. Τί γὰρ λέγει Δημόκριτος; οὐσίας ἀπείρους τὸ πλῆθος, ἀτόμους τε καὶ διαφόρους, ἔτι δὲ ἀποίους καὶ ἀπαθεῖς ἐν τῷ κενῷ φέρεσθαι διεσπαρμένας, ὅταν δὲ πελάσωσιν ἀλλήλαις, ἢ συμπέσωσιν, ἢ περιπλακῶσι φαίνεσθαι τῶν ἀθροιζομένων τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ δὲ πῦρ[1], τὸ δὲ φυτόν, τὸ δὲ ἄνθρωπον· εἶναι δὲ πάντας τὰς ἀτόμους ἰδέας ὑπ' αὐτοῦ καλουμένας, ἕτερον δὲ μηθέν, ἐκ μὲν γὰρ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ εἶναι γένεσιν· ἐκ δὲ τῶν [ὄντων] μηθὲν ἂν γίνεσθαι, τῷ μήτε πάσχειν, μήτε μεταβάλλειν τὰς ἀτόμους ὑπὸ στεῤῥότητος, ὅθεν οὔτε χρόαν ἐξ ἀχρώστων, οὔτε φύσιν ἢ ψυχὴν ἐξ ἀποίων ..... ὑπάρχειν. Ἐγκλητέος οὖν ὁ Δημόκριτος, οὐχὶ τὰ συμβαίνοντα ταῖς ἀρχαῖς ὁμολογῶν, ἀλλὰ λαμβάνων ἀρχάς, αἷς ταῦτα συμβέβηκεν. .... ὁ *Ἐπίκουρός φησιν, ἀρχὰς μὲν ὑποτίθεσθαι τὰς αὐτάς, οὐ λέγειν δὲ νόμῳ χροιὴν* ..... *καὶ τὰς ἄλλας ποιότητας.*

[15]) **Cic.** *de fin.* I, 6[, 20]. *Sol* Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto; huic (sc. Epicuro) bipedalis fortasse; tantum enim esse censet, quantus *videtur* [...]. Cf. **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* II. p. 265 [= II, 21 p. 890 C].

8. **Ploutarkhos** *Kolotes* s. 1111. [...] Onun (Demokritos) tarafından idea diye adlandırılan atomları [...].

9. Krş. **Aristoteles** y.a.y.

10. **Diogenes Laertios** X, 121. [...] o (bilge kişi) kuşkucu değil, inakçı davranır.

11. **Ploutarkhos** *Kolotes* s. 1117. Nitekim şu Epikouros'un temel görüşlerinden biridir: bilgeden başka hiç kimse kesin bir biçimde inanamaz.

12. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 25. [...] "bütün duyular hakikatin habercisidir", der o (Epikouros)[...].

   Krş. **a.y.** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I,7.

   (Ploutarkhos) *Filozofların Öğretileri Üzerine* IV. s. 287. Epikouros her duyumu ve tasarımı doğru olarak kabul eder [...].

13. **Diogenes Laertios** X, 31. İmdi Epikouros Kanon'da şöyle diyor: Hakikatin ölçütleri duyusal algılar, kavramalar ve duygulanımlardır:... hiçbir şey duyusal algılarla çelişemez. 32. Ne aynı türden olan eş geçerliği yüzünden ne de değişik türden olan değişik türden olanla: çünkü aynı şeyler üzerinde yargıda bulunmazlar. Birincilerle ötekiler de çelişmez, çünkü hepsi gözümüzün önünde. Kavram da öyle, çünkü kavram duyumlara bağlı.

14. **Ploutarkhos** *Kolotes* y. a. g. y. Nitekim Demokritos'un dediği şey, sadece uylaşıma göre renk, uylaşıma göre tatlı, uylaşıma göre birleşim olması [gerçekte ise yalnızca boşluk ve] atomlar olması duyulanla [çelişmektedir].... Bu görüşe karşı bir temellendirme getiremem ama şunu söyleyebilirim: onların atomun biçimi ve ağırlığı ifadeleri gibi, bu görüş de Epikouros'un görüşleriyle sıkı sıkıya bağlantılı. Nitekim Demokritos ne diyor? Tözler sayıca sonsuz, bölünemez hem de farklı. Ayrıca nitelikten ve etkilenimlerden bağımsızlar. Boşlukta ordan oraya savruluyorlar, ne zaman ki birbirlerine yaklaşıyorlar, çarpışıyorlar ya da kenetleniyorlar, oluşan şeylerden biri su, biri ateş, biri bitki, başka biri de insan olarak görünüyor. Ama bunların hepsi onun *idea* adını verdiği atom imiş, başka bir şey değilmiş. Çünkü varolmayandan bir oluşma olmaz, varolanlar da hiçbir şey haline gelmezmiş, çünkü atomlar sağlamlıklarından ötürü ne etkilenir ne de değişikliğe uğrarlarmış. Dolayısıyla ne renk renksiz olan şeylerden, ne de nitelikten bağımsız şeylerden bir doğa ya da ruh oluşurmuş..... Dolayısıyla Demokritos ilkeleri olan bitenle uzlaştırdığı için değil, bu olan bitenlere neden olan ilkeler aldığı için suçlanmalıdır. ....Epikouros ise aynı ilkeleri kabul ettiğini söylüyor ama rengin .... ve bütün öteki niteliklerin uylaşımla varolduğunu iddia etmiyor.

15. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6. Güneş Demokritos'a büyük görünür, çünkü o bilgili ve geometride yetkin bir insandır; ötekine ise [Epikouros] yaklaşık iki ayak, çünkü onun düşüncesine göre ne kadar görünüyorsa o büyüklüktedir.[...]. Krş. **(Ploutarkhos)** *Felsefecilerin Görüşleri Üzerine* II, s. 265.

[16]) **Diogen. Laert.** IX, 37. Τὰ γὰρ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά, ἀλλὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τοὺς ἐγκυκλίους λόγους καὶ περὶ τεχνῶν πᾶσαν εἶχεν (sc. Δημόκριτος) ἐμπειρίαν.

[17]) Cf. **Diogen. Laert.** [IX,] § 46[–49].

[18]) **Euseb.** *Praepar. evang.* X. p.472 [A–B = X, 4, 23–24 Mr.]. Καί που σεμνυνόμενος περὶ ἑαυτοῦ[2] φησὶν (sc. Δημόκριτος), „ἐγὼ δὲ τῶν κατ' ἐμαυτὸν ἀνθρώπων πλείστην γῆν διεπλανησάμην, ἱστορέων τὰ μήκιστα, καὶ ἀέρας [τε] καὶ γαίας πλείστας εἶδον, καὶ λογίων ἀνθρῶν[3] πλείστων ἐπήκουσα· καὶ γραμμέων συνθέσιος μετ' ἀποδείξεως οὐδείς, κἀμὲ, παρήλλαξεν οὔτε Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι 'Αρσιπεδονάπται[40], οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτεα ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθην". 'Επῆλθε γὰρ καὶ οὗτος Βαβυλῶνά τε καὶ τὴν Περσίδα καὶ Αἴγυπτον, τοῖς [τε] Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων.

[19]) **Diogen. Laert.** IX, 35. Φησὶ δὲ Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις, καὶ 'Αντισθένης ἐν διαδοχαῖς, ἀποδημῆσαι αὐτὸν (sc. Δημόκριτον) καὶ εἰς Αἴγυπτον πρὸς τοὺς ἱερέας, γεωμετρίαν μαθησόμενον, καὶ πρὸς Χαλδαίους εἰς τὴν Περσίδα καὶ εἰς τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν γενέσθαι. Τοῖς τε Γυμνοσοφισταῖς φασί τινες συμμῖξαι αὐτὸν ἐν 'Ινδίᾳ, καὶ εἰς Αἰθιοπίαν ἐλθεῖν.

[20]) **Cic.** *Quaest. Tusc.* V, 39[, 114]. Democritus, luminibus amissis, ... Atque hic vir, impediri animi etiam aciem adspectu oculorum arbitrabatur, et, quum alii saepe, quod ante pedes esset, non viderent, ille infinitatem [omnem] peregrinabatur, utnulla in extremitate consisteret.

Id. *de fin.* V, 27 [= V,29, 87 Sch.]. [...] Democritus ..... qui .....dicitur oculis se privasse, certe *ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur* [...].

[21]) **Luc. Ann. Senec.** *Op.* II. epist. oct.[1] [, 7]. p.24. (ed. Amstel. 1672.) Adhuc Epicurum replicamus ..... Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subjecit et tradidit; statim circumagitur. Hoc enim ipsum, philosophiae servire, libertas est.

[22]) **Diogen. Laert.** X, 122. Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. Οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστιν, οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. 'Ο δὲ λέγων, ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὅμοιός ἐστι τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μὴ παρεῖναι τὴν ὥραν, ἢ μηκέτι εἶναι. "Ωστε φιλοσοφητέον καὶ γέροντι καὶ νέῳ ['τῷ μὲν], ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς, διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων· τῷ δὲ, ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾖ, διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων. Cf. **Clemens Alex.** IV. p. 501 [C–D = IV, 8, 69, 2–4 p. 279 St.].

16. **Diogenes Laertios** IX, 37. Nitekim o [Demokritos] yalnızca fizik ile etikte yetkin değildi, aynı zamanda matematik ile genel eğitime ilişkin bilgilerde ve sanatlarda deneyim sahibiydi.

17. Krş. **Diogenes Laertios** [IX] bl.46-[-49].

18. **Eusebios** *İncile Hazırlık* X, s. 472. Bir yerde o (Demokritos) kendinden övgüyle şöyle bahseder: "Çağımızda yaşayan insanların dünyasının büyük kısmını dolaştım, en uzaktaki yerleri araştırdım, çoğu bölgeleri ve ülkeleri gezdim, son derece bilgili adamları dinledim; geometrik kanıtlamalar konusunda kimse beni geçemiyordu, hatta Arsepedonaplar [Mısırlı arazi ölçücüleri için kullanılıyor] bile; bu sonuncuların yanında henüz on sekizimde misafir oldum." Nitekim o Babil'e, Pers iline, Mısırlılara gitmiş, Mısır rahiplerinden ders almıştı.

19. **Diogenes Laertios** IX, 35. Demetrios *ὁμονύμοις*, Antisthenes de διαδοχαῖς adlı yapıtlarında onun (Demokritos) Mısırlı rahiplerin yanına geometri öğrenmek için gittiğini, Pers iline Kaldaiosların yanına Kızıldenize ulaştığını anlatırlar. Kimileri onun Hindistan'da Gymnosophistlerin yanında yaşadığını ve Etiyopya'ya gittiğini iddia ederler.

20. **Cicero** *Tusculum Tartışmaları* V, 39. Demokritos ışığı yitirdikten sonra..... Bu adam tin keskinliğinin gözün görme gücü tarafından engellendiği görüşündeydi ve ötekiler çoğu kez ayaklarının dibindeki şeyi göremezlerken o hiçbir sınırda durmamak için [bütünlüğü içinde] sonsuzlukta dolaşıyordu.

a.y. *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* V, 27. [...] Demokritos...denir ki kendini gözlerden yoksun kılmış: tin düşüncelerden olabildiğinde az etkilensin diye, bu kesin [...].

21. **Lucius Annaeus Seneca,** *Yapıtlar II.* Mektuplar. [7]. s. 24 (Amsterdam bs. 1672). Burada da Epikouros'u yineleyelim....Sana gerçek özgürlüğün ulaşması için felsefeye hizmet etmen gerekir. Onun hizmetine giren ve ona kendini veren kimşenin sabır göstermesi gerekmez, hemen özgürleşir. Çünkü bunun kendisi, felsefeye hizmet etmek özgürlüktür.

22. **Diogenes Laertios** X, 122. Ne genç biri felsefe yapmak için beklesin ne de yaşlı biri felsefe yapmayı bıraksın. Çünkü hiç kimse ruhunu iyileştirmek için toy ya da fazla yaşlı değildir. Felsefe yapma zamanının henüz gelmediğini ya da artık geçtiğini söyleyen kimse, henüz mutluluk zamanının gelmediğini ya da artık geçtiğini söyleyen kimse gibidir. Dolayısıyla hem yaşlı birinin hem de genç birinin felsefe yapması gerekir, ki biri yaşlılıkta da, olanların yüzü suyu hürmetine iyiler için genç kala; öteki de hem genç hem de gelecekten korkmayacağı için yaşlı ola. Krş. **Clemens Alexandrinus** IV. s. 501.

[23]) **Sext. Empir.** *advers. Math*. p. I [A–B = I, 1]. Τὴν πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἀντίῤῥησιν κοινότερον μὲν διατεθεῖσθαι δοκοῦσιν οἱ [...] περὶ τὸν Ἐπίκουρον καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πύῤῥωνος οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διαθέσεως, ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Ἐπίκουρον, ὡς τῶν μαθημάτων μηδὲν συνεργούντων πρὸς σοφίας τελείωσιν [...].

[24]) **Id.** [I, 2.] p. 11 [A–B = I, 49]. [...] ἐν οἷς θετέον καὶ τὸν Ἐπίκουρον, εἰ καὶ δοκεῖ [τοῖς] ἀπὸ [τῶν] μαθημάτων διεχθραίνειν.

Id. [I, 13.] p. 54 [A = I, 272]. [...] τοὺς ..... γραμματικῆς κατηγόρους, Πύῤῥωνα τε καὶ Ἐπίκουρον [...].

Cf. **Plutarch.** *de eo, quod sec. Epicur. non beate vivi poss*. p. 1094 [D–E. c. 12].

[25]) **Cic.** *de fin*. I, 21 [, 72]. **Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii indocti, qui, quae pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse discenda.**

[26]) **Diogen. Laert.** X, 13. Τοῦτον (sc. Ἐπίκουρον) Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικοῖς Λυσιφάνους ἀκοῦσαι φησὶ καὶ Πραξιφάνους· αὐτὸς δὲ οὔ φησιν, ἀλλ' ἑαυτοῦ, ἐν τῇ πρὸς Εὐρύδικον[49] ἐπιστολῇ.

Cic. *de nat. deor*. I, 26 [, 72]. [...] quum quidem gloriaretur (sc. Epicurus), [...] se magistrum habuisse nullum, quod et non praedicanti tamen facile [...] crederem [...].

[27]) **Senec.** *epist*. 52 [, 3]. p. [176 et] 177. **Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius[2] adjutorio contendere; ex iis se fecisse sibi ipsum viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. Quosdam indigere ope aliena, non ituros, si nemo praecesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundae sortis ingenium.**

[28]) **Diogen. Laert.** X, 10. Καὶ χαλεπωτάτων δὲ καιρῶν κατασχόντων τηνικαῦτα τὴν Ἑλλάδα, αὐτόθι καταβιῶναι, δὶς ἢ καὶ τρὶς ἐπὶ τοὺς περὶ τὴν Ἰωνίαν τόπους διαδραμόντα πρὸς τοὺς φίλους, οἳ καὶ πανταχόθεν πρὸς αὐτὸν ἀφικνοῦντο, καὶ συνεβίουν αὐτῷ ἐν τῷ κήπῳ, καθά φησι καὶ Ἀπολλόδωρος· ὃν καὶ ὀγδοήκοντα μνῶν πρίασθαι.

[29]) **Id.** X, 15. Ὅτε καί φησιν Ἕρμιππος ἐμβάντα αὐτὸν εἰς πύελον χαλκῆν, κεκραμένην ὕδατι θερμῷ, καὶ αἰτήσαντα ἄκρατον, ῥοφῆσαι. § 16. Τοῖς τε φίλοις παραγγείλαντα τῶν δογμάτων μεμνῆσθαι, [οὕτω] τελευτῆσαι.

[30]) **Cic.** *de fato* 10 [, 22. 23]. **[...] Epicurus [...] vitari fati necessitatem [...]. Democritus [...] accipere maluit, necessitate omnia fieri [...].**

Cic. *de nat. deor*. **I, 25 [, 69]. [...] invenit, quomodo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat [...].**

Euseb. *Praepar. evang*. I. p. 23 sq. [23 D–24 A = I, 8, 7 Mr.]. Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ..... ἄνωθεν δὲ ὅλως ἐξ ἀπείρου χρόνου προκατέχεσθαι τῇ ἀνάγκῃ πάνθ' ἁπλῶς τὰ γεγονότα καὶ ὄντα καὶ ἐσόμενα.

23. **Sextus Empiricus** *Matematikçilere Karşı* s.1. Epikouroscular ile Pyrrhon'un izleyicileri bilimin temsilcilerine karşı görünüyorlar ama aynı bakımdan değil: Epikouroscular bilimlerin bilgeliğin tamamlanması için hiçbir katkısı olmadığı için [...].

24. **a.y.** s.11. [...] o da bilim temsilcilerinin bir düşmanı göründüğüne göre, Epikouros da onlar arasında sayılabilir.

a.y. s. 54. .... Edebiyatı suçlayanlar, Pyrrhon ve Epikouros [...].

krş. **Ploutarkhos** *Epikouros'a Göre Mutlu Yaşanamayacağı Üzerine*. s. 1094.

25. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 21. Ama cahil olan Epikouros değil, çocukların öğrenmiş olmaması ayıp olan şeyleri yaşlılığa değin öğrenmek gerektiğini düşünen kimseler cahildir.

26. **Diogenes Laertios** X,13. Onun (Epikouros) Lysippos ile Praksiphanes'i dinlediğini Apollodoros Khronika'sında aktarıyor. Oysa Eurıdikos'a Mektup'ta o kendi kendinin öğrencisi olduğunu ileri sürer.

Cicero *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 26. [...] O (Epikouros) öğretmeni olmamakla övünüyor, bunu söylemeseydi de [...] ben ona inanırdım [...].

27. **Seneca** *52. Mektup*. s. [176 ve] 177. Epikouros, birilerinin bir yardımı olmadan hakikat için mücadele ettiğini, onların içinde kendi yolunu kendisi çizdiğini söyler. Kendi kendini teşvik edenleri, kendi kendilerini geliştirdikleri için över en çok. Başkalarının ise dışardan bir desteğe gereksinimi varmış. Önden giden biri yoksa ilerlemezlermiş, ama iyi iz sürerlermiş. Metrodoros'un bunlardan biri olduğunu söyler. Bu da bir yetenekmiş ama ikinci sınıf.

28. **Diogenes Laertios** X, 10. O zamanlar Yunanistan çok zor günler geçirmesine karşın o hep orada yaşıyordu ve arkadaşlarını ziyaret için iki üç kez İonia'ya gitmişti. Apollodoros'un bildirdiğine göre her yerden ona arkadaşları gelir ve Bahçe'de onunla birlikte kalırlardı. Bu Bahçe'yi 80 minaya almış.

29. **a.y.** X,15. Bu konuda Hermippos da şunu söylüyor: Ilık su dolu bronz bir küvete girmiş, katıksız şarap istemiş ve içmiş. Bl.16: Arkadaşlarına öğretisini akıllarından çıkarmamalarını öğütledikten sonra ölmüş.

30. **Cicero** *Yazgı Üzerine* 10. [...] Epikouros [...] yazgının zorunluluğundan kaçılabileceğine [inanırdı], Demokritos ise [...] her şeyin zorunlulukla oluştuğunu kabul etmeyi tercih ediyordu [...].

Cicero *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 25.[...] o zorunluluğu ortadan kaldırma aracı buldu, bu açıkça Demokritos'a karşıydı [...].

Eusebios *İncile Hazırlık I*. s. 23. Abderalı Demokritos hem geçmişteki hem şimdiki hem de gelecekteki her şeyin ezelden beri zorunlulukla belirlenmiş olduğunu kabul ediyordu.

[31]) **Aristot.** *de gener. an.* V, 8 [789b 2–3]. Δημόκριτος ..... πάντα ἀνάγει εἰς *ἀνάγκην*.

[32]) **Diogen. Laert.** IX, 45. Πάντα τε κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, τῆς δίνης αἰτίας οὔσης τῆς γενέσεως πάντων, ἣν *ἀνάγκην* λέγει (sc. Δημόκριτος).

[33]) **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* I, p.252 [= I, 25 p. 884 E]. Παρμενίδης καὶ Δημόκριτος πάντα κατ' *ἀνάγκην*, τὴν αὐτὴν δ' εἶναι *εἱμαρμένην* καὶ *δίκην* καὶ *πρόνοιαν* καὶ *κοσμοποιόν*.

[34]) **Stob.** *eclog. phys.* I, 8 [p. 10, 52–58 = I. 4, 7c p.72 W.]. Παρμενίδου καὶ Δημοκρίτου· οὗτοι πάντα κατ' *ἀνάγκην*· τὴν δ' αὐτὴν εἶναι *εἱμαρμένην* καὶ *δίκην* καὶ *πρόνοιαν*[, καὶ κοσμοποιόν]. Λευκίππου· πάντα κατ' *ἀνάγκην*· τὴν δ' αὐτὴν ὑπάρχειν *εἱμαρμένην*. Λέγει γὰρ ..... οὐδὲν χρῆμα μάτην γίγνεται, ἀλλὰ πάντα ἐκ λόγου τε καὶ ὑπ' *ἀνάγκης*.

[35])[1] **Euseb.** *Praepar. evang.* VI. p.257 [D = VI, 7, 18 Mr.]. [...] *Εἱμαρμένη* πεπρωμένη ..... τῷ (sc. Δημοκρίτῳ) δὲ ἐκ τῆς τῶν μικρῶν ἐκείνων σωμάτων, τῶν φερομένων κάτω, καὶ ἀναπαλλομένων ἄνω, καὶ περιπλεκομένων καὶ διαλυομένων καὶ διϊσταμένων καὶ παρατιθεμένων ἐξ *ἀνάγκης*.

[36]) **Stob.** *eclog. eth.* II [, 4. p. 198, 25–26 = II, 8,16 p. 156 W.]. Ἄνθρωποι τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀβουλίης· βαιᾷ γὰρ φρονήσει τύχη μάχεται [...].

[37]) **Euseb.** *Praepar. evang.* XIV. p.782 [A–B = XIV, 27, 4–5 Mr.]. [...] καὶ τὴν τύχην τῶν μὲν καθόλου καὶ τῶν θείων δέσποιναν ἐφιστάς (sc. Δημόκριτος) καὶ βασιλίδα, καὶ πάντα γίνεσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος· τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύττων βίου, καὶ [τοὺς] πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμονας. Τῶν γ' οὖν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος λέγει· Ἄνθρωποι τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης· φύσει γὰρ γνώμη τύχη μάχεται· καὶ τὴν ἐχθίστην τῇ φρονήσει ταύτην αὐτὴν ἔφασαν κρατεῖν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην ἄρδην ἀναιροῦντες καὶ ἀφανίζοντες ἐκείνην ἀντικαθιστᾶσιν αὐτῆς. Οὐ γὰρ εὐτυχῆ τὴν φρόνησιν, ἀλλ' ἐμφρονεστάτην ὑμνοῦσι τὴν τύχην.

[38]) **Simplic.** l.c. p.351 [a 44–45 = CAG IX p.330, 14–15]. Τὸ „καθάπερ ὁ παλαιὸς λόγος [ὁ] ἀναιρῶν τὴν τύχην" πρὸς Δημόκριτον ἔοικεν εἰρῆσθαι [...].

[39]) **Diogen. Laert.** X, 133. ..... τὴν δὲ εἱμαρμένην, ὑπό τινων δεσπότιν εἰσαγομένην πάντων, ἀγγέλλοντος (sc. Δημοκρίτου), μὴ εἶναι· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀπὸ τύχης, τὰ δὲ παρ' ἡμῶν, διὰ τὸ τὴν μὲν ἀνάγκην ἀνυπεύθυνον εἶναι, τὴν δὲ τύχην ἄστατον ὁρᾶν. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν ἀδέσποτον· ᾧ καὶ τὸ μεμπτὸν καὶ τὸ ἐναντίον παρακολουθεῖν πέφυκεν. 134. Ἐπεὶ κρεῖττον ἦν τῷ περὶ θεῶν μύθῳ κατακολουθεῖν, ἢ τῇ τῶν φυσικῶν εἱμαρμένῃ δουλεύειν. Ὁ μὲν γὰρ ἐλπίδα παραιτήσεως ὑπογράφει θεῶν διὰ τιμῆς, ἡ δὲ ἀπαραίτητον ἔχει τὴν ἀνάγκην. Τὴν δὲ τύχην, οὔτε θεόν, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ὑπολαμβάνων. ....

31. **Aristoteles** *Hayvanların Oluşumu Üzerine* V, 8. Demokritos.... her şeyi zorunluluğa bağlar.

32. **Diogenes Laertios** IX, 45. Her şey zorunlulukla olurmuş, onun (Demokritos) zorunluluk adını verdiği fırtına bütün nesnelerin oluşunun nedeniymiş.

33. (**Ploutarkhos**) *Filozofların Öğretileri Üzerine* I. s. 252. Parmenides ile Demokritos her şeyin zorunluluk aracılığıyla {oluştuğunu söyler}. O yazgı, adalet, Tanrısal Öngörü ve Evrenin yapıcısı imiş.

34. **Stobaios** *Doğa Şiirleri* I, 8. Parmenides ile Demokritos her şeyin zorunlulukla {oluştuğunu söyler}. Bu yazgı, adalet, Tanrısal Öngörü {ve evrenin yapıcısı} imiş. Leukippos her şeyin zorunlulukla {oluştuğunu ileri sürer}. Ama bu yazgı imiş. Çünkü, der o .... hiçbir şey boşuna oluşmaz, her şey bir nedene ve zorunluluğa bağlı olarak oluşur.

35. **Eusebios** *İncile Hazırlık* VI. s. 257. {...} Yazgı ki o.... ona (Demokritos) göre, öteki nesneler aşağıya, yukarıya sürüklenen küçük nesnelerden; kaynaşan, çözülen, zorunlulukla birbirinden ayrılan ve birleşen küçük nesnelerden oluşurmuş.

36. **Stobaios** *Etik Şiirler* II {,4}. İnsanlar talih görüntüsü uyduruyorlar -kendi çaresizliklerinin göstergesi; nitekim talih güçlü bir aklıbaşındalıkla savaşır {...}.

37. **Eusebios** *İncile Hazırlık* XIV. s. 782. {...} ve o (Demokritos) talihi genel olanın ve tanrısal olanların efendisi, kralı yapmıştır. Her şeyin ona bağlı olarak oluştuğunu söyler. Ama onu insan yaşamından uzak tutmuş ve söyledikleri anlamsızlaşmıştır, çünkü öğretilerinin başında şöyle der: "İnsanlar talihin görüntüsünü uydururlar - kendi aptallıklarının göstergesi, çünkü bilgi doğa gereği talihle savaşır ve aklıbaşındalığın bu en kötü düşmanını altetmek gerektiğini söylediler. Ya da daha çok onu tamamen ortadan kaldırıp yerine bilgiyi koymak gerektiğini. Nitekim onlar aklıbaşındalığı şans olarak değil, talihi en bilge şey diye görüyorlar."

38. **Simplikios** a.g.y. s. 35. "Talihi ortadan kaldıran eski öğreti gibi" cümlesi Demokritos'la ilgili görünüyor {...}.

39. **Diogenes Laertios** X, 133. .....Kimilerinin her şeyin efendisi diye gösterdikleri kaçınılmaz yazgı (Marx 'zorunluluk' diye çevirmiştir. ç.). Kimi şeyler yazgıya bağlıdır, kimi şeyler bizim istencimize. Zorunluluk tartışma götürmez, oysa talih sürekli değişir. Oysa bize bağlı şeylerin efendisi yoktur. Bunları ya uyarı ya da tersinin izlemesi doğası gereğidir. 134. Tanrılar üzerine söylenceleri izlemek doğa bilimcilerinin kaçınılmaz yazgısına köle olmaktan daha iyi olsa gerek. Çünkü ilki tanrıların soyluluğundan ötürü merhamet umuduna izin verir, beriki acımasız zorunluluktur. Talihi de çoğu insanların inandığı gibi bir tanrı olarak kabul etmemeli.....

[40]) **Senec.** *epist.* 12 [,10–11]. p.42. Malum est in necessitate vivere; sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. ..... Patent undique ad libertatem viae multae, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet ..... Epicurus [...] dixit [...].

[41]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 20 [, 55. 56]. Quanti autem haec philosophia (sc. Stoica) aestimanda est, cui, tanquam aniculis, et iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? ..... ab Epicuro soluti et in libertatem vindicati .....

[42]) **Id.** *ib.* cap. 25 [, 70]. Idem facit (sc. Epicurus) contra dialecticos. A quibus quum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus „*aut etiam, aut non*" poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset hujusmodi aliquid „*Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus*", alterutrum fieret necessarium; totum hoc „aut etiam, aut non" negavit esse necessarium.

[43]) **Simplic.** l.c. p.351 [ᵃ 19–21 = CAG IX p.327, 23–26]. Ἀλλὰ καὶ Δημόκριτος, ἐν οἷς φησι, δεῖν ἀπὸ παντὸς[1] ἀποκρίνεσθαι παντοίων εἰδέων, πῶς δὲ καὶ ὑπὸ τίνος αἰτίας μὴ λέγει, ἔοικεν ἀπὸ τ' αὐτομάτου καὶ τύχης γεννᾶν αὐτά.

Id. l.c. p.351 [ᵇ 24–25]. [...] καὶ γὰρ οὗτος (sc. Δημόκριτος) κἂν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ τῇ τύχῃ κέχρηται [...].

[44]) Cf. **Euseb.** l.c. XIV. p.[781 D–]782 [A = XIV, 27, 4 Mr.]. ..... καὶ ταῦτα μάτην καὶ ἀναιτίως[2] αἰτιολογῶν (sc. Δημόκριτος) ὡς ἂν ἀπὸ κενῆς ἀρχῆς, καὶ ὑποθέσεως πλανωμένης ὁρμώμενος, καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν κοινὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ὄντων φύσεως οὐχ ὁρῶν, σοφίαν δὲ μεγίστην ἡγούμενος τὴν τῶν ἀσόφως [καὶ ἠλιθίως] συμβαινόντων κατανόησιν [...].

[45]) **Simplic.** l.c. p.351 [ᵃ 28–30 = CAG IX p.328, 3–5]. [...] διψήσας γὰρ καὶ πιών τις ψυχρὸν ὕδωρ γέγονεν ὑγιής· ἀλλ' ἴσως οὔ, φησι Δημόκριτος, τὴν τύχην αἰτίαν εἶναι, ἀλλὰ τὸ διψῆσαι.

Id. p.351 [ᵃ 45–48 = CAG IX p.330, 15–18]. [...] ἐκεῖνος (sc. Δημόκριτος) γὰρ κἂν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ἐδόκει τῇ τύχῃ χρῆσθαι· ἀλλ' ἐν τοῖς μερικωτέροις οὐδενός φησιν εἶναι τὴν τύχην αἰτίαν, ἀναφέρων εἰς ἄλλας αἰτίας, οἷον τοῦ θησαυρὸν εὑρεῖν τὸ σκάπτειν ἢ τὴν φυτείαν τῆς ἐλαίας [...].

Cf. **eund.** l.c. p.351 [ᵇ 25–26]. [...] ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ μέρος οὐδενός φησιν (sc. Δημόκριτος) εἶναι τὴν τύχην [αἰτίαν].

[46]) **Euseb.** l.c. XIV. p.781 [D = XIV, 27, 4 Mr.]. Δημόκριτος γοῦν αὐτός, ὥς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν [εὑρεῖν] αἰτιολογίαν, ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γίνεσθαι [...].

[47]) **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* II. p.261 [= II, 13 p.888 F]. Ἐπίκουρος οὐδὲν ἀπογινώσκει τούτων (d. i. Meinungen der Philosophen über die Substanz der Sterne)[1], [ἐχόμενος] τοῦ ἐνδεχομένου.

Id. l.c. p.265 [= II, 21 p.890 C]. Ἐπίκουρος πάλιν φησὶν ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα [...].

Id. *ib.* [22 p.890 D.] Ἐπίκουρος ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα.

Stob. *eclog. phys.* I [, 25]. p.54 [, 28–29 = I, 24, 1ᵉ p.205 W.]. Ἐπίκουρος οὐδὲν ἀπογινώσκει τούτων, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου.

40. **Seneca** *12. Mektup* s. 42. "Zorunluluk içinde yaşamak bir kötüdür ama zorunluluk içinde yaşamak bir zorunluluk değildir. .... Her yerde özgürlüğe giden pek çok, kısa, kolay yollar olduğu açık. Yaşamda kimse bağlı tutulamadığı için tanrılara şükredelim. Zorunluluğun kendisini bağlamanız gerekir...." diyordu Epikouros [...].

41. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine*. I, 20. Cahil kocakarılar gibi her şeyin yazgıya bağlı olduğunu düşünen bir felsefeyi (Stoa felsefesini) nasıl değerlendirmeli? ....Epikouros tarafından kurtarıldık ve özgürlüğe kavuşturulduk....

42. **Cicero** a.y. 25. bl. O (Epikouros) diyalektikçilere karşı aynı şeyi yapar. Dialektikçilerden 'evetli ya da hayırlı' ayrık önermelerden yalnızca birinin doğru olduğunu öğrendiği için, "Epikouros'un yarın yaşaması ya da yaşamaması" yollu bir önerme öne sürüldüğünde, ikisinden birinin zorunlu olmasından sakınırdı. Bu yüzden bunun 'ya o ya da öteki' olmasının zorunlu olmasına karşı çıkardı.

43. **Simplikios** a.g.y. s. 351. Ne ki Demokritos'un kendisi de değişik türlerin bütününün içinden ayrılmak zorunda kaldığını söylediği yerde, bunun nasıl ve ne nedenle olduğunu söylemiyor ve öyle görünüyor ki onlar rastlantısal ve talihe bağlı olarak oluşuyor.

a.y. s. 351. [...] Çünkü o da (Demokritos) dünyanın yaratılmasında talih sözcüğünü kullanmıştır.

44. Krş. **Eusebios** a.g.y. XIV. s. [781 ve] 782. Nesnelerin doğasındaki temeli ve genel zorunluluğu görmeksizin, bilgelikten uzak [ve aptalca] oluşu en büyük bilgelik saydığı için boşuna ve temelsiz bir ilke arayan biri [Demokritos] söylüyordu [...]

45. **Simplikios** a.g.y. s. 351. [...] birisi susar, soğuk su içer ve iyileşirse, herhalde Demokritos neden olarak şansı değil; susamayı gösterecektir.

a.y. s. 351. [...] o (Demokritos) evrenin oluşumunda rastlantıyı kullanmış görünse bile, tek tek durumlarda talihin hiçbir şeyin nedeni olamayacağını, başka nedenlere bağlanacağını, sözgelişi hazine bulmanın nedeninin kazmak, zeytin ağacının nedeninin ekmek olduğunu ileri sürmektedir.

Krş. **a.y.** s. 351. [...] Ne ki tek tek görünenlerde hiçbir şeyin [nedeninin] talih olmadığını söyler [Demokritos].

46. **Eusebios** a.g.y. XIV. s. 781. Dediklerine göre Demokritos, Perslerin kralı olmaktan çok bir açıklama yolu [bulmayı] istediğini söylerdi [...].

47. (**Ploutarkhos**) *Felsefecilerin Öğretileri Üzerine* II. s. 261. Epikouros bunlardan [filozofların yıldızların maddesi üzerine görüşlerinden] hiçbirine karşı çıkmaz, olası [sayar].

a.g.y. s. 265. Oysa Epikouros bütün bu söylenenlerin olası olduğunu söyler [...].

a.y. Epikouros bütün bu söylenenleri olası sayar.

Stobaios *Doğa Şiirleri* I. s. 54. Epikouros bunlardan hiçbirine karşı çıkmaz, onları olası sayar.

[illegible]) **Senec.** *Natural. quaest.* [VI,] 20[, 5]. p.802. T. II. Omnes istas esse posse causas, Epicurus ait, pluresque alias tentat: et alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmaverunt, corripit, quum sit arduum, de iis, quae conjectura sequenda sint, aliquid certi promittere.

[illegible]) Cf. II. T. 5. Kap.

Diogen. Laert. X, 88. Τὸ μέντοι φάντασμα ἑκάστων τηρητέον, καὶ ἐπὶ τὰ συναπτόμενα τούτῳ διαιρετέον. Ἃ οὐχ ἀντιμαρτυρεῖται τοῖς παρ' ἡμῖν γινομένοις πλεοναχῶς συντελεῖσθαι. . . . . . . Πανταχῶς γὰρ ἐνδέχεται · τῶν γὰρ φαινομένων οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ. . . . .

[illegible]) **Diogen. Laert.** X, 80. Καὶ οὐ δεῖ νομίζειν, τὴν ὑπὲρ τούτων χρείας πραγματείαν [ἀκρίβειαν] μὴ ἀπειληφέναι, ὅση πρὸς τὸ ἀτάραχον καὶ μακάριον ἡμῶν συντείνει.

48. **Seneca** *Doğa Sorunları* (VI) 20. s. 802. c. II. Epikouros bütün bunların neden olabileceğini iddia eder ve başka pek çok açıklama örneği eklemeye çalışır; bunlardan belli birinin olduğunu iddia edenleri ise yalnızca tahminlere dayalı şeyi çıkarım diye değerlendirmenin tehlikeli olduğunu söyleyerek uyarır.

49. Krş.II.bl. 5. kısım.

Diogenes Laertios X, 88. Elbette her nesnenin ortaya çıkması gözlenmelidir, ayrıca buna bağlı olanlar açıklanmalıdır. Bizim dünyamızda oluşan nesnelerin pek çok biçimde oluşması çelişkili değildir .... çünkü her biçimde oluşmaları olasıdır. Nitekim görünenlerin hiçbiri bu belirlemelerle çelişmez.....

50. **Diogenes Laertios** X, 80. Ayrıca bunlar üzerine araştırmanın (ayrıntılı ve kesin) olmadığını düşünmemek gerekiyor; çünkü araştırmanın amacı bizim sarsılmazlığımız ve mutluluğumuzdur.

IV. Allgemeine prinzipielle Differenz zwischen demokritischer und epikureischer Naturphilosophie

[1]) Wie diese moralische Manier alle theoretische und praktische Uneigennützigkeit vernichtet, dazu liefert einen abschreckenden historischen Beleg Plutarch in seiner Biographie des Marius [21, 7–8]. Nachdem er den schrecklichen Untergang der Cimbern beschrieben: wird erzählt, so viel Leichen seien gewesen, daß die Massalioten[30] ihre Weinberge damit düngen konnten. Darauf sei Regen gekommen und dies das fruchtbarste Wein- und Obstjahr geworden. Welche Reflexionen stellt nun der edle Historiker bei dem tragischen Untergang jenes Volkes an? Plutarch findet es moralisch von Gott, daß er ein ganzes, großes, edles Volk umkommen und verfaulen ließ, um den Marseiller Philistern eine fette Obsternte zu verschaffen. Also selbst die Verwandlung eines Volks in einen Misthaufen gibt erwünschte Gelegenheit zu moralischem Schwärmereivergnügen!

[2]) Auch in betreff Hegels ist es bloße Ignoranz seiner Schüler, wenn sie diese oder jene Bestimmung seines Systems aus Akkommodation u. dgl., mit einem Wort, *moralisch* erklären. Sie vergessen, daß sie vor einer kaum abgelaufenen Zeitspanne, wie man ihnen aus ihren eigenen Schriften evident beweisen kann, allen seinen Einseitigkeiten begeistert anhingen.

Waren sie wirklich so affiziert von der fertig empfangenen Wissenschaft, daß sie derselben mit naivem, unkritischem Vertrauen sich hingaben: wie gewissenlos ist es, dem Meister eine versteckte Absicht hinter seiner Einsicht vorzuwerfen, dem die Wissenschaft keine empfangene, sondern eine werdende war, bis an deren äußerste Peripherie sein eigenstes geistiges Herzblut hinpulsierte. Vielmehr verdächtigen sie damit sich selbst, als sei es ihnen früher nicht ernst gewesen, und diesen ihren eigenen frühern Zustand bekämpfen sie unter der Form, daß sie ihn Hegel zuschreiben, vergessen aber dabei, daß er in unmittelbarem, substantialem, sie in reflektiertem Verhältnis zu seinem System standen.

Daß ein Philosoph diese oder jene scheinbare Inkonsequenz aus dieser oder jener Akkommodation begeht, ist denkbar; er selbst mag dieses in seinem Bewußtsein haben. Allein was er nicht in seinem Bewußtsein hat, daß die Möglichkeit dieser scheinbaren Akkommodationen in einer Unzulänglichkeit oder unzulänglichen Fassung seines Prinzips selber ihre innerste Wurzel hat. Hätte also wirklich ein Philosoph sich akkommodiert: so haben seine Schüler *aus seinem innern wesentlichen Bewußtsein* das zu erklären, was *für ihn selbst* die Form *eines exoterischen Bewußtseins* hatte. Auf diese Weise ist, was als Fortschritt des Gewissens erscheint, zugleich ein Fortschritt des Wissens. Es wird nicht das partikulare Gewissen des Philosophen verdächtigt, sondern seine wesentliche Bewußtseinsform konstruiert, in eine bestimmte Gestalt und Bedeutung erhoben und damit zugleich darüber hinausgegangen.

IV. Demokritos ile Epikouros'un doğa felsefelerinde genel olan temel ayırım

NOTLAR

(Bu notların ilişkin olduğu bölüm günümüze kalmamıştır.)

1. Bu ahlaksal tutumun tüm kuramsal ve uygulamalı özgeciliği nasıl yok ettiği konusunda Ploutarkhos, Marius'un Yaşamöyküsü'nde {Paralel Yaşamlar, 21, 7-8} korkunç bir tarihsel belge aktarıyor. Kimberlerin tüyler ürpertici yok oluşu anlatıldıktan sonra, Marsilyalıların asma bahçelerini onlarla gübreleyebilecekleri kadar çok ceset biriktiği söylenir. Buna elverişli yağış eklenmiş ve o yıl en verimli üzüm ve şarap yılı olmuş. İmdi "Sayın Tarihçi" halkın bu trajik yok oluşunu hangi yorumla vermektedir? Ploutarkhos, tanrının, koca, soylu bir halkın tümünü Marsilyalı philisterlere[a] verimli bir ürün hasatı sağlamak için öldürüp çürütmesini 'ahlaklı' buluyor. Dolayısıyla bir halkın dışkı yığını haline gelmesi bile ahlak bağnazlığı coşkusu için beklenen bir fırsat yaratmış oluyor!
2. Hegel hakkında da, dizgesindeki şu ya da bu belirlemeyi, uyarlama ya da benzeri bir şeye bağlı olarak tek sözcükle, *ahlakla ilgili* diye açıklıyorlarsa bu, öğrencilerinin yalnızca cehaletini gösterir.[b] Kendilerinin yazdıklarından açıkça gösterilebileceği gibi, henüz belli bir zaman geçmeden önce, heyecanla onun bütünüyle tek yanına takıldıklarının farkında değiller.

   Hazır alınan bilimden gerçekten öyle etkilenmişlerdi ki, safca, eleştirisiz inançla bunlara bağlanıyorlardı. Kendisi için *alınan* değil, en özel tinsel yürek atışını en son kısmına değin ulaştırdığı, *oluşmakta olan* bilimin söz konusu olduğu Üstadın bakışının arkasında gizli bir niyet aramak nice sorumsuzluk! Bununla daha çok kendi 'daha önce'lerini ciddiye almamakla kendilerini zan altında bırakıyorlar ve bu önceki konumlarıyla Hegel'in onlara söylediği biçimde savaşıyorlar; ama burada, onun dolaysız, maddi olarak, kendilerinin ise onun dizgesini yansıtan bir ilişki içinde bulunduklarını unutuyorlar.

   Bir filozofun şu ya da bu uyuşmaya bağlı olarak şu ya da bu biçimde tutarsız görünmesi olanaklıdır, filozofun kendisi bunun bilincinde olabilir. Ama bilincinde olmadığı şey, görünen bu uyuşmaların olanağının, ilkesinin noksanlığı içinde ya da noksan kavranış içinde en içsel kaynağını taşımasıdır. Dolayısıyla bir filozofun görüşleri gerçekten uyuşuyorsa, öğrencileri *onun içsel ana düşüncesinden hareketle*, filozofun *kendisinin ne tür örtük bir bilinç taşıdığını* açıklamalıdırlar. Böylece, bilinçteki bir gelişme olarak ortaya çıkan şey aynı zamanda bilgide bir ilerleme olur. Filozofun kendine özgü bilinci suçlanıyor değildir, onun temel bilinç biçimi, belli bir kimlikte ve belli bir anlam yüklenerek kurulmakta, böylece de aynı zamanda onun dışına çıkılmış olmaktadır.

Ich betrachte übrigens diese unphilosophische Wendung eines großen Teils der Hegelschen Schule als eine Erscheinung, die immer den Übergang aus der Disziplin in die Freiheit begleiten wird.

Es ist ein psychologisches Gesetz, daß der in sich frei gewordene theoretische Geist zur praktischen Energie wird, als *Wille* aus dem Schattenreich des Amenthes heraustretend, sich gegen die weltliche, ohne ihn vorhandene Wirklichkeit kehrt. (Wichtig aber ist es in philosophischer Hinsicht, diese Seiten mehr zu spezifizieren, weil aus der bestimmten Weise dieses Umschlagens rückgeschlossen werden kann auf die immanente Bestimmtheit und den weltgeschichtlichen Charakter einer Philosophie. Wir sehen hier gleichsam ihr curriculum vitae aufs Enge, auf die subjektive Pointe gebracht.) Allein die *Praxis* der Philosophie ist selbst *theoretisch*. Es ist die *Kritik*, die die einzelne Existenz am Wesen, die besondere Wirklichkeit an der Idee mißt. Allein diese *unmittelbare Realisierung* der Philosophie ist ihrem innersten Wesen nach mit Widersprüchen behaftet, und dieses ihr Wesen gestaltet sich in der Erscheinung und prägt ihr sein Siegel auf.

Indem die Philosophie als Wille sich gegen die erscheinende Welt herauskehrt: ist das System zu einer abstrakten Totalität herabgesetzt, d. h., es ist zu einer Seite der Welt geworden, der eine andere gegenübersteht. Sein Verhältnis zur Welt ist ein Reflexionsverhältnis. Begeistet mit dem Trieb, sich zu verwirklichen, tritt es in Spannung gegen anderes. Die innere Selbstgenügsamkeit und Abrundung ist gebrochen. Was innerliches Licht war, wird zur verzehrenden Flamme, die sich nach außen wendet. So ergibt sich die Konsequenz, daß das Philosophisch-Werden der Welt zugleich ein Weltlich-Werden der Philosophie, daß ihre Verwirklichung zugleich ihr Verlust, daß, was sie nach außen bekämpft, ihr eigener innerer Mangel ist, daß gerade im Kampfe sie selbst in die Schäden verfällt, die sie[1] am Gegenteil als Schäden bekämpft, und daß sie diese Schäden erst aufhebt, indem sie in dieselben verfällt. Was ihr entgegentritt und was sie bekämpft, ist immer dasselbe, was sie ist, nur mit umgekehrten Faktoren.

Dies ist die eine Seite, wenn wir die Sache *rein objektiv* als unmittelbare Realisierung der Philosophie betrachten. Allein sie hat, was nur eine andere Form davon ist, auch eine *subjektive* Seite. Dies ist *das Verhältnis des philosophischen Systems*, das verwirklicht wird, *zu seinen geistigen Trägern*, zu den einzelnen Selbstbewußtsein, an denen ihr Fortschritt erscheint. Es ergibt sich aus dem Verhältnis, was in der Realisierung der Philosophie selbst der Welt gegenüberliegt, daß diese einzelnen Selbstbewußtsein immer *eine zweischneidige Forderung* haben, deren die eine sich gegen die Welt, die andere gegen die Philosophie selbst kehrt. Denn, was als ein in sich selbst verkehrtes Verhältnis an der Sache, erscheint an ihnen als eine doppelte, sich selbst widersprechende Forderung und Handlung. Ihre Freimachung der Welt von der Unphilosophie ist zugleich ihre eigene Befreiung von der Philosophie, die sie als ein bestimmtes System in Fesseln schlug. Weil sie

Hegelci Okulun büyük bir bölümündeki bu 'felsefe olmayan' akıma ben, her zaman disiplinden özgürlüğe geçişe eşlik eden bir olgu olarak bakarım.

Kendinde özgürleşmiş kuramsal tinin Amenthes hazinesinden çıkan *istenç* olarak uygulamacı bir güç haline gelmesi, dünyasal olana, onun önünde bulunmayan gerçekliğe dönmesi ruhbilimsel bir yasadır. (Ama bu yanları felsefece bakış içinde daha derinleştirmek önemli, çünkü bu alt üst edişin belli bir yanıyla bir felsefenin içkin tanımı ve dünya tarihine ilişkin özelliği devşirilebilir. Biz burada onun yaşamöyküsünün bile dar bir alana, öznel bir noktaya taşındığını görüyoruz.) Ne ki felsefe *uygulamasının* kendisi *kuramsaldır*. Bu, tekil varoluşu öze, özel gerçekliği ideye göre ölçen *eleştiridir*. Ama felsefenin bu *dolaysız gerçekleşmesi*, en iç özü gereği çelişkilerle doludur; onun bu özü görünüş içinde biçim bulur ve ona damgasını vurur.

Felsefe istenç olarak görünen dünyaya dönerken, dizge soyut bir bütünlüğe indirgenmiş olur. Yani, karşısında başka bir dünyanın bulunduğu bir dünya haline gelmiş olur. Dünyayla ilişkisi bir düşünce ilişkisidir. Kendini gerçekleştirme dürtüsüyle dolunca, ötekiyle gerilim içine girer. İçsel kendine yetebilirlik ve sağlamlık bozulmuştur. İçsel ışık olan şey, kendine dışardan yönelen yok edici alev haline gelir. Çıkan sonuç şudur: dünyanın felsefece-olması, aynı zamanda felsefenin dünyasal-olmasıdır, onun gerçekleşmesi aynı zamanda yok oluşudur, dışarda savaştığı şey kendi içsel eksikliğidir, zarar diye savaştığı zararların içine düşer ve bu zararların içine düşmekle, ancak o zaman bu zararları ortadan kaldırır. Karşısında olan ve savaştığı şey her zaman kendisi ne ise onunla aynı şeydir; yalnızca tersine etkenlerle.

Biz konuya felsefenin dolaysız gerçekleşmesi olarak *salt nesnel* bakarsak bu bir yan. Ama onun başka bir biçimi olan *öznel* bir yanı da var. Bu yan gerçekleştirilen *felsefe dizgesinin*, gelişmesi olarak görülen *tinsel taşıyıcılarıyla*, tek tek kendilik bilinçleriyle *bağıdır*. Felsefenin kendisinin gerçekleşmesinde karşısındaki dünyayla olan ilişkisinden ortaya çıkan şudur: Bu tek tek kendilik bilinçleri hep *iki yanlı beklenti* taşır: bunlardan biri dünyaya öteki ise felsefenin kendisine yöneliktir. Çünkü nesnenin kendisinde tek olan bağı, onlarda bir *çift* olarak biribiriyle çelişen beklenti ve davranış olarak ortaya çıkıyor. Onun dünyayı felsefe-olmamadan kurtarması aynı zamanda belli bir dizge olarak zincire vurduğu felsefeden kendini kurtarmasıdır. Kendileri gelişmenin etkinliğine ve doğrudan canlılığına

der Welt von der Unphilosophie ist zugleich ihre eigene Befreiung von der Philosophie, die sie als ein bestimmtes System in Fesseln schlug. Weil sie selbst erst im Akt und der unmittelbaren Energie der Entwickelung begriffen, also in theoretischer Hinsicht noch nicht über jenes System hinausgekommen sind, empfinden sie nur den Widerspruch mit der plastischen Sich-selbst-Gleichheit des Systems und wissen nicht, daß, indem sie sich gegen dasselbe wenden, sie nur seine einzelnen Momente verwirklichen.

Endlich tritt diese Gedoppeltheit des philosophischen Selbstbewußtseins als eine doppelte, sich auf das extremste gegenüberstehende Richtung auf, deren eine, die *liberale* Partei, wie wir sie im allgemeinen bezeichnen können, den Begriff und das Prinzip der Philosophie, die andere ihren *Nichtbegriff*, das Moment der Realität, als Hauptbestimmung festhält. Diese zweite Richtung ist die *positive Philosophie*[61]. Die Tat der ersten ist die Kritik, also gerade das Sich-nach-außen-Wenden der Philosophie, die Tat der zweiten der Versuch zu philosophieren, also das In-sich-Wenden der Philosophie, indem sie den Mangel als der Philosophie immanent weiß, während die erste ihn als Mangel der Welt, die philosophisch zu machen, begreift. Jede dieser Parteien tut gerade das, was die andere tun will und was sie selbst nicht tun will. Die erste aber ist sich bei ihrem innern Widerspruch des Prinzips im allgemeinen bewußt und ihres Zweckes. In der zweiten erscheint die Verkehrtheit, sozusagen die Verrücktheit, als solche. Im Inhalt bringt es nur die liberale Partei, weil die Partei des Begriffes, zu realen Fortschritten, während die positive Philosophie es nur zu Forderungen und Tendenzen, deren Form ihrer Bedeutung widerspricht, zu bringen imstande ist.

Was also erstens als ein verkehrtes Verhältnis und feindliche Diremtion der Philosophie mit der Welt erscheint, wird zweitens zu einer Diremtion des einzelnen philosophischen Selbstbewußtseins in sich selbst und erscheint endlich als eine äußere Trennung und Gedoppeltheit der Philosophie, als zwei entgegengesetzte philosophische Richtungen.

Es versteht sich, daß außerdem noch eine Menge untergeordneter, quengelnder, individualitätsloser Gestaltungen auftauchen, die sich entweder hinter eine philosophische Riesengestalt der Vergangenheit stellen, – aber bald bemerkt man den Esel unter der Löwenhaut, die weinerliche Stimme eines Mannequin von heute und gestern greint komisch kontrastierend hervor hinter der gewaltigen, Jahrhunderte durchtönenden Stimme, etwa des Aristoteles, zu deren unwillkommenem Organe sie sich gemacht; es ist, als wenn ein Stummer sich durch ein Sprachrohr von enormer Größe zu Stimme verhelfen wollte – oder aber, mit doppelter Brille bewaffnet, steht irgendein Liliputaner auf einem Minimum vom posterius des Riesen, verkündet der Welt nun ganz verwundert, welche überraschend

kapıldıkları için, yani henüz kuramsal açıdan bu dizgenin üstesinden gelemedikleri için, dizgenin yalnızca yüzeydeki kendi-kendisiyle-eşitliğiyle çelişkisini kabul ediyorlar ve aynı şeye yönelmekle, yalnızca onun tek tek aşamalarını gerçekleştirdiklerini bilmiyorlar.

En sonu felsefi kendilik bilincinin bu ikiliği en uçtaki karşıt yönde bir ikilik olarak ortaya çıkıyor: Bunlardan biri, genel olarak bizim felsefe kavramı ve ilkesi diye betimleyebileceğimiz biçimiylce *özgürlükçü taraf*[c] öteki ise *kavram yokluğu*, temel tanım diye tutulan gerçeklik anı. Bu ikinci yan *pozitiv felsefedir.*[ç] İlkinin işi eleştiri, değerlendirme, yani felsefenin tam kendisini-dışarıya yöneltmesi; ikincinin işi felsefe yapma çabası, yani felsefenin kendi-içine-yönelmesi. İlki dünyanın eksikliği diye onu felsefi kılmaya çalışırken, ikincisi bu eksikliği felsefede içkin biliyor. Bu yanlardan her biri tam da kendisinin yapmak istemediği, öteki yanın yapmak istediği işi yapıyor. Ne ki ilki, içindeki ilke ve amaç çelişkisinin genel olarak bilincindedir. İkincisinde kendi başına terslik, deyim yerindeyse şaşkınlık kendini gösteriyor. İçerik olarak yalnızca özgürlükçü yan, kavram yanı olduğu için gerçek gelişmeye götürüyor; oysa pozitiv felsefe yalnızca, biçimi anlamıyla çelişen sonuçlara ve eğilimlere yol açmayı beceriyor.

Dolayısıyla önce felsefe ile dünyanın ters bir bağıntısı, düşmanca ayrılığı olarak ortaya çıkan şey, sonra kendinde tek tek felsefi kendilik bilincinin ayrılığı haline geliyor; en sonu da felsefenin görünürde bir ayrılması ve ikilenmesi, iki karşıt felsefe eğilimi olarak ortaya çıkıyor.

Bu arada bir yığın rütbesiz, mızmız, bireysellik taşımayan kişiliklerin ortaya çıkması anlaşılır bir şey:[d] Bunlar ya geçmişin devleşmiş bir felsefesinin arkasına yerleşiyorlar - ne ki aslan postunun altındaki eşek, Aristotelesinkiler gibi güçlü, yüzyıllarca duyulan sesler arkasında, onunkilerin istenmeyen öğeleri haline gelmiş olan; bir oyuncak bebeğin kesintisiz vızıldayan, garip biçimde çatlak çıkan ağlamaklı sesi hemen farkediliyor; bu bir dilsizin kocaman bir hoparlör ile sesini yükseltmesine benziyor - ya da çifte gözlükle donanmış bir cüce, bir devin ikincil, en önemsiz noktasına dayanıyor ve büyük

Riesen, verkündet der Welt nun ganz verwundert, welche überraschend neue Aussicht von seinem punctum visus aus sich darbiete, und müht sich lächerlich ab, darzutun, nicht im flutenden Herzen, sondern im soliden, kernigen Revier, auf dem er steht, sei der Punkt des Archimedes gefunden, ποῦ στῶ, an dem die Welt in Angeln hängt. So entstehen Haar-, Nägel-, Zehen-, Exkrementenphilosophen und andere, die einen noch schlimmern Posten im mystischen Weltmenschen des Swedenborg zu repräsentieren haben. Allein ihrem Wesen nach fallen alle diese Schleimtierchen den beiden Richtungen, als ihrem Element, anheim, die angegeben sind. Was diese selbst betrifft: werde ich an einem andern Ort ihr Verhältnis teils zueinander, teils zur Hegelschen Philosophie und die einzelnen historischen Momente, in denen diese Entwickelung sich darstellt, vollständig explizieren.

³) **Diogen. Laert.** IX, 44. Μηδέν τε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι. (Democritus.)

Id. X, 38. Πρῶτον μέν, ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἄν ..... 39. Καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο. Καὶ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἀεὶ τοιοῦτον ἦν, οἷον καὶ νῦν ἐστι, καὶ ἀεὶ τοιοῦτον ἔσται. Οὐθὲν γάρ ἐστιν, εἰς ὃ μεταβάλλει. (Epicurus.)

⁴) **Aristot.** *Phys.* I, 4 [187ᵃ 32–35]. Εἰ γὰρ πᾶν μὲν τὸ γενόμενον ἀνάγκη γίνεσθαι ἢ ἐκ ὄντων ἢ ἐκ μὴ ὄντων· τούτων δὲ τὸ μὲν ἐκ μὴ ὄντων γίνεσθαι ἀδύνατον· περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνωμονοῦσι τῆς δόξης ἅπαντες [...].

⁵) **Themist.** *Schol. ad Aristot.* (coll. **Brandis**) f[olio] 42, p. 383 [ᵃ 46–47 = CAG V 2 p. 129, 7–9]. Ὥσπερ γὰρ τοῦ μηδενὸς οὐδεμία ἐστὶ διαφορά, οὕτω καὶ τοῦ κενοῦ· τὸ γὰρ κενὸν μὴ ὄν τι καὶ *στέρησιν* λέγει κ. τ. λ.

⁶) **Aristot.** *Metaphys.* I, 4 [985ᵇ 4–9]. Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναί φασι, λέγοντες οἷον τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν· τούτων δὲ τὸ πλῆρες καὶ τὸ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν γε καὶ μανὸν τὸ μὴ ὄν. Διὸ καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναί φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος.

⁷) **Simplic.**[1] l.c. p. 326 [ᵇ 1–2 = CAG IX p. 44, 16–17]. [...] καὶ Δημόκριτος τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν, ὧν τὸ μὲν ὡς ὄν, τὸ δὲ ὡς οὐκ ὂν εἶναί φησιν [...].

Themist.[2] l.c. p. 383 [ᵃ 47 = CAG V 2 p. 129, 8–9]. Τὸ γὰρ κενὸν μὴ ὄν τι καὶ στέρησιν λέγει Δημόκριτος.

⁸) **Simplic.** l.c. p. 488 [ᵃ 18–22 = CAG VII p. 295, 1–5]. Δημόκριτος ἡγεῖται τὴν τῶν ἀϊδίων φύσιν εἶναι μικρὰς οὐσίας, πλῆθος ἀπείρους· ταύταις δὲ τόπον ἄλλον ὑποτίθησιν ἄπειρον τῷ μεγέθει, προσαγορεύει δὲ τὸν μὲν τόπον τοῖσδε [τοῖς] ὀνόμασι· τῷ τε κενῷ καὶ τῷ οὐδενὶ καὶ τῷ ἀπείρῳ, τῶνδὲ οὐσιῶν ἑκάστην τῷ τῷδε καὶ τῷ ναστῷ καὶ τῷ ὄντι.

⁹) **Vergl. Simplic.** l.c. p. 514 [ᵃ 9–12 = CAG VII p. 609, 6–8]. ἓν καὶ πολλά.[3]

bir coşkuyla, onun bakış noktasının hangi hayret verici yeni görüşü ortaya koyduğunu dünyaya haykırıyor; çarpan yüreğinde değil, bulunduğu sert, taşlı ininde, dünyanın dayanacağı Arkhimedes noktası *ποῦ στῶ*'yu bulmuş gibi, gülünç bir biçimde kendini paralıyor. Böylece saç, tırnak, parmak, dışkı filozofları ve Swedenborg'un gizemli dünyasında[c] çok daha kötü bir görevi üstlenebilecek başka kişiler ortaya çıkıyor. Ne ki bütün bu sümüklüböcekler alışıldık biçimde kendi öğeleri olarak, sözünü ettiğimiz yana karşılık gelir. Bunlar ne ile ilgili, bir yandan birbirleriyle bir yandan da Hegel felsefesiyle bağıntısını ve bu gelişmenin içinde ortaya çıktığı tek tek tarihsel anları ayrıntılı olarak başka bir yerde açıklayacağım.

3. **Diogenes Laertios** IX, 44. Hiçbir şeyden bir şey olmaz, hiçbir şey de yok olmaz. (Demokritos.)

a.y. X, 38. İlkin, hiçbir şeyden bir şey olmaz. Çünkü [o zaman] her şey her şeyden oluşabilirdi....39. Ve ortadan kalkan nesne hiçbir şey haline gelseydi, bütün nesneler çoktan yok olmuş olurdu, çünkü onlara ayrılacakları varolanlar olmazdı. 'Her şey', evren hep şimdi olduğu gibi idi ve hep böyle olacak. Çünkü onun o halle gelebileceği hiçbir şey yok (Epikouros.)

4. **Aristoteles** *Fizik* I, 4. Oluşan her şey ya varolandan ya da varolmayandan oluşur, bu zorunlu; ama varolanların varolmayanlardan oluşması olanaksız, bu konuda herkes uylaşıyor [...].

5. **Themistios** *Aristoteles'e Notlar* [Brandis derl.] büyük boy sayfa 42, s. 33. Nasıl hiçbir şeyde bir ayırım yoksa, boşlukta da öyle; çünkü boşluğa varolmayan bir şey ve yoksunluk adını veriyor o (Demokritos).

6. **Aristoteles** *Metafizik* I, 4. Ama Leukippos ile arkadaşı Demokritos, öğelerin dolu ile boş olduğunu söylüyorlar ve onları varolan ile varolmayan diye anlıyorlar. Dolu ve cisimsel olanı varolan olarak, boş ve kof olanı ise varolmayan olarak. Bu yüzden varolanın, varolmayandan daha çok varolmadığını söylüyorlar, çünkü boşluk da cisimden daha çok var değilmiş.

7. **Simplikios** a.g.y. s. 326. [...] Demokritos da dolu ile boşun [varolduğunu söyler]; bunlardan birisinin varolan, ötekisinin varolmayan olarak varolduğunu ileri sürer [...].

Themistios a.g.y. s. 383. Nitekim boşluğun bir varolmayan ve yoksunluk olduğunu söyler Demokritos.

8. **Simplikios** a.g.y. s. 488. Demokritos ebedi olanların doğasının, sayıca sonsuz olan küçük varlıklar olduğuna inanır. Bunlar için büyüklükçe sonsuz başka bir yer kabul eder, ama yeri şu sözcüklerle anar: boşluk, hiçbir şey, sonsuz. Varlıkların her birini ise şu nesne, katı olan, varolan diye adlandırır.

9. Krş. **Simplikios** a.g.y. s. 514. Birlik ve çokluk.

[10]) **Diogen. Laert.** l.c. § 40. εἰ μὴ ἦν, ὃ κενὸν καὶ χώραν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν [...].

Stob. *eclog. phys.* I [, 22]. p. 39 [, 51–52 = I, 18, 4ᵃ p. 160 W.]. Ἐπίκουρος ὀνόμασι πᾶσιν παραλλάττειν κενόν, τόπον, χώραν.

[11]) **Stob.** *eclog. phys.* I [, 13]. p. 27 [, 43–44 = I, 10, 14 p. 127 W.]. Εἴρηται δὲ ἄτομος, οὐχ ὅτι ἐστὶν ἐλαχίστη [...].

[12]) **Simplic.** l.c. p. 405 [ᵃ 7–18 = CAG X p. 925, 10–21]. [...] οἱ δὲ τῆς ἐπ' ἄπειρον τομῆς ἀπεγνωκότες, ὡς οὐ δυναμένων ἡμῶν ἐπ' ἄπειρον τέμνειν, καὶ ἐκ τούτου πιστώσασθαι τὸ ἀκατάληκτον τῆς τομῆς, ἐξ ἀδιαιρέτων ἔλεγον ὑφίστασθαι τὰ σώματα, καὶ εἰς ἀδιαίρετα διαιρεῖσθαι· πλὴν ὅτι Λεύκιππος [μὲν] καὶ Δημόκριτος οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν αἰτίαν τοῖς πρώτοις σώμασι τοῦ μὴ διαιρεῖσθαι νομίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ σμικρὸν καὶ τὸ ἀμερές, Ἐπίκουρος δὲ ὕστερον ἀμερῆ [μὲν] οὐχ ἡγεῖται, ἄτομα δὲ αὐτὰ διὰ τὴν ἀπάθειαν εἶναί φησιν. Καὶ πολλαχοῦ μὲν τὴν Δημοκρίτου δόξαν καὶ Λευκίππου ὁ Ἀριστοτέλης διήλεγξεν, καὶ δι' ἐκείνους ἴσως τοὺς ἐλέγχους πρὸς τὸ ἀμερὲς ἐνισταμένους ὁ Ἐπίκουρος ὕστερον γενόμενος, συμπαθῶν δὲ τῇ Δημοκρίτου καὶ Λευκίππου δόξῃ περὶ τῶν πρώτων σωμάτων, ἀπαθῆ μὲν ἐφύλαξεν αὐτά. . . . .

[13]) **Aristot.** *de gener. et corrupt.* I, 2 [316ᵃ 5–14]. Αἴτιον δὲ τοῦ ἐπ' ἔλαττον δύνασθαι τὰ ὁμολογούμενα συνορᾶν, ἡ ἀπειρία. Διό, ὅσοι συνῳκήκασι μᾶλλον ἐν τοῖς φυσικοῖς, μᾶλλον δύνανται ὑποτίθεσθαι τοιαύτας ἀρχάς, α. ἐπιπολὺ δύνανται συνείρειν· Οἱ δ' ἐκ τῶν πολλῶν λόγων ἀθεώρητοι τῶν ὑπαρχόντων ὄντες, πρὸς ὀλίγα ἐπιβλέψαντες, ἀποφαίνονται ῥᾷον. Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τούτων, ὅσον διαφέρουσιν οἱ φυσικῶς καὶ λογικῶς σκοποῦντες. Περὶ γὰρ τοῦ ἄτομα εἶναι μεγέθη οἱ μέν φασιν, ὅτι τὸ αὐτοτρίγωνον πολλὰ ἔσται. Δημόκριτος δ' ἂν φανείη οἰκείοις καὶ φυσικοῖς λόγοις πεπεῖσθαι.

[14]) **Diogen. Laert.** IX, [cap.] 7, [sect.] 8 [. § 40]. Ἀριστόξενος δ' ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασί φησι, Πλάτωνα θελῆσαι συμφλέξαι τὰ Δημοκρίτου συγγράμματα ὁπόσα ἠδυνήθη συναγαγεῖν, Ἀμύκλαν δὲ καὶ Κλεινίαν τοὺς Πυθαγορικοὺς κωλῦσαι αὐτόν, ὡς οὐδὲν ὄφελος· παρὰ πολλοῖς γὰρ εἶναι βιβλία ἤδη. Καὶ δῆλον δέ· πάντων γὰρ σχεδὸν τῶν ἀρχαίων μεμνημένος ὁ Πλάτων, οὐδαμοῦ Δημοκρίτου διαμνημονεύει, ἀλλ' οὐδὲ ἔνθα ἀντειπεῖν τι αὐτῷ δέοι· δῆλον εἰδὼς ὡς πρὸς τὸν ἄριστον οὕτω τῶν φιλοσόφων ἔσοιτο [...].

10. **Diogenes Laertios** IX, 40. Eğer o olmasa, biz hangi nesneye boşluk, dokunulamaz doğa adını veriyoruz.

Stobaios *Doğa Şiirleri* I. s. 39. Epikouros boşluk, yer, uzam sözcüklerini birbiri yerine kullanıyor.

11. **Stobaios** *Doğa Şiirleri* I. s. 27. Atom diye adlandırılması en küçük olduğu için değil (...).
12. **Simplikios** a.g.y. s. 405. (...) Sonsuza değin parçalara ayırmak ve bu yolla parçalara ayırmanın durmayacağına ikna olmamız olanaklı olmadığı için, parçalanabilirliği sonsuza değin geçerli saymayan başkaları cisimlerin parçalanamayan şeylerden oluştuğunu ve parçalanamayan şeye kadar bölünebildiklerini ileri sürüyorlardı. Ayrıca Leukippos ile Demokritos ilk cisimlerin bölünmezliğinin nedeni olarak yalnızca etkilenimsizliği değil, aynı zamanda küçüklüğü ve parçasızlığı görüyorlardı. Ne ki Epikouros bunları parçasız saymaz; etkilenimsizlik yüzünden parçalanamaz olduklarını söyler. Aristoteles Demokritos ile Leukippos'un görüşlerini pek çok yerde eleştirmiştir ve belki de parçasız olma görüşüne karşı eleştirileri yüzünden, daha sonra yaşayan ve Demokritos ile Leukippos'un cisimler hakkındaki görüşlerini paylaşan Epikouros, yalnızca onların etkilenimsiz oldukları görüşünü korumuştur....
13. **Aristoteles** *Oluş ve Yokoluş Üzerine* I, 2. Genel olarak kabul görenlere pek iyi bakmama gerekçesi deneyimin eksik olmasıdır. Bunun için doğa konularıyla içli dışlı olanlar daha çok bir birleşim oluşturabilecek şeyleri böyle ilkeler olarak kabul edebilirler. Çok düşünme yüzünden varolanları gözlemeyen kişiler ise az şeye baktıkları için kolayca kanıtlarlar. Buradan da doğabilimsel araştırma yapanlarla kuramsal araştırma yapanların ne denli ayrıldıkları görülebilir. Nitekim bölünemez büyüklüklerle ilgili olarak kimileri, üçgenin kendisinin çok biçimli olacağını ileri sürer. Demokritos ise özel ve doğabilimsel temellendirmelere inanmış görünüyor.
14. **Diogenes Laertios** IX, (bl) 7, (ks) 8. Aristoksenos *Tarihsel Anılar*'ında şöyle der: Platon Demokritos'a ait ele geçirebildiği bütün eserleri yakmak istemiş, ama Pythagorascı Amykles ile Kleinias, bunun bir işe yaramayacağını, çünkü kitapların çoktan pek çok kişinin eline ulaşmış olduğunu söyleyerek onu engellemişler. Şu dikkat çekici: Platon kendinden önce yaşamış hemen hemen bütün filozofları anarken Demokritos'u hiç anmaz. Hatta ona karşı çıkması gereken bir yerde bile. Açık ki, böylece filozofların en iyisini karşısına alacağını bildiği için (...).

NOTA NOTLAR

a. Eski İsmaillilerin Yahudi olmayan komşularına verdiği ad. (ç.)

b. Hegel'in öğrencileri arasında Genç-Hegelciler, Eski-Hegelciler dışında Karl Rosenkranz"ın "boş", Ludwig Michelet'in "Pseudohegelianer (Sözde Hegelciler)" dediği kimseler de vardı. Hepsi kırklı yılların başında başka başka nedenlerle de olsa "Akkomodation Hegels an Staat und Religion" (*Hegel'in Devlet ve Dinle uyuşması*)ndan sözediyorlardı. Marx burada özellikle Amold Ruge (bkz. A. Ruge Philosophie und Politik. "Hallische Jahrbücher. 1840. s. 2332.) çevresinde toplanan Genç-Hegelcileri kastetmektedir. (ç.)

c. Genç Hegelciler. (ç.)

ç. 1830'ların sonunda dini en yüksek kendilik bilinci biçimi ve hıristiyan inaklarını pozitiv bilgi diye gören J. Sengler, Anton Günther, Franz Xaver gibi felsefecilerin savı. (ç.)

d. 19. yüzyılın otuzlu yıllarında Aristoteles'i felsefenin yenilenmesi için ve Hegel felsefesinin aşılabilmesi için tarihsel kaynak olarak kullanmak isteyen felsefeciler kastediliyor. En önemli temsilcileri Adolf Trendelenburg "Logischen Untersuchungen (Mantık İncelemeleri) 1840 Berlin"de Aristoteles'e dayanarak hem Hegel'i, özellikle diyalektik yöntemi eleştirmeye çalışıyor hem de kendisinin organik dünya görüşü adını verdiği tanrıcı felsefesini temellendirmeye uğraşıyordu (doğadaki amaçlılığı temellendirmek için, etobur hayvanlarda ayak, tırnak, kas gibi öğelerin özel biçimlerini antropolojik ve fizyolojik açıdan inceliyordu). (ç.)

e. Bkz. Emanuel Swedenborg, De coelo et eius mirabilibus (*Gökyüzü ve Onun Mucizeleri Üzerine*), Londini. 1758.

• 2. notun çevirisine katkısından ötürü **Çetin Türkyılmaz**'a teşekkür ederim. (ç.)

İKİNCİ BÖLÜM

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Özel Ayırım

BİRİNCİ KISIM

Atomun Düz Çizgiden Sapması

Epikouros atomlar için boşlukta *üçlü* devinim kabul ediyor.[1] Biri *düz çizgideki düşme* devinimi, öteki atomun *düz çizgiden ayrılmasıyla* oluşuyor, üçüncüsü de *pek çok atomun itmesi* ile. İlk ve sonuncu devinim kabulü Demokritos ile Epikouros'ta ortak; atomda düz çizgiden *sapma* Epikouros'u Demokritos'tan ayıran yan.[2]

Bu sapma devinimiyle çok dalga geçilmiştir. Özellikle Cicero, konuya değindiğinde hiç de yaratıcı değil. Söylediklerinden biri de şu: "Epikouros'un iddiasına göre atomlar ağırlıkları yüzünden düz çizgi halinde aşağı düşüyormuş; bu devinim cisimlerin doğal deviniymiş. Ne ki hepsi yukarıdan aşağı düşerse bir atomun ötekiyle karşılaşmasının hiçbir zaman ola-

naklı olmayacağı aklına geliveriyor ve bu nedenle bir çare uydurup atomun çok az saptığını söylüyor. Oysa bu hiç olanaklı değil. Böylece atomların birbirleriyle karşılaşmaları, birleşmeleri, birbirlerine yapışmaları ve bunlardan da dünya, dünyanın içindeki bütün parçalar oluşuyormuş. Bütün bunların çocukça kurgulanmış olması bir yana, Epikouros varmak istediği yere bile varamıyor."[3] Cicero'da başka bir bölüm *Tanrıların Doğası Üzerine* adlı yapıtın 1. Kitabında bulunuyor: "Epikouros, atomlar kendi ağırlığı yüzünden aşağı düşüyorlarsa, onların devinimi belli ve zorunlu olacağı için, hiçbir şeyin bize bağlı olmayacağını düşündüğünden ötürü, zorunluluğa karşı çıkma, yani Demokritos'a karşı çıkma yolunu buldu. Atom ağırlıktan ötürü yukarıdan aşağıya düşse bile birazcık saptığını söylüyordu. Bunu eklemesi onun istediği şeyi savunamamasından daha utanç verici."[4]

Pierre Bayle aynı görüştedir: "Avant lui" (c.-à -d. Epicure) "on n'avait admis dans les atomes que le mouvement de pesanteur, et celui de réflexion. {...} Epicure supposa que meme au milieu du vide, les atomes déclinaient un peu de la ligne droite, et de là venait la liberté, disait-il....Remarquons en passant que ce ne fut {pas} le seul motif qui la porta à inventer ce mouvement de déclinaison, il le fit servir aussi à expliquer la rencontre des atomes; car il vit bien qu'en supposant qu'ils se mouvaient {tous} avec une égale vitesse par des lignes droites qui tendaient toutes de haut en bas, il ne ferait jamais comprendre qu'ils eussent pu se rencontrer, et qu'ainsi la production du monde aurait été impossible. Il fallut donc {...} qu'ils s'écartaient de la ligne droite."[5] ("Ondan önce" (yani Epikouros'tan önce) "atomlarda sadece ağırlık ve sıçram'a devinimleri geçerli görülmüştü {...}.

Epikouros atomların boş uzayın içinde düz çizgiden birazcık ayrıldıklarını kabul etti. Özgürlüğün de buradan geldiğini söyler o..... Ayrıca bu sapma devinimini bulmaya onu götüren tek nedenin bu olmadığını belirtir; bunu atomların karşılaşmasını açıklamak için de kullanmıştır. Çünkü atomların aynı hızda düz çizgide, hepsinin yukarıdan aşağı düşmesi kabulüyle, atomların karşılaşmalarının hiçbir zaman açıklanamayacağını ve dünyanın oluşumunun olanaksız olacağını iyi biliyordu. Dolayısıyla onların düz çizgiden sapması [...] zorunlu idi.")

Bu düşüncelerin geçerliliği konusunu şimdilik bir yana bırakıyorum. Şöyle bir araştıran herkes son Epikouros eleştirmeni Schaubach'ın Cicero'yu yanlış yorumladığını anlar; Schaubach şöyle diyor: "atomların hepsi ezelden beri ağırlık yüzünden aşağıya doğru, yani doğal nedenlerden ötürü birbirine paralel düşüyormuş, ama çarpışma yüzünden başka bir devinim kazanıyorlarmış; Cicero'ya göre (*Tanrıların Doğası Üzerine* I, 25[69]) rastlantısal nedenlerle ve ezelden beri eğik olan başka bir devinim".[6] İlkin Cicero sözedilen bölümlerde çarpışmayı eğik yön nedeni olarak değil, tersine eğik yönü çarpışma nedeni yapmakta. İkincileyin o raslantısal nedenlerden söz etmez, tersine 'neden' olarak hiçbir şeyin gösterilmemesini eleştirir. Çünkü çarpışmanın ve raslantısal nedenlerin birlikte eğik yönün nedeni olarak alınması kendi içinde ne denli çelişki taşıyacaktır. Nitekim eğik yönün değil, olsa olsa çarpışmanın raslantısal nedenleri söz konusu olabilecektir.

Ayrıca Cicero ile Bayle'ın düşüncelerinde görüşlerin hemen birbirini ortadan kaldırması çok dikkat çekici. Nitekim Epikouros'a, biri ötekini ortadan kaldıran devinim nedenleri gösteriyorlar. Epikouros atom sapmasını, bir kez çarpmayı bir kez de

özgürlüğü açıklamak için kullanıyormuş. Oysa atomlar sapma olmaksızın karşılaşmıyorlar: Böylece özgürlüğü temellendirmek için sapma gereksiz oluyor, çünkü Lucretius'da gördüğümüz gibi,[7] özgürlüğün karşıtı ancak atomların belirlenmesi ve zorlayıcı karşılaşmaları ile başlıyor. Ama atomlar sapmadan bağımsız olarak karşılaşıyorlarsa çarpma temellendirmesi gereksiz. Dediğim şu: Atomların düz çizgiden sapma nedenleri, Cicero ile Bayle'ınkinde olduğu gibi yüzeysel ve bağlamından bağımsız anlaşılırsa bu çelişki ortaya çıkar. Bütün eski düşünürler içinde Epikouros fiziğini kavramış tek kişi olan Lucretius'da daha derin bir yorum bulacağız.

Biz şimdi sapmanın kendisini incelemeye bakalım.

Nasıl nokta çizgide ortadan kalkarsa, onun betimlediği düz çizgide düşen her cisim de öyle kalkıyor. Burada kendi özel niteliğinin bir önemi yoktur. Bir elma düşme sırasında bir demir parçası kadar düzgün, dikey bir çizgi çizebilir. Dolayısıyla düşme devinimi içindeki her cisim devinen bir noktadan başka bir şey değildir; yani o, belli bir 'varolma' içinde -onun betimlediği düz çizgi içinde- kendi biricikliğini gösteren, bağımlı bir noktadır. Aristoteles Pythagorascılara karşı haklı olarak şunu gösterir: "Siz çizginin değişiminin yüzey, noktanın deviniminin çizgi olduğunu söylüyorsunuz, öyleyse 'monas'ların devinimleri de çizgi olacaktır".[8] Burada hem 'monas'lar için hem de sürekli devinim içinde olan atomlar için şu sonuç çıkar:[9] 'Monas' da atom da varolamaz, tersine düz çizgi içinde yitip giderler, çünkü o yalnızca düz çizgi içinde düşen bir şey olarak anlaşıldığı sürece, atomun sağlamlığı söz konusu olamaz. Yine boşluk, uzam boşluğu olarak tasarlanırsa *atom soyut uzamın dolaysız yadsınması* olur; yani *uzamdaki bir nokta* olur. Kendi başına uzamın dı-

şında olduğu düşünülen sağlamlık, yoğunluk ancak gerçek doğadaki zamanda olduğu gibi uzamı tüm uza ölçüsünde yadsıyan bir ilkeyle söz konusu olabilir. Ayrıca bunun kendisi de kabul edilmezse atom devinimi düz çizgi olduğu sürece, salt uzamla belirlendiği sürece ona göreli bir varoluş öngörülmüş olur ve varoluşu salt maddesel bir varoluş olur. Ne ki biz şunu gördük: atom kavramındaki bir *momentum*, bir an salt biçimdir; her göreliliğin, başka bir varoluş olmayla her tür bağın yadsınmasıdır. Aynı zamanda Epikouros'un birbiriyle çelişen ama atom kavramında bulunan her iki *momentumu*, durumu nesne edindiğini belirttik.

İmdi Epikouros salt biçimsel tanımını, her birini başka belirli bir varoluşla yadsıyan, salt biriciklik kavramını nasıl gerçekliğe taşıyabilir?

O dolaysız varlık, öz alanında devindiği için bütün belirlemeler dolaysız olur. Bundan ötürü karşıt belirlemeler dolaysız gerçeklikler olarak karşıt oluyorlar.

Ne ki atomun karşısında bulunan, *göreli varoluş, yadsınması gereken 'varolma' düz çizgidir.* Bu devinimin dolaysız yadsınması başka bir devinimdir, yani kendisi uzamsal olarak tasarlandıkta, düz çizgiden sapmadır.

Atomlar salt bağımsız cisimlerdir ya da daha doğrusu gök cisimleri gibi saltık anlamda bağımsızlık içinde düşünülen cisimlerdir. Bundan ötürü onlar gök cisimleri gibi, düz çizgi biçiminde değil eğri çizgide devinirler. *Düşme devinimi bağımlılık devinimidir.*

İmdi Epikouros atomun düz çizgi biçimindeki devinimi olarak onun maddeselliğini gösteriyorsa, düz çizgiden sapması ola-

rak da onun biçimsel tanımını veriyor demektir. Ve karşıt konan bu belirlemeler dolaysız olarak karşıt konan devinimler olarak tasarlanmış oluyor.

Dolayısıyla Lucretius haklı olarak sapmanın 'fati foedera'yı (yazgı zincirlerini) kopardığını ileri sürer;[10] ve hemen sonra bilinç için kullandığı gibi, atom hakkında şu söylenebilir: sapma atomun göğsündeki, savaşabilen ve karşı çıkabilen bir şeydir.[11] Oysa Cicero "o bunu ne adına uydurduysa ona bile ulaşamıyor; çünkü bütün atomlar sapsa, hiçbir zaman kimileri kaynaşamaz, ya da kimileri sapıp kimileri devinimlerini sürdüremez. Yani atomlara hangisinin düz, hangisinin eğri çizgide devinmesi gerektiği konusunda başlangıçta belli görevler verilmesi gerekirdi"[12] diye Epikouros'a itiraz ediyorsa, bu itirazın dayanağı, atom kavramında bulunan her iki *momentumun*, iki durumun doğrudan birbirinden farklı, yani farklı bireylere uyması gereken devinimler olarak tasarlanmasıdır; bir sonuç ama tutarlı, çünkü atomun etki alanı dolaysızlıktır.

Epikouros onun içinde yatan çelişmeyi çok iyi farkediyor. Bu yüzden o sapmayı olabildiğince farkedilmez göstermeye çalışmaktadır. O

Nec regione loci certa, nec tempore certo[13]

(ne belli bir yerde ne de belli bir zamanda),

olabildiğince küçük bir uzamda meydana gelir.[14]

Cicero,[15] ayrıca Ploutarkhos'a göre pek çok eski yazar[16] atomların sapmasının nedensiz gerçekleşmesini eleştirir: bir fizikçinin bundan daha utanç verici bir duruma düşemeyeceğini söyler Cicero.[17] Ne ki, Cicero'nun istediği gibi fiziksel bir neden atom sapmasını tam da ondan kurtarılması gereken sınırlama

alanı içine sokar. Ama *o zaman atom sapma belirlenimi içine yerleştirilmeden önce hiç de tam olmayacaktır.* Dolayısıyla bu belirlenimin nedenini sormak, atomu ilke yapan nedeni sormak demektir - atomu her şeyin nedeni gören, yani onun kendisini nedenden bağımsız olan bir şey olarak gören kimse için açıkça anlamsız bir sorudur bu.

En sonu Bayle[18] Demokritos'un atomlara ruhsal bir ilke yüklediğini düşünen Augustinus'un yetkesine[19] güvenerek -Aristoteles ve öteki eski düşünürlere oranla hepten önemsiz bir yetkeye güvenerek- Epikouros'u bu ruhsal ilke yerine 'sapma'yı tasarladığı için eleştirir, oysa öyle olsa atomun 'ruh'uyla ancak bir sözcük elde edilirdi, ama sapma içinde atomun gerçek ruhu, soyut tekillik kavramı ortaya konmaktadır.

Atomun düz çizgiden sapmasına ilişkin çıkarımı incelemeden önce, çok daha önemli, şimdiye değin bütünüyle savsanan durumu gözler önüne sermek gerekiyor.

Atomun düz çizgiden sapması Epikouros fiziğinde, ayrıntısal, gelişigüzel bir belirleme değildir. Bu sapmanın dile getirdiği yasa, tüm Epikouros felsefesinin içine yayılmıştır; öyle ki kendiliğinden anlaşılabileceği gibi en azından görünümünün belirlenimi, içinde kullanıldığı alana bağlıdır.

Nitekim soyut tekillik onun kavramını, biçim tanımını, salt kendi için varlığını, doğrudan 'varolmak'tan bağımsızlığı, her göreliliği ortadan kaldırmayı, sadece *karşısındaki varolmaktan soyutlayacak* biçimde etkin kılabilir; çünkü onu gerçekten aşmak için sadece tümelliğin, genelliğin elinde olan şeyi idealize etmek, kavramlaştırmak zorundadır.

Dolayısıyla atom nasıl göreli varoluşundan, düz çizgiden,

ondan soyutlanarak, ondan ayrılarak kendini kurtarıyorsa, tüm Epikouros felsefesi de kendi varoluşunda, soyut tekillik kavramının bağımsızlığının, başka biriyle her tür bağın yadsınmasının ortaya konacağı her yerde, sınırlayıcı olan 'varolmak'tan kopar.

Eylemin amacı acıdan, şaşkınlıktan çıkma, soyutlanma, ataraksiadır (sarsılmazlıktır).[20] İyi, kötüden kaçma;[21] haz, acıdan kurtulmadır.[22] Sonunda en yüksek özgürlüğü ve bağımsızlığı içinde, tamlığı içinde soyut tekillik kendini gösterirse, kendisinden kopulan varolma tutarlı olarak *bepten varolma* olur. *Bu nedenledir ki tanrılar dünyadan koparlar*, dünyayla ilgilenmezler, dünyanın dışında yaşarlar.[23]

Epikouros'un insanlara benzeyen, gerçek dünyalar arasında oturan, beden değil bedensi bir şey, kan değil kan gibi bir şey taşıyan,[24] ruh dinginliği içinde bulunan, yakarışa kulak asmayan, karşılık için değil güzellikleri, yücelikleri, olağanüstü doğaları için saygı gösterilen bu tanrılarıyla da dalga geçilmiştir.

Bu tanrılar Epikouros'un kurgusu da değil, onlar varolmuştur: *onlar Yunan sanatının estetik tanrılarıdır*. Romalı Cicero onlarla elbette alay eder[25] ama Yunanlı Ploutarkhos bu öğretinin "tanrılardan korkuyu, [...] batıl inancı kaldırdığını, ama tanrılara bağlı sevinç ve kayrayı değil, tersine kendilerinden zarar ya da yarar beklemeyeceğimiz Hyrkanos balıklarıyla aramızda olan bir ilişkiyi onlarla bize bıraktığını" düşünüyorsa, bütün Yunan görüşünü unutmuş demektir.[26] Theoria dinginliği Aristoteles'in de belirttiği gibi, Yunan tanrı özelliğinin ana noktasıdır: "en iyi olan, eyleme gerek duymaz, çünkü kendisi amaçtır."[27]

Şimdi atomun sapmasıyla doğrudan ortaya çıkan sonucu inceleyelim. Bu sapmada atomun içinde özel varolma olarak baş-

ka biri tarafından belirlendiği her devinim ve ilişkiyi yadsıdığı belirtildi. Öyle betimlendi ki, atom karşısındaki varolmadan soyutlanıyor ve ondan uzaklaşıyor. Ne ki burada içerilmiş olan, *başkasıyla her ilişkinin yadsınması gerçekleştirilmiş, ortaya konmuş olmalıdır*. Bu, sadece onunla ilgili olduğu *varolmanın, kendisinden başka biri olmamasıyla, yani aynen bir atom* -ve onun kendisi de dolaysız olarak belirlenmiş olduğu için- *pek çok atom* olmasıyla oluşabilir. *Pek çok atomun itmesi*, Lucretius'un sapma adını verdiği biçimiyle *lex atomi*nin (atom yasası, Lucretius'un kendi kullanımı değil. ç.) zorunlu gerçekleşmesidir. Ama burada her belirleme özel bir varolma olarak konduğu için, itme üçüncü bir devinim olarak daha öncekilere eklenmektedir. Lucretius, atomlar sapmasalardı, onların ne çarpışması ne de karşılaşması olanaklı olurdu ve hiçbir zaman dünya oluşmazdı, derken[28] haklıdır. Çünkü atomlar *kendileri kendilerinin tek nesnesidir, ancak kendileriyle ilgili olabilirler*, yani, uzamsal olarak dile getirilirse, onların, içinde başka bir şeyle ilgili olabilecekleri her göreli varoluşun yadsınmasıyla karşılaşabilirler. Gördüğümüz gibi bu göreli varoluş onların düz çizgideki düşme biçimindeki ilk devinimleridir. Dolayısıyla ancak bu çizgiden sapmakla karşılaşırlar. Sadece maddesel parçalanma ile bunun bir ilgisi yoktur.[29]

Ve hakikat: Dolaysız varolan tekillik ancak öteki de dolaysız varoluş biçiminde karşısına çıkarsa, kendisi olan ötekiyle ilgili olursa, kavramına uygun olarak gerçekleşmiş olur. Böylece insan ancak ilgili olduğu şey, değişik bir varoluş değil, henüz tin olmasa da, kendisi biricik olan bir insan olursa, doğa ürünü olmayı bırakır. İnsanın insan olarak tek gerçek nesnesi haline gelmesi için arzunun ve saf doğanın gücünü kendi içinde kırmış ol-

ması zorunlu. *İtme, kendilik bilincinin ilk biçimidir;* bundan ötürü dolaysız-varolan, soyut-tekillik olarak anlaşılan kendilik bilincine karşılık gelir.

Dolayısıyla atom kavramı itmede gerçekleşir; bu kavrama soyut biçim, soyut maddeden daha az karşıt değildir, çünkü ilgili olduğu şey gerçi atomlardır ama *öteki* atomlardır. *Benim kendime karşı durumum doğrudan-başka birine karşı durumum gibiyse, durumum maddeseldir.* Bu düşünülebilecek en yüksek açılmadır. Yani atomların itmesinde, onların düz çizgide düşmesindeki maddesellikleri ile sapmayla ortaya konan biçim belirlenimi bir araya gelir.

Demokritos Epikouros'un tersine, Epikouros için atom kavramının gerçekleşmesi olan şeyi, zorla olan bir devinim, kör zorunluluğun eylemi yapmaktadır. Daha önce yukarda onun, atomların itmesinden ve birbirlerine çarpmasından oluşan fırtınayı (*δίνη*), zorunluluğun maddesi olarak kabul ettiğini görmüştük. Dolayısıyla Demokritos itmede, içinde başka bir şeyle her tür ilginin yadsındığı, devinimin kendisinin belirleme olarak konduğu kavramsal durumu değil, sadece maddesel yanı, parçalanmayı, değişmeyi yakalıyor. Bu onun bütünüyle duyusal tek ve aynı cismi boş uzam ile, parçalara ayrılmış altın gibi pek çok parçaya ayrılmış tasarlamasından[30] açıkça anlaşılıyor. Yani o Bir'i henüz atom kavramı olarak yakalamış değildir.

Aristoteles haklı olarak ona karşı çıkıyor: "İlk cisimlerin boşlukta ve sonsuzlukta hep devindiklerini ileri süren Leukippos ile Demokritos'a, bunun ne tür bir devinim olduğunu, onların doğaya göre devinimlerinin ne olduğunu sormak gerekir. Öğelerden her biri bir başkası tarafından zorla devindiriliyorsa, her bi-

rinin zorla olan bu devinimi dışında doğal olan bir deviniminin de olması zorunludur. Bu ilk devinim zorla değil doğal olmak zorundadır. Yoksa sonsuza giden bir süreç söz konusu olur."[31]

İmdi Epikouros'daki atom sapması, bu sapma aracılığıyla biçim tanımının geçerli kılınması ve atom kavramında yatan çelişmenin gerçekleşmesiyle, tüm atom dünyası yapısını içten değiştirmektedir. Bu nedenle Epikouros duyusal biçimde de olsa itmenin özünü, neliğini ilk kez yakalayan kişidir; oysa Demokritos sadece onun maddesel varoluşunu görmüştür.

Bundan ötürü Epikouros tarafından somut itme biçimlerinin kullanıldığını görüyoruz: siyasi biçimde *anlaşma*,[32] toplumsal biçimde ise *dostluk*[33] en çok değer verilen itme biçimidir.

ZWEITER TEIL

Über die Differenz der demokritischen und epikureischen Physik im einzelnen

ERSTES KAPITEL

Die Deklination des Atoms von der geraden Linie

[1]) **Stob.** *eclog. phys.* I [, 17]. p.33 [, 1. 3–5 = I, 14, 1f p.142 W.]. Ἐπίκουρος..... κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄτομα τότε μὲν κατὰ στάθμην, τότε δὲ κατὰ παρέγκλισιν, τὰ δὲ ἄνω κινούμενα κατὰ πληγὴν καὶ ὑπὸ παλμόν.

Cf. **Cic.** *de fin.* I, 6[, 18–19]. **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* [I.] p.249 [= I, 12 p.883 A–B]. **Stob.** l.c. [23.] p.40 [= I, 19, 1 p.162 W.].

[2]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 26 [, 73]. quid est in Physicis Epicuri non a Democrito? nam etsi quaedam *commutavit*, ut, quod paullo ante de *inclinatione atomorum* dixi.....

[3]) **Cic.** *de fin.* I, 6 [, 18–19]. .....censet (sc. Epicurus) enim, eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem *homo acutus*, quum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur et, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere, itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaullum (quo nihil posset fieri minus), ita effici complexiones et copulationes et adhaesitationes atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus omnesque partes mundi, quaeque in eo essent [...].

[4]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 25 [, 69–70]. .....Epicurus, quum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit, quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat; ait, atomum, quum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere, turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Cf. **Cic.** *de fato* 10 [, 22–23].

[5]) **Bayle** *Dict. hist.* v[oyez] Epicure.

[6]) **Schaubach** „über Epikur's astronomische Begriffe" im „Archiv für Philologie und Pädagogik" von *Seebode*, *Jahn* und *Klotz*. Bd. V. H. IV. [1839.] S. 549.

[7]) **Lucret.** *de rer. nat.* II, 251 sqq.

Denique si semper motus connectitur omnis,

İKİNCİ BÖLÜM

NOTLAR

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Özel Ayırım

BİRİNCİ KISIM

Atomun Düz Çizgiden Sapması

1. **Stobaios** *Doğa Şiirleri* I, s. 33. Epikouros .... atomların kimileyin düz çizgide devindiklerini, kimileyin saptıklarını, kimileyin de çarpma ve sıçrama ile yukarıya doğru devindiklerini {söyler}.

   Krş. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6. **(Ploutarkhos)** *Filozofların Öğretileri Üzerine* {I.} s. 249. **Stobaios** a.g.y. s. 40.

2. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 26. Epikouros fiziğinde Demokritos'a ait olmayan ne var? Gerçi bazı şeyleri değiştiriyor, sözgelişi az önce atomların sapması üzerine dediğim gibi ....

3. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6...... Epikouros'un iddiasına göre atomlar ağırlıkları yüzünden düz çizgi halinde aşağı düşüyormuş; bu devinim cisimlerin doğal deviniymiş. Ne ki hepsi yukarıdan aşağı, dediğim gibi düz çizgide düşerse bir atomun ötekiyle karşılaşmasının hiçbir zaman olanaklı olmayacağı keskin zekalı adamın aklına geliveriyor ve bu nedenle bir çare uydurup atomun çok az saptığını söylüyor. (Oysa bu hiç olanaklı değil.) Böylece atomların birbirleriyle karşılaşmaları, birleşmeleri, birbirlerine yapışmaları ve bunlardan da dünya, dünyanın içindeki bütün parçalar oluşuyormuş. {...}.

4. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 25.....Epikouros, atomlar kendi ağırlığı yüzünden aşağı düşüyorlarsa, onların devinimi belli ve zorunlu olacağı için, hiçbir şeyin bize bağlı olmayacağını düşündüğünden ötürü, zorunluluğa karşı çıkma, yani Demokritos'a karşı çıkma yolunu buldu. Atom ağırlıktan ötürü yukarıdan aşağıya düşse bile birazcık saptığını söylüyordu. Bunu eklemesi onun istediği şeyi savunamamasından daha utanç verici. Krş. **Cicero** *Yazgı Üzerine* 10.

5. **Bayle** *Tarihsel ve Eleştirisel Sözlük* bkz. Epikouros.

6. **Schaubach** "Epikouros'un Gökbilim Kavramları Üzerine" Seebode, Jahn ve Klotz'un "Archiv für Philologie und paedagogik" c.V. Kit.IV {1839.} s. 549.

7. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 251 vd.

   Sonunda her devinim hep bağlantılıysa

Et vetere exoritur semper novus ordine certo
....
....
Unde est haec, inquam, fatis avolsa voluntas.

[8]) **Aristot.** *de anima* I, 4, 16 [–17 p. 23 (ed. Trendel.) 409ᵃ 1–5]. [...] πῶς γὰρ χρὴ νοῆσαι μονάδα κινουμένην, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πῶς, ἀμερῆ καὶ ἀδιάφορον οὖσαν; εἰ γάρ ἐστι κινητικὴ καὶ κινητή, διαφέρειν δεῖ. *Ἔτι δ' ἐπεί φασι κινηθεῖσαν γραμμὴν ἐπίπεδον ποιεῖν, στιγμὴν δὲ γραμμήν· καὶ αἱ τῶν μονάδων κινήσεις γραμμαὶ ἔσονται* [...].

[9]) **Diogen. Laert.** X, 43. Κινοῦνταί τε συνεχῶς αἱ ἄτομοι.

Simplic. l.c. p. 424 [ᵇ 45. 46–47 = CAG X p. 1121, 7. 8–9]. [... οἱ περὶ] Ἐπίκουρον ..... τὴν κίνησιν *ἀΐδιον* [ἔλεγον...].

[10]) **Lucret.** *de rer. nat.* II, [251.] 253 sqq.

.... si ....
[..]
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
Ex infinito ne caussam causa sequatur.

[11]) **Id.** l.c. 279 sq.

.... esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare, obstareque, possit.

[12]) **Cic.** *de fin.* I, 6 [, 19–20]. [...] nec tamen id, cujus causa haec finxerat, assecutus est; nam, si omnes atomi declinabunt, nullae unquam cohaerescent, sive aliae declinabunt, aliae suo nutu recte ferentur. Primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferantur [...].

[13]) **Lucret.** l.c. 293.

[14]) **Cic.** *de fato* 10 [, 22]. [... cum] declinat atomus intervallo minimo, id appellat ἐλάχιστον.

[15]) **Id.** *ib.* Quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri [...].

[16]) **Plutarch.** *de anim. procreat.* VI (T. VI. p. 8 ed. ster.). [p. 1015 B–C. c 6.] Ἐπικούρῳ μὲν γὰρ οὐδ' ἀκαρὲς ἐγκλῖναι[a] τὴν ἄτομον συγχωροῦσιν, ὡς ἀναίτιον ἐπεισάγοντι κίνησιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος [...].

[17]) **Cic.** *de fin.* I, 6 [, 19]. [...] nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim *declinare atomum sine causa; quo nihil turpius physico, quam, fieri sine causa quidquam, dicere)*, et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis [...].

[18]) **Bayle** l.c.

yeni olan hep bir eski olandan doğuyorsa

....

....

yazgıdan kopmuş bu istenç nereden geliyor, diye sorarım.

8. **Aristoteles** *Ruh Üzerine* I, 4, 16 (-17). (...) Madem parçası ve ayırımı yok bir monasın kimin tarafından ve nasıl devindirildiğini düşünmek gerekecek? Çünkü o devinebilir ve devinen bir şeyse bir ayırım taşıması gerekir. Ayrıca siz çizginin deviniminin yüzey, noktanın deviniminin çizgi olduğunu söylüyorsunuz, öyleyse 'monas'ların devinimleri de çizgi olacaktır (...).

9. **Diogenes Laertios** X, 43. Ama atomlar sürekli deviniyor.

   Simplikios a.g.y. s. 424. Epikouros'u (... izleyenler)......devinimin bengi olduğunu (söylüyorlardı...).

10. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, (251.) 253 vd.

    ....eğer...............................
    (...)
    ilk cisimler sapmayla yazgı zincirlerini
    kıran ilk devinimi başlatmasalar sonsuz
    bir neden zinciri çıkar.

11. **a.g.y.** 279 vd.

    ....bizim göğsümüzde
    savaşabilecek, karşı koyabilecek bir güç var.

12. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6 (...) o bunu ne adına uydurduysa ona bile ulaşamıyor; çünkü bütün atomlar sapsa, hiçbir zaman kimileri kaynaşamaz, ya da kimileri sapıp kimileri devinimlerini sürdüremez. Yani atomlara hangisinin düz, hangisinin eğri çizgide devinmesi gerektiği konusunda başlangıçta belli görevler verilmesi gerekirdi. (...).

13. **Lucretius** a.g.y. 293.

14. **Cicero** *Yazgı Üzerine* 10. (...) atom çok küçük bir uzamda devindiğinde buna ἐλάχιστον (en küçük) diyor.

15. **a.y.** Bu sapmanın nedensiz olduğunu sözlerle olmasa da nesneye bağlı olarak itiraf etmek zorunda kalıyor (...).

16. **Ploutarkhos** *Ruhun Kökeni Üzerine* VI s. 8.

    O hiçbir şeye bağlı olmayan nedensiz bir devinim ileri sürdüğü için atomun birazcık saptığı konusunda da Epikouros'u onaylamıyorlar (...).

17. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I, 6. (...) nitekim sapmanın kendisi de isteğe bağlı bir kurgu (çünkü o atomun nedensiz saptığını söylüyor; bir doğabilimcinin, bir şeyin nedensiz olduğunu söylemesinden daha utanç verici bir şey olamaz); ve her ağır nesnenin aşağıya doğru dikey giden bu doğal devinimini, kendisinin de belirttiği gibi, atomlar için nedensiz olarak kabul ediyor (...).

18. **Bayle** a.g.y.

[19]) **August.** *epist.* 56 [= 118, 4, 28 (rec. Goldbacher)].

[20]) **Diogen. Laert.** X, 128. Τούτου γὰρ χάριν ἅπαντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν, μήτε ταρβῶμεν.

[21]) **Plutarch.** *de eo, quod sec. Epicur. non beate vivi poss.* p. 1091 [A–B. c. 7]. "Ομοια δὲ καὶ τὰ Ἐπικούρου λέγοντος, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φυγῆς τοῦ κακοῦ [...].

[22]) **Clemens Alex.** *strom.* II. p. 415 [B–C = II, 21, 127, 2 p. 182 St.]. [...] ὁ δὲ Ἐπίκουρος καὶ τὴν τῆς ἀλγηδόνος ὑπεξαίρεσιν ἡδονὴν εἶναι [λέγει...].

[23]) **Senec.** *de benef.* IV [, 4, 1] p. 699. [T. I.] Itaque non dat Deus beneficia, sed securus et negligens nostri, aversus a mundo, [...] nec magis illum beneficia, quam injuriae tangunt.

[24]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 24 [, 68]. ..... ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus, nec sanguinem, sed quasi sanguinem.

[25]) **Cic.** *de nat. deor.* I, 38 [= I, 40, 112 Pl.]. .....Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad Deos, ut eos perfundas voluptatibus? ..... 39 [= 41, 115–116 Pl.]. ..... Quid est enim, cur Deos ab hominibus colendos dicas, quum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quaedam praestansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quae, sua voluptate laetans, nihil necactura sit unquam, neque agat, neque egerit?

[26]) **Plutarch.** *de eo, quod sec. Epicur. non beate vivi poss.* p. [1100 E–] 1101 [A. c. 20]. [...] ὁ λόγος αὐτῶν φόβον ἀφαιρεῖ [...] καὶ δεισιδαιμονίαν, εὐφροσύνην δὲ καὶ χαρὰν ἀπὸ τῶν θεῶν οὐκ ἐνδίδωσιν· ἀλλ' οὕτως ἔχειν ποιεῖ πρὸς αὐτούς τῷ μὴ ταράττεσθαι, μηδὲ χαίρειν, ὡς πρὸς τοὺς ὑρκανοὺς ἰχθῦς[16] ἔχομεν, οὔτε χρηστὸν οὐδὲν οὔτε φαῦλον ἀπ' αὐτῶν προσδοκῶντες.

[27]) **Aristot.** *de coel.* II, 12 [292ᵇ 4–6]. Τῷ δ' ὡς ἄριστα ἔχοντι οὐδὲν δεῖ πράξεως· ἔστι γὰρ αὐτὸ οὗ ἕνεκα.

[28]) **Lucret.** *de rer. nat.* II, 221 [, 223] sq.

Quod nisi declinare solerent (sc. atomi) [.....]
Nec foret offensus natus, nec plaga creata
Principieis, ita nil unquam [natura] creasset.

[29]) **Lucret.** *de rer. nat.* II, [284–] 286 [, 288] sqq.

Quare in seminibus quoque [idem] fateare necesse est
Esse aliam praeter plagas et pondera caussam
Motibus, unde haec est olleis innata potestas.
.... ne plageis omnia fiant

19. **Augustinus** *Mektuplar* 56.
20. **Diogenes Laertios** X, 128. Her şeyi bunun adına, acı ya da rahatsızlık duymamak için yaparız.
21. **Ploutarkhos** *Epikouros'a Göre Mutlu Yaşanamayacağı Üzerine* s. 1091. Epikouros'un dedikleri de aynı şey: iyinin doğasının kötüden kaçmaya dayandığını [...].
22. **Clemens Alexandrinus** *Halılar* II. s. 415. [...] Epikouros ise acı yokluğunun haz olduğunu [söyler...].
23. **Seneca** *İyilikseverlik Üzerine* IV [,4, 1] s. 699. [c. 1]. Bunun için tanrı iyilik yapmaz, bizim işlerimizle ilgilenmez, dünyadan uzaktır, [...] iyi eylemler kadar kötü eylemler de onu ilgilendirmez.
24. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I, 24. ....Çünkü sen tanrının beden değil bedensi bir şey, kan değil kan gibi bir şey taşıdığını söylüyordun.
25. **Cicero** *Tanrıların Doğası Üzerine* I. 38. ....Tanrıları hazlara boğmak için onlara hangi yiyecek ya da içeceği vereceksin, hangi değişik sesleri, çiçekleri; hangi temas ya da kokuları.? ....39 .....Madem tanrılar insanlara özen göstermemekle kalmıyor, ayrıca hiçbir şeyle ilgilenmeyip hiçbir şey yapmıyorlar, niçin öyleyse insanların tanrılara saygı göstermesi gerektiğini söylüyorsun? Ama onların bir bilgeyi saygı göstermeye teşvik eden olağanüstü ve değerli doğaları var. Oysa kendi arzusunu doyururken hiçbir şey yapmamış, hiçbir şey yapmayacak ve hiçbir şey yapmayan bu doğada acaba olağanüstü ne olabilir?
26. **Ploutarkhos** *Epikouros'a Göre Mutlu Yaşanamayacağı Üzerine* s. [1100-]1101. [...] Onların öğretisi korku ile [...] batıl inancı kaldırıyor, ama tanrılara bağlı sevinç ve kayra değil, tersine kendilerinden zarar ya da yarar beklemeyeceğimiz Hyrkanos balıklarıyla (Hyrkanoslar, Karadeniz'in güney doğusunda otururlarmış ç.) aramızda olan bir ilişkiyi onlarla bize bırakıyor.
27. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* II, 12. En iyi olan için eyleme gerek yok, çünkü kendisi amaçtır.
28. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 221 [223] vd.

    Eğer sapmayacak olsalardı (atomlar) [...]
    ne devinim ne de çarpma olurdu
    hiçbir zaman [doğa] bir şey yaratamazdı.

29. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, [284-]286 [,288] vd.

    Atomlar için şunu da eklemek zorunlu:
    çarpma ve ağırlık dışında devinimler için
    onların içteki gücünün ona dayandığı başka bir neden var.
    ....Her şeyin çarpma ile

Externa quasi vi, sed ne mens ipsa necessum
Intestinum habeat cuncteia in rebus agendis,
Et, devicta quasi, cogatur ferre patique:
Id facit exiguum clinamen principiorum.

30) **Aristot.** *de coel.* I, 7 [275^{b} 29–31.32–276^{a} 1]. Εἰ δὲ μὴ συνεχὲς τὸ πᾶν, ἀλλ', ὥςπερ λέγει Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος, διωρισμένα τῷ κενῷ, μίαν ἀναγκαῖον πάντων εἶναι τὴν κίνησιν· [...] τὴν δὲ φύσιν [...] αὐτῶν εἶναι μίαν, ὥςπερ ἄν, εἰ χρυσὸς ἕκαστον εἴη κεχωρισμένος [...].

31) **Aristot.** *de coel.* III, 2 [300^{b} 8–16]. Διὸ καὶ Λευκίππῳ καὶ Δημοκρίτῳ, τοῖς λέγουσιν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ πρῶτα σώματα ἐν τῷ κενῷ καὶ τῷ ἀπείρῳ, λεκτέον, τίνα κίνησιν καὶ τίς ἡ κατὰ φύσιν αὐτῶν κίνησις. Εἰ γὰρ ἄλλο ὑπ' ἄλλου κινεῖται βίᾳ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνάγκη τινὰ εἶναι κίνησιν ἑκάστου, παρ' ἣν ἡ βίαιός ἐστι· καὶ δεῖ τὴν πρώτην κινοῦσαν, μὴ βίᾳ κινεῖν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· εἰς ἄπειρον γὰρ εἶσιν, εἰ μή τι ἔσται κατὰ φύσιν κινοῦν πρῶτον, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πρότερον βίᾳ κινούμενον κινήσει.

32) **Diogen. Laert.** X, 150. ὅσα τῶν ζώων μὴ ἠδύνατο *συνθήκας* ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἄλληλα, μηδὲ βλάπτεσθαι· πρὸς ταῦτα *οὐθέν ἐστιν οὐδὲ δίκαιον, οὐδὲ ἄδικον.* ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ὅσα μὴ ἠδύνατο, ἢ μὴ ἐβούλετο τὰς συνθήκας ποιεῖσθαι, τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους, μηδὲ βλάπτεσθαι. οὐκ ἦν τι καθ' ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἡ ἐν ταῖς μετ' ἀλλήλων συστροφαῖς, καθ' ὁμιλίας δή ποτε ἔδει τόπους συνθήκην τινὰ ποιεῖσθαι ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν, ἢ βλάπτεσθαι.

33)[1]

yani bir dış güçle olmamasını, zihnin kendisinin
de bütün işleri için kendi içinde bir zorunluluk
taşımamasını, sanki yenilmiş gibi katlanmak,
sabretmek zorunda kalmamasını
sağlayan şey ilk öğelerin azıcık sapmasıdır.

30. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* I, 7. Ama bütün, her şey Demokritos ile Leukippos'un dediği gibi sürekli değilse, boşlukla ayrılmışsa, her şeyin tek deviniminin olması zorunlu; (...) ama onların doğası (...). parçalara ayrılmış bir altın gibi tek imiş.

31. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* III, 2. Bunun için ilk cisimlerin boşlukta ve sonsuzlukta hep devindiklerini ileri süren Leukippos ile Demokritos'a, bunun ne tür bir devinim olduğunu, onların doğaya göre devinimlerinin de ne olduğunu sormak gerekir. Öğelerden her biri bir başkası tarafından zorla devindiriliyorsa, her birinin zorla olan bu devinimi dışında doğal olan bir deviniminin de olması zorunludur. Bu ilk devinim zorla değil doğal olmak zorundadır. İlk devinim doğaya göre olmayacak olursa, ilk devinen hep zorla devinecek olursa, sonsuza giden bir süreç söz konusu olur.

32. **Diogenes Laertios** X, 150. Öteki canlılar birbirlerine zarar vermeme ve birbirlerinden zarar görmeme konusunda anlaşma yapamazlar. Bunlar için ne adalet ne de adaletsizlik vardır. Ama birbirlerine zarar vermeme ve birbirlerinden zarar görmeme konusunda anlaşma yapmak istemeyen ya da yapamayan uluslar için de bu böyledir. Adalet kendinde varolan bir şey değildir. Karşılıklı ilişkilerde, kimi zaman yerlerde, zarar vermeme ve zarar görmeme konusunda yapılan bir tür anlaşmadır.

33. (*Marx tarafından sonradan eklenen bu notun karşısı boş*. ç.)

İKİNCİ KISIM

Atomların Nitelikleri

Nitelik taşımak atom kavramıyla çelişir, çünkü Epikouros'un dediği gibi, nitelik değişkendir oysa atomlar değişmez.[1] Yine de onlara nitelik eklemek *zorunlu*, çünkü duyulur uzam aracılığıyla ayrılmış pek çok itme atomu, *doğrudan birbirlerinden* ve *salt özlerinden* zorunlu olarak *farklı* olmalı, yani *nitelik* taşımalıdır.

Bu nedenle aşağıdaki açıklamada Schneider ile Nürnberger'in "Diogenes Laertios'daki Herodotos'a Mektup'ta 44 ve 54. bölümlerde öne sürülen nitelikleri atomlara yükleyen Epikouros değildir"[a] yollu iddialarını geçerli görmüyorum. Gerçekten öyle olsa Lucretius, Ploutarkos gibi Epikouros hakkında bilgi veren bütün yazarların tanıklıkları geçersiz mi sayılacak? Bu konuyla ilgili olarak Diogenes Laertios yalnızca iki bölümde değil, on bölümde, 42, 43, 44, 54, 55, 56, 57, 58, 59 ve 61. bölümlerde atomun niteliklerinden söz ediyor. Bu eleştiricilerin "onların atomun niteliklerini kavramıyla birleştirmeyi becerememeleri" gerekçesi çok yavan. Spinoza, cehaletin bir gerekçe olmadığını söyler.[b] Herkes eskilerde anlamadığı bölümleri silip geçseydi 'tabula rasa'nın elde edilmesi ne kolay olurdu!

Atom, nitelikleri aracılığıyla kendi kavramıyla çelişen bir varoluş kazanır. O *dışsallaşmış, kendi özünden farklı bir varolma* olarak konur. Bu çelişki Epikouros'un asıl ilgisini oluşturan çe-

---

a. Olasılıkla K. Schauback'ın *Über astronomische Begriffe* (Gökbilim Kavramları), 1837'den aktarılmaktadır.

b. Spinoza'dan serbest çevrilere yapılan alıntı: Ethika, I. Bölüm. Tanrı Üzerine XXXVI. önerme, Ek.

lişkidir. Bu nedenle bir nitelik koyar koymaz atomun maddesel doğasının sağlamlığını kaldırmış olur; aynı zamanda kendi özel çerçevesi içinde bu özellikleri ortadan kaldıran, buna karşı atom kavramını geçerli kılan belirlemeler ortaya koyar. ***Bu nedenle tüm özellikleri kendi kendileriyle çelişecek biçimde belirler.*** Oysa Demokritos nitelikleri hiçbir yerde atomlarla ilgili olarak ele almaz, kavram ile varoluş arasında varolan çelişkiyi de konu edinmez. Tersine bütün ilgisi nitelikleri, onlardan kurulması gereken somut doğa ile ilgili olarak ortaya koymaktır. Onlar sadece görünen çeşitliliğin açıklamasına ilişkin koyutlardır. Bu nedenle de atom kavramının onlarla bir bağlantısı yoktur.

Savımızı kanıtlamak için öncelikle zorunlu olan şey, bu konuda çelişiyor görünen kaynaklara başvurmamız.

Filozofların Öğretileri Üzerine adlı yapıtta şöyle deniyor: "Epikouros atomlarda üç şey var diyor: büyüklük, biçim, ağırlık. Demokritos ise sadece ikisini kabul ediyor: büyüklük ve biçim; Epikouros bunlara üçüncü olarak ağırlığı ekledi."[2] Eusebios'un *İncile Hazırlık* adlı yazısında da bu alıntı sözcüğü sözcüğüne yineleniyor.[3] Simplikios[4] ve Philoponos'un[5] tanıklıkları ile Demokritos'un atomlara sadece büyüklük ve biçim yüklediği onaylanıyor. Buna karşılık Aristoteles *Oluş ve Yokoluş*'un 1. Kitabında Demokritos'a atomlar için farklı ağırlıklar ekletmekte.[6] Bir başka yerde ise (*Gökyüzü Üzerine* 1. Kitap) Aristoteles, Demokritos'un atomlara ağırlık ekleyip eklemediği konusunu açık bırakmakta. Dediği şu: "hepsi ağırlık taşıyorsa saltık anlamda hafif bir cisim olmayacaktır, hepsi hafiflik taşıyorsa hiçbiri ağır olmayacaktır."[7] Ritter, *Eski Filozoflar Tarihi*'nde Aristoteles'in görüşüne dayanarak Ploutarkhos, Eusebios ve Stobaios'daki bilgileri[8] yanlış buluyor, Simplikios ile Philoponos'un tanıklıklannı dikkate almıyor.

Biz bu bölümler gerçekten bu denli çok çelişiyor mu, buna bakalım. Belirtilen yerlerde Aristoteles atom nitelikleri üzerine ex *professo* (uzmanca) konuşmuyor. Oysa *Metafizik* 7. Kitapta şöyle diyor: "Demokritos atomlarda üç ayırım koyuyor, çünkü taşıyıcı cisim madde açısından bir ve aynı ama *ῥυσμός* (devinim ardışıklığı), yani şekil, *τροπή* (yön), veya yer ya da düzen anlamına gelen *διαθιγή* (temas) bakımından ayrımlı."[9] Bu bölümden çıkan sonuç şu: ağırlık Demokritos atomunun bir özelliği olarak gösterilmiyor. Maddenin, parçalanan, kırılan boşluk aracılığıyla birbirinden ayrı tutulan parçaları özel biçimler taşımak zorundadır ve bunlar uzam incelemesiyle son derece açık olarak kabul edilmektedir. Aristoteles'teki şu bölümde bu çok daha açık ortaya çıkıyor: "Leukippos ile arkadaşı Demokritos öğeler 'dolu' ile 'boş'tur diyor.... Bunlar varolanın madde olarak nedeniymiş; 'seyrek' ile 'sık'ı niteliklerin ilkeleri diye kabul ederek; bir varlığı taşıyıcı, ötekileri onun duygulanımları ile oluşturanlar gibi, bunlar da atomların ayrımlarının öteki nesnelerin nedenleri olduğunu söylüyorlar. Nitekim taşıyıcı varlık yalnızca *ῥυσμός*, *διαθιγή* ve *τροπή* bakımından farklılaşıyormuş....Nitekim A N'den biçim, AN NA'dan diziliş, Z de N'den konum bakımından farklıymış."[10]

Bu bölümden açıkça şu sonuç çıkıyor: Demokritos atomların özelliklerini, atomun kendisiyle değil, sadece görünen dünyanın ayrımlarının oluşturulmasıyla ilgili görüyor. Ayrıca çıkan şu: Demokritos ağırlığı atomların özsel bir niteliği olarak göstermiyor. Her cisimsel nesne ağır olduğu için, bu onca kendiliğinden anlaşılır bir şey. Yine ona göre büyüklüğün kendisi de bir ana nitelik değil, atomlara biçimle birlikte zaten verilmiş olan ilineksel bir belirlenim. Demokritos'u ilgilendirenler sadece biçimlerin farklılığı -çünkü şekilde, konumda, dizilişte hiçbir şey içeril-

memekte. Büyüklük, şekil, ağırlık Epikouros'da görüldüğü gibi birleştirilmekle, atomun kendinde taşıdığı ayırımlar oluyorlar; şekil, konum, düzen onda bir başkasıyla ilgili olarak bulunan farlılıklardır. Dolayısıyla Demokritos'da sadece görünen dünyanın açıklanması için kabul edilmiş belirlenimler buluyoruz, oysa bu belirlenimler Epikouros'da ilkenin kendisinin sağlamlığını bize gösteriyor. Bu nedenle Epikouros'un atomunun niteliklerini ayrıntılı inceleyelim.

Birincileyin atomların *büyüklükleri* var.[11] Öte yandan büyüklük de yadsınıyor, çünkü onlar her büyüklüğü taşımıyor,[12] onların arasında yalnızca kimi büyüklük değişikliği kabul etmek gerekiyor.[13] Elbette onların büyüklüğü yadsınırken sadece 'küçük'[14] demek gerekiyor. 'En küçük' de değil -çünkü bu salt uzamsal bir belirleme olurdu- çelişki dile getiren 'sonsuz küçük'.[15] Rosinius Epikouros'dan kalan parçalara açıklamasında bir yeri yanlış çeviriyor, başka bir yeri de atlayıp şöyle diyor: "Hujusmodi autem tenuitatem atomorum incredibili parvitate arguebat Epicurus, utpote quas nulla magnitudine praeditas ajebat, teste Laertio X,44." (Laertios X, 44'deki tanıklığa göre atomların büyüklük taşımadığını söylerken Epikouros atomların inanılmaz küçüklükteki inceliğini kanıtlamaya çalışmaktadır).[16] Bu konuda Eusebios'a göre[17] ancak Epikouros'un atomlara sonsuz küçüklük yüklediğini, Demokritos'un ise son derece büyük atomları -hatta Stobaios[18] dünya büyüklüğündeki atomdan söz eder- kabul ettiğini şimdi dikkate almak istemiyorum.

Bir yandan bu Aristoteles'in tanıklığıyla[19] çelişiyor, öte yandan Eusebios ya da daha çok onun metni aldığı İskenderiyeli Piskopos Dionysios onla çelişiyor. Çünkü aynı kitapta Demokritos'un doğanın ilkeleri olarak bölünemez şeyleri, akılla görüle-

bilen cisimleri gösterdiği söylenmektedir.[20] Ama şurası açık: Demokritos çelişkiyi bilinçli hale getirmiyor, bu onu ilgilendirmiyor, oysa bu Epikouros'un ana ilgi noktasını oluşturan şey.

Epikouros'un atomunun *ikinci* niteliği *şekil.*[21] Ama bu belirleme de atom kavramıyla çelişir ve karşıtı konulmalıdır. Soyut tekillik soyut biçimde eşitliktir, dolayısıyla şekilsizdir. Bu yüzden atomların şekillerinin farklılıkları sınırlanamaz[22] ama onlar saltık anlamda sonsuz değildir.[23] Atomların farklılaşmasını sağlayan sınırlı ve sonlu bir şekil sayısı vardır.[24] Buradan kendiliğinden çıkan şu: atom olarak çok da farklı biçimler yoktur.[25] Oysa Demokritos sonsuz çoklukta biçim koyar.[26] Her atom özel bir şekil taşısa, sonsuz büyüklükte atomun olması gerekecektir;[27] çünkü kendilerinde sonsuz farklılık taşıyacaklar; Leibniz'in 'monad'larında olduğu gibi bütün ötekilerden farklı olacaklardır. Bu yüzden Leibniz'in "iki nesne eş olmaz" yollu savı[c] tersine çevrilir ve aynı şekilde sonsuz çoklukta atom vardır.[28] Bu yolla şekil belirlenimi de açıkça yadsınır, çünkü ötekilerden ayrımı olmayan şekil artık şekil değildir.

En sonu Epikouros'un *üçüncü* nitelik olarak *ağırlığı* göstermesi[29] son derece önemli, çünkü madde ağırlık noktasında atomun ana belirlenimini oluşturan ideal biricikliğini taşır. Dolayısıyla atomlar bir kez tasarım dünyasına konuyorlarsa ağır olmak da zorundadırlar.

Ne ki ağırlık da atom kavramıyla düpedüz çelişir; çünkü o, maddenin, kendi dışında bulunan ideal bir noktası olarak tekilliğidir. Oysa atomun kendisi bu tekillik, yani ağırlık noktası, biricik varoluş olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle Epikouros için

c. Gottfried Wilhelm von Leibniz, *Opera omnia*, Ludovici Dutens, 2. cilt, Cenevre 1768, s. 21.

ağırlık sadece *farklı tartı* olarak varolur ve atomların kendileri gök cisimleri gibi *tözsel ağırlık noktalarıdır*. Bu somutlaştırılırsa eski dost Brücker'in harika bulduğu[30] ve Lucretius'un bizim için kesinleştirdiği[31] şey kendiliğinden anlaşılır: yani yeryüzünün her şeyin ona yöneldiği bir merkezinin olmadığı ve 'karşı-ayaklıların' bulunmadığı. Ayrıca ağırlıklar sadece ötekinden farklı olduğu için ortadan kalkarlar ve nitelikleriyle donanmış atomlara eklenirler. Böylece atomlar birbirlerinden farklılıkları içinde değil sadece boşlukla ilgi içinde çokluk olarak düşünüldükleri yerde, ağırlık belirlemesinin ortadan kalkması anlaşılır hale gelmekte. Bu yüzden atomlar kütle ve biçim olarak ne denli farklı olurlarsa olsunlar boş uzayda eş hızla yol alırlar.[32] Epikouros yine bu yüzden ağırlığı sadece itmede ve itmeyle oluşan birleşimlerde kullanır; bu, atomların kendilerinin değil, sadece atom topluluklarının ağırlıkla yüklü olduğu savının nedeni olmuştur.[33]

Gassendi salt usla yol alan Epikouros'u "bütün cisimler ağırlık ve tartı bakımından son derece farklı olmalarına karşın, yukardan aşağı düşerken eş hızda devinirler" yollu deney bilgisini hazırladığı için över.[34]

Dolayısıyla atomların nitelikleri üzerine inceleme bizi sapma konusu incelemesiyle aynı sonuca taşımaktadır. Yani Epikouros atom kavramındaki öz ile varoluş arasındaki çelişmeyi konu edinmiş ve atomculuk öğretisine yol açmıştır. Oysa Demokritos'da ilke gerçekleşmesi söz konusu değildir, sadece maddesel yan yakalanmış, savlar deneyim dünyası adına oluşturulmuştur.

ZWEITES KAPITEL

Die Qualitäten des Atoms

[1]) **Diogen. Laert.** X, 54. Ποιότης γὰρ πᾶσα μεταβάλλει· αἱ δὲ ἄτομοι οὐδὲν μεταβάλλουσιν.

Lucret. *de rer. nat.* II, 861 sqq.

Omnia sint a principieis sejuncta, necesse est,
Immortalia si volumus subjungere rebus
Fundamenta, quibus nitatur summa salutis.

[2]) **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* [I. p.235–236 = I, 3 p.877 D. E.]. Ἐπίκουρος ..... ἔφη ..... συμβεβηκέναι [δὲ] τοῖς σώμασι τρία ταῦτα· σχῆμα, μέγεθος, βάρος. Δημόκριτος μὲν γὰρ [ἔλεγε] δύο· μέγεθός [τε] καὶ σχῆμα· ὁ δ' Ἐπίκουρος τούτοις καὶ τρίτον τὸ βάρος ἐπέθηκεν· ἀνάγκη γὰρ [...] κινεῖσθαι τὰ σώματα τῇ τοῦ βάρους πληγῇ [...]. Cf. **Sext. Empir.** *advers. Math.* [IX.] p.420 [D–E = X, 240].

[3]) **Euseb.** *Praepar. evang.* XIV. p.749 [B–C = XIV. 14, 5 Mr.].

[4]) **Simplic.** l.c. p.362 [b 29 = CAG IX p.462, 12–13]. ..... τὴν διαφορὰν αὐτῶν (sc. ἀτόμων) κατὰ μέγεθος καὶ σχῆμα τιθεὶς (sc. Δημόκριτος) [...].

[5]) **Philopon.** *ibid.* [23–27 = CAG XVI p.398, 13–16.] ..... μίαν μέντοι κοινὴν φύσιν ὑποτίθησιν (sc. Δημόκριτος) σώματος τοῖς σχήμασι πᾶσι· τούτου δὲ μόρια εἶναι τὰς ἀτόμους μεγέθει καὶ σχήματι διαφερούσας ἀλλήλων· οὐ μόνον γὰρ ἄλλο καὶ ἄλλο σχῆμα ἔχουσιν, ἀλλ' [εἰσὶν] αὐτῶν αἱ μὲν μείζους, αἱ δὲ ἐλάττους.

[6]) **Aristot.** *de gener. et corrupt.* I, 8 [326a 9]. [...] καίτοι βαρύτερόν (sc. ἄτομον) γε κατὰ τὴν ὑπεροχήν φησιν εἶναι.

[7]) **Aristot.** *de coel.* I, 7 [276a 1–2.4–7]. [...] τούτων δὲ, καθάπερ λέγομεν, ἀναγκαῖον εἶναι τὴν αὐτὴν κίνησιν ..... Ὥστ' οὔτε κοῦφον ἁπλῶς οὐδὲν ἔσται τῶν σωμάτων, εἰ πάντ' ἔχει βάρος· εἰ δὲ κουφότητα, οὐδὲν βαρύ. Ἔτι, εἰ βάρος ἔχει ἢ κουφότητα, ἔσται ἢ ἔσχατόν τι τοῦ παντός, ἢ μέσον. .....

[8]) **Ritter** *Geschichte d. alt. Philosophie.* I.T. S.568. Anm. 2. [2. verb. Aufl., 1836. S.602. Anm. 2.]

[9]) **Aristot.** *Metaphys.* VII (VIII), 2 [1042b 11–15]. Δημόκριτος μὲν οὖν τρεῖς διαφορὰς ἔοικεν οἰομένῳ εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ ὑποκείμενον σῶμα τὴν ὕλην ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, διαφέρειν δὲ ἢ ῥυσμῷ, ὅ ἐστι σχῆμα, ἢ τροπῇ, ὅ ἐστι θέσις, ἢ διαθιγῇ, ὅ ἐστι τάξις.

İKİNCİ KISIM
NOTLAR
Atomların Nitelikleri

1. **Diogenes Laertios** X, 54. Nitekim her nitelik değişir, oysa atomlar hiç değişmez.

   Lucretius *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 861 vd.

   Her şeyin atomlardan ayrılmış olması zorunlu:
   eğer nesneler için, onlara esenlik bütünlüğünün
   dayandırılacağı ölümsüz temeller koymak istiyorsak.

2. **(Ploutarkhos)** *Filozofların Öğretileri Üzerine* {I. s. 235-236}. Epikouros ....cisimlerde şu üç şeyin bulunduğunu....söylemiştir: şekil, büyüklük, ağırlık. Demokritos ise iki şeyleri olduğunu {söyler}: ağırlık ile şekil. Epikouros bunlara üçüncü olarak ağırlığı eklemişti. Çünkü cisimlerin ağırlığın etkisiyle devinmeleri {...}zorunlu {...}. Krş. **Sextus Empiricus** *Matematikçilere Karşı* s. 420.
3. **Eusebios** *İncile Hazırlık* XIV. s. 749.
4. **Simplikios** a.g.y. s. 362.... Onları (atomları) büyüklük ve şekil bakımından ayıran (Demokritos) {...}.
5. **Philoponos** a.y. s. 398..... Aslında (Demokritos) cismin bütün biçimleri için tek ortak doğayı kabul ediyordu. Onun parçaları ise büyüklük ve şekilleri açısından farklı atomlarmış. Nitekim başka başka şekil taşımakla kalmıyorlar, ayrıca onların kimi daha büyük kimi daha küçük {imiş}.
6. **Aristoteles** *Oluş ve Yokoluş Üzerine* I, 8. {...} Gerçi onun (atomun) büyüklüğü bakımından daha ağır olduğunu söyler {Demokritos}.
7. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* I, 7. {...} Çünkü dediğimiz gibi bunların deviniminin aynı olması zorunlu......Dolayısıyla her şey bir ağırlık taşıyorsa cisimlerin kesinlikle bir hafifliği olmayacak, cisimlerin hepsi hafiflik taşıyorsa, hiçbiri ağır olmayacaktır. Ayrıca cisimler ağırlık ya da hafiflik taşıyorsa bütün evrenin bir sınırı ya da ortası olacaktır......
8. **Ritter** *Eski Felsefeler Tarihi* I. c. {2. düzeltilmiş bs. 1836. s. 602.}
9. **Aristoteles** *Metafizik* VI (VIII), 2. Demokritos atomlarda üç ayırım koyuyor, çünkü taşıyıcı cisim madde açısından bir ve aynı ama *ῥυσμός* (devinim ardışıklığı), yani şekil, *τροπή* (yön), yani konum, ya da düzen anlamına gelen διαθιγή (temas) bakımından ayrımlı.

[10]) **Aristot.** *Metaphys.* I, 4 [985^b 4–19]. Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναί φασι, λέγοντες οἷον, τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν· τούτων δὲ τὸ πλῆρες καὶ τὸ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν γε καὶ τὸ μανὸν τὸ μὴ ὄν. Διὸ καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναί φασι, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος. Αἴτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα, ὡς ὕλην. Καὶ καθάπερ οἱ ἓν ποιοῦντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν, τὰ ἄλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσι, τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν ἀρχὰς τιθέμενοι τῶν παθημάτων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναί φασι. Ταύτας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι· σχῆμά τε καὶ τάξιν καὶ θέσιν. Διαφέρειν γάρ φασι τὸ ὂν ῥυσμῷ καὶ διαθιγῇ καὶ τροπῇ μόνον· τούτων δὲ ὁ μὲν ῥυσμὸς σχῆμά ἐστιν, ἡ δὲ διαθιγὴ τάξις, ἡ δὲ τροπὴ θέσις. Διαφέρει γὰρ τὸ μὲν [A] τοῦ N σχήματι, τὸ δὲ AN τοῦ NA τάξει, τὸ δὲ Z τοῦ N θέσει.

[11]) **Diogen. Laert.** X, 44. ..... μηδὲ ποιότητά τινα περὶ τὰς ἀτόμους εἶναι, πλὴν σχήματος καὶ *μεγέθους* καὶ βάρους· ..... Πᾶν τε *μέγεθος* μὴ εἶναι περὶ αὐτάς· οὐδέποτε γοῦν ἄτομος ὤφθη αἰσθήσει.

[12]) **Id.** X, 56. *Πᾶν* δὲ μέγεθος ἐνυπάρχον οὔτε χρήσιμόν ἐστι πρὸς τὰς τῶν ποιοτήτων διαφοράς, ἀφῖχθαί [τε] ἀμέλει καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁρατὰς ἀτόμους· ὃ οὐ θεωρεῖται γινόμενον, οὔθ' ὅπως ἂν γένοιτο ὁρατὴ ἄτομος, ἔστιν ἐπινοῆσαι.

[13]) **Id.** X, 55. Ἀλλὰ μηδὲ δεῖ νομίζειν, πᾶν μέγεθος ἐν ταῖς ἀτόμοις ὑπάρχειν ..... παραλλαγάς δέ τινας μεγεθῶν νομιστέον εἶναι.

[14]) **Id.** X, 59. Ἐπείπερ καὶ ὅτι μέγεθος ἔχει ἡ ἄτομος κατὰ τὴν ἐνταῦθα ἀναλογίαν κατηγορήσαμεν, μικρόν τι μόνον, μακρὸν ἐκβάλλοντες.

[15]) Cf. **Id.** X, 58. **Stob.** *eclog. phys.* I, [13]. p.27 [, 43–45 = I, 10, 14 p.127 W.].

[16]) **Epicuri** *fragm.* (de nat. II et XI) coll. a **Rosinio,** ed. Orelli. p.26.

[17]) **Euseb.** *Praepar. evang.* XIV. p.773 [A–B] (ed.Paris.)[=XIV,23,3 Mr.]. τοσοῦτον δὲ διεφώνησαν, ὅσον ὁ (sc. Ἐπίκουρος) μὲν ἐλαχίστας πάσας καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαισθήτους, ὁ δὲ Δημόκριτος καὶ μεγίστας εἶναί τινας ἀτόμους ὑπέλαβεν.

[18]) **Stob.** *eclog. phys.* I. 17 [. p.33, 6. 8–9 = I, 14, 1^f p.142. 143 W.]. Δημόκριτος [...] γέ φησι ..... δυνατὸν εἶναι κοσμιαίας ὑπάρχειν ἄτομον. Cf. **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* I. p.235 sq. [= I, 3 p.877 D–F].

[19]) **Aristot.** *de gener. et corrupt.* I, 8 [325^a 30]. [...] ἀόρατα διὰ σμικρότητα τῶν ὄγκων.

[20]) **Euseb.** *Praepar. evang.* XIV. p.749 [A. B = XIV. 14, 5 Mr.]. Δημόκριτος ..... ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα ἄτομα λόγῳ [...] θεωρητὰ [...]. Cf. **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* I. p.235 sq. [= I, 3 p.877 D–F].

10. **Aristoteles** *Metafizik* I, 4. Leukippos ile arkadaşı Demokritos öğeler 'dolu' ile 'boş'tur diyor. Yani varolan ile varolmayan. Bunların içinde dolu ve kütlesel olan varolan, boş ve oyuk olan ise varolmayan. Bunun için varolanın varolmayandan hiç de daha çok varolmadığını, çünkü boşluğun da cisimden daha çok varolmadığını ileri sürüyorlar. Bunlar varolanın madde olarak nedeniymiş; 'seyrek' ile 'sık'ı niteliklerin ilkeleri diye kabul ederek; bir varlığı taşıyıcı, ötekileri onun duygulanımları ile oluşturanlar gibi, bunlar da atomların ayrımlarının öteki nesnelerin nedenleri olduğunu söylüyorlar. Bunların üç tane olduğunu söylüyorlar: şekil, düzen, konum. Nitekim varolan yalnızca ardışıklık, temas, yön bakımından farklılaşıyormuş, nitekim bunlardan devinim ardışıklığı şekildir, temas düzendir, yön de konum. A N'den şekil, AN NA'dan düzen, Z da N'den konum bakımından farklıymış.
11. **Diogenes Laertios** X, 44. .....Atomların şekil, büyüklük ve ağırlıktan başka nitelikleri de yokmuş...... Ayrıca onlarda her tür büyüklük de söz konusu değil: elbette atom duyumla hiçbir zaman algılanmamıştır.
12. **a.y.** X, 56. Niteliklerin ayırımlarıyla ilgili olarak onlarda her büyüklüğün bulunması gerekli değil; o zaman bizce görünen atomların bulunması söz konusu olurdu. Ama bunun olduğu görünmüyor, görülebilir bir atomun nasıl oluşacağını düşünmek de olanaksız.
13. **a.y.** X, 55. Ama atomlarda her büyüklüğün bulunduğu da düşünülmemeli..... Kimi büyüklük değişiklikleri olduğunu tasarlamak gerekiyor.
14. **a.y.** 59. Bu benzetmeyle atomun bir büyüklük taşıdığını ileri sürdükse de, bu sadece büyüklük dışarda kalmak üzere küçük bir şey.
15. Krş. **a.y.** X, 58. **Stobaios** *Doğa Şiirleri* I. s. 27.
16. **Epikouros**'dan *Metinler*(Doğa Üzerine II ve XI). Derleyen: Rosini, yay. Orelli. s. 26.
17. **Eusebios** *İncile Hazırlık* XIV. s. 773 (Paris bs.). Şu açıdan ayrılıyorlardı: (Epikouros) bütün atomların son derece küçük olduğunu, bu yüzden algılanamadıklarını, Demokritos ise son derece büyük kimi atomların olduğunu kabul ediyordu.
18. **Stobaios** *Doğa Şiirleri* I, 17. Demokritos (...) dünya büyüklüğünde bir atomun varolmasının olanaklı olduğunu ....söyler. Krş. **(Ploutarkhos)** *Filozofların Öğretileri Üzerine* I. s. 235 vd.
19. **Aristoteles** *Oluş ve Yokoluş Üzerine* I, 8. (...) Kütlelerinin küçüklüğünden ötürü görülemezler.
20. **Eusebios** *İncile Hazırlık* XIV. s. 749. Demokritos ..... varolanların ilkelerinin, ana maddelerinin akılla (...) görülebilen bölünmez cisimler (...). Krş. **(Ploutarkhos)** *Filozofların Öğretileri Üzerine* I. s. 235.vd.

[21]) **Diogen. Laert.** X, 54. Καὶ μὴν καὶ τὰς ἀτόμους, νομιστέον, μηδεμίαν ποιότητα τῶν φαινομένων προςφέρεσθαι, πλὴν *σχήματος* καὶ βάρους καὶ μεγέθους, καὶ ὅσα ἐξ ἀνάγκης *σχήματος* συμφυῆ ἐστιν. Cf. § 44.

[22]) **Id.** X, 42. Πρός τε τούτοις τὰ ἄτομα .... ἀπερίληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων[1] [...].

[23]) **Id.** *ib.* ..... ταῖς δὲ διαφοραῖς οὐχ ἁπλῶς ἄπειροι, ἀλλὰ μόνον ἀπερίληπτοι.

[24]) **Lucret.** II, 513 sq.

.... fateare, necesse est,
Materiam quoque finiteis differre figureis.

Euseb. *Praepar. evang.* XIV. p. 749 [C = XIV, 14, 5 Mr.]. [...] 'Επίκουρος ..... εἶναι ..... τὰ σχήματα αὐτῶν ἀτόμων περιληπτά, οὐκ ἄπειρα [...]. Cf. **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* l.c. [= I, 3 p. 877 E–F].

[25]) **Diogen. Laert.** X, 42. Καὶ καθ' ἑκάστην δὲ σχημάτισιν ἁπλῶς ἄπειροί εἰσιν ἄτομοι .....

Lucret. *de rer. nat.* l.c. 525 sqq.

.... etenim distantia quom sit
Formarum finita, necesse est, quae similes sint,
Esse infinitas, aut summam materiai
Finitam constare, id quod non esse probavi.

[26]) **Aristot.** *de coel.* III, 4 [303ᵃ 3–5. 10–15]. ἀλλὰ μὴν οὐδ', ὡς ἕτεροί τινες λέγουσι, οἷον Λεύκιππός τε καὶ Δημόκριτος ὁ 'Αβδηρίτης, εὔλογα τὰ συμβαίνοντα ..... καὶ πρὸς τούτοις, ἐπεὶ διαφέρει τὰ σώματα σχήμασιν, ἄπειρα δὲ τὰ σχήματα, ἄπειρα καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματά φασιν εἶναι. Ποῖον δὲ καὶ τί ἑκάστου τὸ σχῆμα τῶν στοιχείων, οὐδὲν ἐπιδιώρισαν, ἀλλὰ μόνον τῷ πυρὶ τὴν σφαῖραν ἀπέδωκαν, ἀέρα δὲ καὶ τὰ ἄλλα .....

Philopon. l.c. [25–26 = CAG XVI p. 398, 15.] Οὐ μόνον [...] ἄλλο καὶ ἄλλο σχῆμα ἔχουσιν .....

[27]) **Lucret.** *de rer. nat.* l.c. 479 sqq. [491–492. 495–497.]

.... primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quod si non ita sit, rursum jam semina quaedam
Esse infinito debebunt corporis auctu.
Nam quod eadem una quojusvis in brevitate
Corporis, inter se multum variare figurae
Non possunt ....
[..]
.... si forte voles variare figuras,
Addendum parteis alias erit [...........
....]

21. **Diogenes Laertios** X, 54. Ayrıca atomların şekil, ağırlık, büyüklük ve biçimle zorunlu olarak bir arada bulunan dışında, görünenler içinde hiçbir nitelik taşımadığını düşünmek gerekiyor. Krş. Bl. 44.

22. **a.y.** X, 42. Ayrıca atomlar......şekillerinin (el yazısında *σωματων*: cisimlerinin ç.) farklılığı bakımından sınırlanamayan şeylerdir [...].

23. **a.y.** ....ama onların ayırımları saltık anlamda sonsuz değildir, sadece sınırlandırılamazlar.

24. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 513.

 ....şunu da söylemek zorundasın:
 madde de sınırlı sayıda biçim bakımından farklı.

 Eusebios *İncile Hazırlık* XIV. s. 749. Epikouros.....atomların şekillerinin sonsuz sayıda değil, belirsiz sayıda ....olduğunu [...]. Krş. **(Ploutarkhos)** *Filozofların Öğretileri Üzerine* a.g.y.

25. **Diogenes Laertios** X, 42. Her bir şekil içinde saltık anlamda sonsuz atom var......

 Lucretius *Nesnelerin Doğası Üzerine* 1. a.y. 525.

 ....şekillerin farklılığı sınırlı
 olduğu için ya benzer olanların sayısı sonsuzdur
 ya da madde hepten sınırlı olur,
 ama bunun olanaklı olmadığını gösterdim.

26. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* III, 4. Leukippos ile Abderalı Demokoritos gibi başka kimselerin söylediklerinin olması akla uygun değil......ayrıca madem cisimler şekil bakımından farklı, şekiller ise sonsuz, yalın cisimlerin de sonsuz olduğunu söylüyorlar demektir. Ama her birinin şekli nasıldır, nedir, bunu belirtmediler; sadece ateşe küre biçimini verdiler; oysa hava ile ötekileri......

 Philoponos a.g.y. Başka [...] başka şekil taşımakla kalmıyorlar.....

27. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* I. 479 [491-492. 495-497.]

 ....nesnelerin ilk öğeleri şekillerin
 sayısı bakımından sınırlı değişiklik göstermekte.
 Bu böyle olmasa, sonsuz büyüklükte cismin
 atomlarının olması zorunlu olurdu.
 Çünkü her bir atom için aynı olan cismin küçüklüğü
 içinde kendi aralarında çok farklı olan şekil bulunamaz.......
 [...]
 ....eğer sen şekilleri değiştirmek istiyorsan başka
 parçalar eklenmesi gerekli olacaktır [..........................
 ....]

Ergo formarum novitatem corporis augmen
Subsequitur: quare non est, ut credere possis,
Esse infinitcis distantia semina formeis.

[28]) Cf. Not. 25.

[29]) **Diogen. Laert.** X, 44 et 54.

[30]) **Bruckeri** *Instit. histor. phil.* [1747.] p.224.

[31]) **Lucret.** *de rer. nat.* I, 1051 [sq. = 1052 sq. Diels].
Illud in heis rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summae, quod dicunt, omnia niti.

[32]) **Diogen. Laert.** X, 43. . . . . . καὶ ἰσοταχῶς αὐτὰς κινεῖσθαι, τοῦ κενοῦ τὴν ἴξιν ὁμοίαν παρεχομένου καὶ τῇ κουφοτάτῃ καὶ τῇ βαρυτάτῃ εἰς τὸν αἰῶνα. 61. Καὶ μὴν καὶ ἰσοταχεῖς ἀναγκαῖον τὰς ἀτόμους εἶναι, ὅταν διὰ τοῦ κενοῦ εἰςφέρωνται, μηδενὸς ἀντικόπτοντος. Οὔτε γὰρ τὰ βαρέα θᾶττον οἰσθήσεται τῶν μικρῶν καὶ κούφων, ὅταν γε δὴ μηδὲν ἀπαντᾷ αὐτοῖς· οὔτε τὰ μικρὰ τῶν μεγάλων, πάντα πόρον σύμμετρον ἔχοντα, ὅταν μηθὲν μηδὲ ἐκείνοις ἀντικόπτῃ.

Lucret. *de rer. nat.* II, 235 sqq.
At contra nulli [..............................
.......] inane potest vacuum subsistere rei,
Quin, [......................................
........] quapropter debent per inane quietum
Aeque, ponderibus non aequeis, concita ferri.

[33]) Vergl. Kap.3.

[34]) **Feuerbachs** *Geschichte d. neuern Philosophie.* [1833. Belegstellen aus] **Gassendi** l. c. [p.] XXXIII, [nr.] 7. Epicurus, tametsi forte de hac experientia nunquam cogitarit, ratione [tamen] ductus, illud censuit de atomis, quod experientia nos nuper docuit, scilicet ut corpora omnia, [...] tametsi sint [tam] pondere, quam mole summe inaequalia, aequivelocia tamen sunt, quum superne deorsum cadunt, sic ille censuit, atomos omnes, licet sint magnitudine gravitateque [summe] inaequales, esse nihilominus inter se ipso suo motu aequiveloces.

Demek ki yeni şekiller cismin büyümesi sonucunu getirir:
bunun için atomların sonsuz farklılıkta biçimleri olduğunu
düşünmek olanaksızdır.

28. Krş. 25. not.
29. **Diogenes Laertios** X, 44 ve 54.
30. **Brucker** *Felsefe Tarihi Araştırmaları* (lat. 1747.) s. 224.
31. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* I, 1051 vd.
Bu konularda Memmius, herşeyin evrenin ortasına
-öyle derler- doluştuğuna inanmaya sakın kalkışma.
32. **Diogenes Laertios** X, 43. ....boşluk hem en hafif nesneye hem de en ağır nesneye sonsuza değin aynı devinim olanağını sağladığı için onlar eş hızda devinirlermiş. 61. Ayrıca dirençle karşılaşmaksızın boşlukta yol aldıkları zaman atomların hızlarının eşit olması zorunlu. Çünkü onların karşılarına hiçbir şey çıkmadığında ne ağır olanlar küçük ve hafif olanlardan daha hızlı gidecektir ne de küçük olanlar büyük olanlardan, çünkü hiçbir şey onlara direnmeyince hepsi eş yol alacaktır.

Lucretius *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 235 vd.

Hiçbir nesneye karşı(......................................
boşluk hiçbir zaman bir engel koyamaz,
meğer ki (....................................)
Bu yüzden cisimlerin eş olmayan ağırlıklarına
rağmen boş uzayda eş hızda yol almaları gerekir.

33. Krş. 3. Kısım.
34. **Feuerbach** *Çağdaş Felsefe Tarihi* (1833.) **Gassendi** a.g.y. s. XXXIII, (Sayı). 7. Epikouros belki bu deneyimi hiç düşünmemesine karşın, (yine de) usla yol alarak, yakın zamanda deneyimin bize öğrettiği şu şeyi atomlar konusunda bize öğretmiştir: Bütün cisimler ağırlık ve kütle bakımından çok farklı olsalar bile, yukardan aşağı düşerken eş hızda yol alırlar. Onun düşüncesi şu idi: Bütün atomlar büyüklük ve ağırlık bakımından ne denli farklı olursa olsunlar yine de birbirleriyle eş hızda devinirler.

ÜÇÜNCÜ KISIM

"Ατομοι ἀρχαί ve ἄτομα στοιχεῖα

(Bölünmez İlkeler- Ana maddeler ve Bölünmez Öğeler)

Schaubach daha önce sözünü ettiğimiz yazısında Epikouros'un gökbilim kavramları üzerine şunu öne sürüyor:

"Epikouros Aristoteles'e uyarak bölünmez ilkeler-ana maddeler (*ἄτομοι ἀρχαί*, Diogenes Laertios X, 41) ile bölünmez öğeler (*ἄτομα στοιχεῖα*, Diogenes Laertios X, 86) arasında bir ayırım yapmıştır. Bunlar us ile bilinebilen atomlardır, uzam kaplamazlar.[1] En küçük cisimler oldukları için değil, uzam içinde parçalanamadıkları için *atom* (bölünemez şey) denir. Bu sava göre Epikouros'un atomlara uzama ilişkin nitelikler yüklemediğini düşünmek gerekecektir.[2] Ama *Herodotos'a Mektup*'ta (Diogenes Laertios X, 44, 54) atomlara sadece ağırlık değil, büyüklük ile şekil de verilmektedir....Bundan ötürü ben bu atomları, ötekilerden oluşan, ama yine de cisimlerin ilk öğeleri olarak görülebilecek olan ikinci cins atomlar sayıyorum".[3]

Schaubach'ın Diogenes Laertios'tan alıntıladığı yeri daha ayrıntılı inceleyelim[ç]. Şöyle deniyor: *Οἷον, ὅτι τὸ πᾶν, σῶμα καὶ ἀναφὴς φύσις ἐστίν. ἤ ὅτι ἄτομα στοιχεῖα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα* [...].[4] (sözgelişi her şeyin cisim ve cisimsel olmayan doğa olduğu; ya da bölünmez öğelerin ve bütün buna benzer şeylerin olduğu [...]). Epikouros burada yazdığı Pythokles'e öteki tüm öğretilerden farklı 'meteorlar' öğretisini, örneğin her şeyin cisim ve boşluk olduğunu, bölünemez öğeler olduğunu, aktarıyor. Burada ikinci cins bir atomdan söz edildiğini kabul etmek için hiçbir

ç. Diogenes Leartios X, 86.

neden olmasa gerek. Olasılıkla *τὸ πᾶν, σῶμα καὶ ἀναφὴς φύσις* (her şeyin cisim ve cisimden bağımsız doğa olması) ile *ὅτι τὰ ἄτομα στοιχεῖα* (bölünmez öğelerin olması) arasındaki ayırmalı bağlantının, *σῶμα* (cisim) ile *ἄτομα στοιχεῖα* (bölünmez öğeler) arasındaki bir ayırım anlamına geldiği, yani *σῶμα*'nın *ἄτομα στοιχεῖα*'ya göre ilk türden atomlar olduğu düşünülmektedir. Ama bunu düşünmek hiç de zorunlu değil. *Σῶμα*, boşluk karşısındaki cisimsellik anlamına gelir, zaten bu yüzden boşluk aynı zamanda *ἀσώματον* (cisimden bağımsız olan) diye adlandırılır.[5] *Σῶμα* sözcüğünde bunun için hem atomlar hem de birleşik cisimler kapsanmıştır. Sözgelişi *Herodotos'a Mektup*'ta söylenen şu: *Τὸ πᾶν ἐστι τὸ σῶμα.... εἰ μὴ ἦν, ὃ κενὸν καὶ χώραν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν....Τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐστι συγκρίσεις τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται. Ταῦτα δέ ἐστιν ἄτομα καὶ ἀμετάβλητα.... Ὥστε τὰς ἀρχὰς ἀτόμους ἀναγκαῖον εἶναι σωμάτων φύσεις.*[6] (Bütün, evren, her şey cisimdir.... öyle olmasaydı, boşluk, uzam, cisimden bağımsız doğa diye adlandırdığımız şey ne?.... Cisimlerden kimi bileşiktir, kimi ise bu bileşikler nelerden oluşuyorsa onlardır, berikiler bölünmez ve değişmez şeylerdir.... Dolayısıyla ana maddelerin, cisimlerin bölünmeyen cisimsel doğaları olması zorunlu). İmdi Epikouros yukarıda ilkin sadece boşluktan ayrımlı olarak cisimsel olandan, sonra da özel olan cisimsel olandan, yani atomlardan söz etmektedir.

Schaubach'ın Aristoteles'i yardıma çağırması da işe yaramıyor. Özellikle Stoacıların başvurdukları *ἀρχή* (ilke, ana madde) ile *στοιχεῖον* (öğe) arasındaki ayırım[7] gerçi Aristoteles'de de bulunuyor;[8] ama onun her iki sözcüğe özdeşlik yüklediği yerler de az değil.[9] Hatta açıkçası *στοιχεῖον*'nun özellikle atomu imlediğini söyler.[10] Yine Demokritos ile Leukippos da *πλῆρες* (dolu) ile *κενὸν* (boş)'a *στοιχεῖον* (öğe) der.[11]

Lucretius'da, Diogenes Laertios'daki Epikouros'un Mektubunda, Ploutarkhos'un *Kolotes*'inde,[12] Sextus Empiricus'un yapıtında,[13] atomların kendisine, kendini ortadan kaldırmakla belirlenmiş olan nitelikler konur.

Ne ki salt usla algılanan cisimlerin uzamla ilgili niteliklerle donanması bir antinomi diye görülüyorsa, uzamla ilgili niteliklerin kendisinin sadece usla algılanabilmesi daha büyük bir antinomi olur.[14]

En sonu Schaubach savını daha iyi temellendirmek için Stobaios'dan şu bölümü veriyor {*Fizik Şiirleri* I, 17, s.33, 1-3: I, 14 s.142.}: *'Επίκουρος....τὰ* {...} *πρῶτα* (sc. *σώματα*) *δὲ ἁπλᾶ, τὰ δὲ ἐξ ἐκείνων συγκρίματα πάντα βάρος ἔχειν* (Epikouros ....ilk {...} olanların (yani ilk cisimlerin) yalın olduğunu, onlardan kurulan bileşik nesnelerin ise hepsinin ağırlık taşıdığını söyler). Stobaios'daki bu bölüme *ἄτομα στοιχεῖα*'nın özel bir atom türü diye gösterildiği şu yerler de eklenebilir: (Ploutarkhos) *Filozofların Öğretileri Üzerine* I, 246 {:I, 7 s. 882 A} ve 249 {: I, 12 s. 883 A} ve Stobaios *Fizik Şiirleri* I {,3}, s.5 {,42.45-47:I,1,29 b,s. 38}.[15] Ayrıca bu verilen yerlerde ilk atomların büyüklük, şekil ve ağırlıktan bağımsız olduğu hiçbir biçimde ileri sürülmez. Daha çok *ἄτομοι ἀρχαί*'ın ve *ἄτομα στοιχεῖα*'nın farklı bir ayırıcı özelliği olarak ağırlıktan söz edilir. Ne ki biz daha önceki bölümde bunun sadece itmede ve ona bağlı olarak oluşan topluluklarda kullanıldığını göstermiştik.

"Ατομα στοιχεῖα kurgusuyla da bir yere varılamıyor. *"Ατομοι ἀρχαί*'dan *ἄτομα στοιχεῖα*'ya geçmek ne denli zorsa, onlara doğrudan nitelik koymak da o denli zor. Bununla birlikte bu ayırımı yadsıyor değilim. Yadsıdığım sadece, atomların belli farklı iki türünün olması. Tek ve aynı türün farklı belirlemeleri var daha çok.

Bu ayırımı açıklamadan önce Epikouros'un bir tutumuna dikkat çekmek istiyorum: bir kavramın değişik belirlemelerini değişik bağımsız varoluşlar olarak ortaya koymayı seviyor. Nasıl ilkesi atom ise, onun bilgi tarzı da atomcu. Gelişmenin her anı onun elinin altında hemen belli, sanki boş uzam aracılığıyla bağlarından kopmuş bir gerçeklik haline geliyor; her belirlenim yalıtılmış tekillik şekline geçiyor.

Aşağıdaki örnekle bu tutum açıklığa kavuşacak.

Sonsuz olan, *τὸ ἄπειρον* ya da Cicero'nun çevirisiyle *infinitio* Epikouros tarafından zaman zaman özel bir doğa olarak kullanılıyor; *στοιχεῖα*'yı nerede belli bir taşıyıcı madde diye belirlenmiş buluyorsak orada *ἄπειρον*'u da bağımsızlaştırılmış buluyoruz.[16]

Ne ki Epikouros'un belirlemelerine göre 'sonsuz olan' ne özel bir tözdür ne de atomların ve boşluğun dışında bir şeydir; daha çok onların ilineksel bir belirlenimidir. Nitekim *ἄπειρον*'un üç anlamını buluyoruz.

Epikouros için *ἄπειρον* birincileyin atomlarla ve boşlukla ortak olan bir niteliği dile getirir. Burada dünyanın sonsuzluğu, atomların sonsuz çokluğu bakımından, boşluğun sonsuz büyüklüğü bakımından 'sonsuz olan' anlamına gelir.[17]

Bir başka anlamında *ἀπειρία* (sonsuzluk) atomlar çokluğudur; öyle ki atom değil, sonsuz çokluktaki atomlar boşluğun karşısına konur.[18]

En sonu Demokritos'tan Epikouros'a uyarlamamıza izin verilirse, *ἄπειρον*tam tersine, kendinde belirlenmiş ve kendisi aracılığıyla sınırlanmış atom karşısına konan sınırsız boşluk anlamına gelir.[19]

Anlamların hepsi bu kadardır, hatta atom öğretisi için biricik olanaklı anlamlardır: 'sonsuz olan' sadece atomların ve boşluğun bir belirlenimidir. Yine de özel bir varoluş halinde bağımsızlaştırılır, böylece ilkelerin yanında, onların belirleniminin dile getirdiği özel bir doğaymış gibi konur.

Dolayısıyla ister Epikouros'un kendisi, içinde atomun *στοιχεîα* haline getirildiği belirlemeyi, bağımsız, asıl atom türü olarak göstermiş olsun -tarihsel olarak öteki kaynaktan önce gelen bir kaynağın geçerliliği açısından bu sonucu çıkarmak olası değil- ister Epikouros'un öğrencisi Metrodoros[d] farklı belirlemeyi farklı bir varoluş haline dönüştürmüş olsun -bu bizce olası görünüyor-[20] biz atom bilincinin öznel tarzına tek tek durumların bağımsızlığını eklemek zorundayız. Değişik belirlenimlerine değişik varoluş biçimi verilmesi yoluyla onların ayrımı kavranmış olmaz.

Demokritos için atom sadece bir *στοιχεîον*, maddesel bir töz anlamını taşır. Atomun *ἀρχή* ve *στοιχεîον* olarak, ilke ve öğe olarak ayrılması Epikouros'a aittir. Bunun önemi aşağıda açıklığı kavuşacak.

Atom kavramında yatan, varoluş ile öz arasındaki, madde ile biçim arasındaki çelişki niteliklerle donatılmış tek atomun kendisine konmuş olur. Atom nitelik aracılığıyla kavramına yabancılaşır ama aynı zamanda da yapısını, kuruluşunu tamamlar. Nitelikli atomların itmesi ve buna bağlı olarak toplanmaları ile şimdiki görünen dünya oluşur.

Öz dünyasından görünüş dünyasına bu geçiş içinde atom kavramındaki çelişki açıkça en etkin gerçekliğine ulaşır. Çünkü atom, kavramı bakımından doğanın saltık, özsel biçimidir.

d. Epikouros'un öğrencisi Lapsekili Metrodoros değil, Demokritos'un öğrencisi Kioslu Metrodoros. Antik yazarlarca yanlışlıkla Epikouros'un öğretmeni olarak aktarılmıştır.

Bu saltık biçim şimdi saltık maddeye, görünen dünyanın biçimden bağımsız taşıyıcısı düzeyine inmiştir.

Atomlar gerçi doğanın tözleridir,[21] her şeyin onlardan çıktığı, her şeyin onlara döndüğü tözlerdir[22] ama görünen dünyanın sürekli yok oluşu bir sona varmaz. Yeni görünüşler kurulur ama atomun kendisi temel olarak hep aşağıda durur.[23] Dolayısıyla atom salt kavramına göre düşünüldüğü sürece onun varoluşu boş uzaydır, yok edilmiş doğadır; gerçekliğe geçince maddesel zemin içine batar, bu zemin çeşitli ilişkiler dünyasının taşıyıcısıdır, onun içinde önemsiz ve yüzeysel biçimlerden başka bir biçimde hiçbir zaman varoluş kazanmaz. Bu zorunlu bir sonuç, çünkü atom idealize edilen ve yayılan güç olarak değil, soyut-tekil ve 'tam' olarak kabul edildikte bu çeşitliliği harekete geçirebilir.

Soyut tekillik varolmanın içindeki özgürlük değil, varolmanın özgürlüğüdür. O varolmanın ışığı içinde parıldayamaz. İçinde özgürlüğün kendi özelliğini yitirdiği ve maddesel hale geldiği bir öğedir. Bu yüzden atom gün ışığına çıkmaz.[24] Ya da nerede gün ışığına çıkarsa orada maddesel zemine batar. Kendi başına atom sadece boşlukta varolur. Böylece doğanın ölümü onun ölümsüz tözü haline gelmiş olmaktadır. Lucretius haklı olarak [III, 882 Eich.: 869 Diels] şöyle seslenir:

Mortalem vitam mors [...] immortalis ademit.
(ölümsüz ölüm [...] ölümlü yaşamı aldı.)

Ne ki Epikouros'un çelişmeyi bu en son noktasında yakalaması ve konu edinmesi, yani atomun görünüş zemini haline geldiği yerde onu atomun *στοιχεῖον*'u, boşluk içinde varolduğu yerde onu *ἀρχή* diye ayırması, atomu sadece bir durum olarak

nesne edinen Demokritos'dan Epikouros'u ayıran felsefi ayırımdır. Bu, öz dünyasında, atom ve boşluk dünyasında Epikouros'u Demokritos'dan ayıran farklılıkla aynı şeydir. Ama ancak nitelikli atom tamamlanmış olduğu için, ancak tamamlanmış ve kavramına yabancılaşmış atomdan görünen dünya ortaya çıkabildiği için, Epikouros bunu "ancak nitelikli atom *στοιχεῖον* olduğunda, ya da ancak *ἄτομον στοιχεῖον* niteliklerle donandığında" diye ifade eder.

DRITTES KAPITEL

Ἄτομοι ἀρχαί und ἄτομα στοιχεῖα

[1]) Ἀμέτοχα κενοῦ [**Stob.** *eclog. phys.* I, 13. p.27, 41. 45 = I, 10, 14 p. 127 W.] heißt durchaus nicht *„erfüllen keinen Raum"*, sondern *„sind unteilhaftig des Leeren"*; es ist dasselbe, als wenn anderswo bei *Diogenes Laertius* X, 58] gesagt wird: διάλειψιν δὲ μενῶν οὐκ ἔχουσιν. Ebenso ist dieser Ausdruck zu erklären **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* I. p. 236 [= I, 3 p. 877 F] und **Simplicius** p. 405.

[2]) Auch dies ist falsche Konsequenz. Was nicht im Raum geteilt werden kann, ist deswegen nicht außerhalb des Raums und ohne räumliche Beziehung.

[3]) **Schaubach** l.c. p. [549–]550.

[4]) **Diogen. Laert.** X, 44.

[5]) **Id.** X, 67. [...] καθ' ἑαυτὸ δὲ οὐκ ἔστι νοῆσαι τὸ *ἀσώματον*, πλὴν ἐπὶ τοῦ *κενοῦ*.

[6]) **Id.** X, 39, 40 und 41.

[7]) **Id.** VII, [c.] 1 [. § 134]. Διαφέρειν δέ φασιν (sc. Στωϊκοί) ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα· τὰς μὲν γὰρ εἶναι ἀγεννήτους καὶ ἀφθάρτους, τὰ δὲ στοιχεῖα κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν φθείρεσθαι.

[8]) **Aristot.** *Metaphys.* IV [(V)], 1 u. 3 [1012^b 34–1013^a 23 u. 1014^a 26–1014^b 15].

[9]) Cf. l.c.

[10]) **Aristot.** l.c. 3 [1014^a 31–34. 1014^b 5–6]. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα λέγουσιν οἱ λέγοντες, εἰς ἃ διαιρεῖται[1] τὰ σώματα ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτ' εἰς ἄλλα εἴδει διαφέροντα σώματα. . . . . Διὸ καὶ τὸ μικρὸν καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον στοιχεῖον[2] λέγεται.

[11]) **Aristot.** *Metaphys.* I, 4 [985^b 4–6].

[12]) **Diogen. Laert.** X, 54.

Plutarch. *Colot.* p. 1110 [F. c.8]. [...] ταῦτα τῶν Ἐπικούρου δογμάτων οὕτως ἀχώριστά ἐστιν, ὡς τὸ σχῆμα καὶ τὸ βάρος αὐτοὶ (sc. Ἐπικούρειοι) τῆς ἀτόμου λέγουσιν.

[13]) **Sext. Empir.** *advers. Math.* [IX.] p.420 [D–E = X, 240].

[14]) **Euseb.** *Praepar. evang.* XIV. p.773 [A–B = XIV, 23, 3 Mr.]. [...] Ἐπίκουρος . . . . . ἀνεπαισθήτους (ἀτόμους). . . . . P.749 [C = XIV, 14, 5 Mr.]. [...] ἴδια δὲ ἔχειν (sc. ἀτόμους) σχήματα λόγῳ θεωρητά.

[15]) **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* I. p. 246 [= I, 7 p.882 A]. [...] ὁ δ' αὐτὸς (sc. Ἐπίκουρος) ἄλλας τέσσαρας φύσεις κατὰ γένος ἀφθάρτους τάςδε· τὰ ἄτομα, τὸ κενόν, τὸ ἄπειρον, τὰς ὁμοιότητας· αὗται δὲ [λέγονται] ὁμοιομέρειαι καὶ στοιχεῖα. P. 249 [= I, 12 p.883 A]. Ἐπίκουρος δὲ ἀπερίληπτα εἶναι τὰ σώματα, καὶ τὰ πρῶτα δὲ ἁπλᾶ, τὰ δ' ἐξ ἐκείνων συγκρίματα πάντα βάρος ἔχειν [...].

ÜÇÜNCÜ KISIM
NOTLAR

Ἄτομοι ἀρχαί ve *ἄτομα στοιχεῖα*

[Bölünmez İlkeler- Ana maddeler ve Bölünmez Öğeler]

1. *Ἀμέτοχα κενοῦ* {**Stobaios** *Doğa Şiirleri* I, s. 306} 'yer doldurmamak' değil, 'yerden pay almayanlar' anlamına gelir. Bu başka bir yerde, *Diogenes Laertios* X, 58'de söylenenle aynı şey: *διάλειψιν δὲ μενῶν οὐκ ἔχουσιν.* Bu ifadeyi açıklamak için bkz.: (**Ploutarkhos**) *Filozofların Öğretileri Üzerine* I, s. 236 ve **Simplikios** s. 405.
2. Bu da yanlış bir çıkarım. Uzamda parçalanamayan şey, bu yüzden uzamın dışında ve uzamsal ilişkiden bağımsız değildir.
3. **Schaubach** a. g. y. s. {549-} 550.
4. **Diogenes Laertios** X, 44.
5. **a.y.** X, 67. {...} Ama kendi başına cisimden bağımsız şey ancak boşluk olarak tasarlanabilir.
6. **a.y.** X, 39, 40 ve 41.
7. **a.y.** VII, {bl}1.,134. {Stoacılar} ilkelerle-ana maddelerle öğelerin farklı olduğunu söyler. Çünkü birinciler oluşmamış ve yok olmayacak şeylermiş, öğeler ise dünyanın yanışıyla ortadan kalkacakmış.
8. **Aristoteles** *Metafizik* IV (V),1 ve 3.
9. Krş. a.y..
10. **Aristoteles** *Metafizik* I, 3. Aynı şekilde cisimlerin ayrıldığı en son parçalar olan ama kendileri türce farklı başka cisimler haline gelemeyen öğelerden de söz edilir.... Bunun için küçük, yalın ve bölünmez öğe adını alır.
11. **Aristoteles** *Metafizik* I, 4.
12. **Diogenes Laertios** X, 54.

    Ploutarkhos *Kolotes* s. 1110. {...} Bunlar Epikouros'un düşüncelerinden ayrılamaz, tıpkı onların (Epikourosçuların) atom ile ağırlık ve biçim üzerine söylediklerinde olduğu gibi.
13. **Sextus Empiricus** *Matematikçilere Karşı* {IX} s. 420.
14. **Eusebios** *İncile Hazırlık* XIV. s. 773. {...} Epikouros......onların (atomların) algılanamadıklarını {kabul ediyordu} ama onların (atomların) akılla görülebilen özel şekilleri varmış.
15. (**Ploutarkhos**) *Filozofların Öğretileri Üzerine* I, s. 246. {...} aynı kişi (Epikouros) cins bakımından yok olmayan şu dört doğayı kabul eder: atomlar, boşluk, sonsuz olan, benzerlikler. Bunlara eş parçalı ve öğe {denir}. s. 249. Epikouros cisimleri belirlenemez olarak kabul eder; ilk cisimler yalınmış, onlardan oluşan bileşik cisimlerin hepsi ise ağırlık taşıyormuş {...}.

Stob. *eclog. phys.* I [, 25]. p.52 [, 26. 32–33 = I, 22, 3ᵃ p. 199 W.]. Μητρόδωρος, ὁ καθηγητὴς Ἐπικούρου, [...] αἴτια δὲ ἤ τοι αἱ ἄτομοι καὶ τὰ στοιχεῖα. [I,] 3. P.5 [, 42. 45–47 = I, 1, 29ᵇ p.38 W.]. Ἐπίκουρος ..... τέσσαρας φύσεις κατὰ γένος ἀφθάρτους τάςδε· τὰ ἄτομα, τὸ κενόν, τὸ ἄπειρον, τὰς ὁμοιότητας· αὗται δὲ λέγονται ὁμοιομέρειαι[1] καὶ στοιχεῖα.

[16]) Cf. l.c.

[[17]] **Cic.** *de fin.* I,6 [, 21]. [...] quae sequitur ..... atomi inane ..... infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant [...].

Diogen. Laert. X, 41. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι. ..... Καὶ μὴν καὶ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἄπειρόν ἐστι τὸ πᾶν, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ.

[18]) **Plutarch.** *Colot.* p.1114 [B.c. 13]. Ὅρα μὲν οἵας [ὑποτίθεσθε] πρὸς[2] γένεσιν ἀρχάς, ἀπειρίαν καὶ κενόν· ὧν τὸ μὲν ἄπρακτον, ἀπαθές, ἀσώματον· ἡ δὲ ἄτακτος, ἄλογος, ἀπερίληπτος, αὑτὴν ἀναλύουσα καὶ ταράττουσα, τῷ μὴ κρατεῖσθαι, μηδὲ ὁρίζεσθαι διὰ πλῆθος.

[19]) **Simplic.** l.c. p.488 [ᵃ 18–22 = CAG VII p.295, 1–5].

[20]) **(Plutarch.)** *de placit. philosoph.* [I,] p.239 [= I, 5 p.879 B. C]. Μητρόδωρος δέ φησιν ..... ὅτι δ' ἄπειρος κατὰ τὸ πλῆθος, δῆλον ἐκ τοῦ ἄπειρα τὰ αἴτια εἶναι ..... αἴτια δέ, ἤτοι αἱ ἄτομοι ἢ τὰ στοιχεῖα.

Stob. *eclog. phys.* I [, 25]. p.52 [,26. 32–33 = I, 22, 3ᵃ p. 199 W.]. Μητρόδωρος, ὁ καθηγητὴς Ἐπικούρου, [...] αἴτια δὲ ἤ τοι αἱ ἄτομοι καὶ τὰ στοιχεῖα.

[21]) **Lucret.** *de rer. nat.* I, 820 sq.

Namque eadem coelum, mare, terras, flumina, solem
Constituunt, eadem fruges, arbusta, animanteis.

Diogen. Laert. X, 39. Καὶ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἀεὶ τοιοῦτον ἦν, οἷον νῦν ἐστι, καὶ ἀεὶ τοιοῦτον ἔσται. Οὐδὲν γάρ ἐστιν, εἰς ὃ μεταβάλλει. Παρὰ γὰρ τὸ πᾶν οὐθέν ἐστιν, εἰς ὃ ἂν εἰςελθὸν αὐτὸ τὴν μεταβολὴν ποιήσαιτο. ..... Τὸ πᾶν ἐστιν σῶμα ..... 41. Ταῦτα δέ ἐστιν ἄτομα καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι· ἀλλ' ἰσχύοντα ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων, πλήρη τὴν φύσιν ὄντα καὶ οὐκ ἔχοντα, ὅπη ἢ ὅπως διαλυθήσεται.

[22]) **Diogen. Laert.** X, 73. ..... καὶ πάλιν διαλύεσθαι πάντα, τὰ μὲν θᾶττον, τὰ δὲ βραδύτερον· καὶ τὰ μὲν ὑπὸ [τῶν] τοιῶνδε, τὰ δὲ ὑπὸ τοιῶνδε τοῦτο πάσχοντα. 74 [recogn. Long 73]. Δῆλον οὖν, ὡς καὶ φθαρτούς φησι [sc. Ἐπίκουρος] τοὺς κόσμους, μεταβαλλόντων τῶν μερῶν.

Lucret. V, 109 sq. [= 108 sq. Diels.]

Et ratio potius, quam res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.

Id. V, 374 [sqq. = 373 sqq. Diels.]

Haud igitur leti praeclusa est janua coelo,

Stobaios *Doğa Şiirleri* I. s. 52. Epikouros'un öğretmeni Metrodoros (...) atomların ve öğelerin nedenler olduğunu (söyler). s 5. Epikouros .... cins bakımından yok olmayan şu dört doğayı (kabul eder): atomlar, boşluk, sonsuz olan, benzerlik. Bunlar eş parçalılar ve öğeler diye adlandırılır.

16. Krş. a.y.

17. **Cicero** *İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine* I,6. (...) bunu ....atomlar, boşluk.... ve (Epikouroscuların) *ἀπειρία* adını verdikleri *infinitio* (sonsuzluk) izler.

Diogenes Laertios X, 41. Ayrıca, bütün, evren de sonsuz.... yani bütün, evren cisimlerin çokluğu, boşluğun büyüklüğü açısından sonsuz.

18. **Ploutarkhos** *Kolotes* s. 1114. Oluş için hangi ilkeleri kabul ettiğinizi gör: sonsuzluk ve boşluk. Bunlardan biri etkinlik-edilginlikten yoksun cisimsiz şey, öteki ise çokluğu yüzünden ne altedilebildiği ne de sınırlanabildiği için düzenden, akıldan bağımsız, kavranamayan, kendi kendini çözen ve kendi kendini karıştıran bir şey.

19. **Simplikios** a.y. s. 488.

20. **Ploutarkhos** *Filozofların Öğretileri Üzerine* (I.) s. 239. Ama Metrodoros şöyle der:.......çoklukça sonsuz olan, açık ki nedenler de sonsuz.....oysa nedenler ya atomlar ya öğeler.

21. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* I, 820 vd.

Nitekim aynı şeyler gökyüzünü, denizi, yeri, ırmakları,
Güneşi oluşturuyor; aynı şeyler buğdayı, meyveyi, canlıları.

Diogenes Laertios X, 39. Bütün, evren hep şimdi olduğu gibi idi ve böyle olacak. Çünkü onun o hale gelebileceği bir şey yok. Nitekim bütünün dışında onu o hale getirecek ve değiştirebilecek bir şey yok... bütün bir cisimdir....41. Madem her şey varolmayan bir şey olarak ortadan kalkmıyor, bunlar bölünmeyen ve değişmeyen şeylerdir. Onlar birleşiklerin çözülmeleri içinde sapasağlam doğalarını koruyarak kalıyorlar, içinde çözülecekleri bir yer ya da tarz taşımıyorlar.

22. **Diogenes Laertios** X, 73. Ve yeniden her şey çözülür, kimi daha çabuk, kimi daha yavaş. Kimi şunlardan, kimi bunlardan etkilenir. 74. İmdi açık ki, (Epikouros) parçaları değiştiğinden ötürü evrenlerin de geçici olduğunu söylüyor.

Lucretius V, 109 vd.

Nesnenin kendisinden çok akıl bize her şeyin
korkunç çöküntü ile yok olup gidebileceğini gösteriyor.

a.y. V, 374 vd.

Demek ki ne gökyüzü, ne güneş, ne yeryüzü,

Nec soli terraeque neque alteis aequoris undeis;
Sed patet immani, et vasto respectat hiatu.

[23]) **Simplic.** l.c. p. 425.

[24]) **Lucret.** II, 796.

[...] neque in lucem exsistunt primordia rerum.

ne derin deniz suları için ölüm kapısı kapalı;
tersine kocaman açık ağzıyla bekliyor.

23. **Simplikios** a.g.y. s. 425.
24. **Lucretius** II, 796.

[...] nesnelerin ilk öğeleri ışıktan kaçar.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Zaman

Atomda madde her tür değişebilirlik ve görelilikle salt ilişki olarak ortadan kalktığı için doğrudan şu sonuç çıkar: Zaman atom kavramının, öz dünyasının dışında kalmak zorundadır. Çünkü madde, sadece içinde zamansal durumdan soyutlandığı sürece bengi ve bağımsız olur. Bu konuda Demokritos ile Epikouros uzlaşıyor, ama zamanın atomlar dünyasından hangi biçim ve tarz içinde uzaklaştığı ve onun nereye yerleştirildiği konusunda ayrı görüş taşıyorlar.

Demokritos'da zamanın dizge için bir anlamı ve gerekliliği yok; o zamanı ortadan kaldırmak için açıklıyor. Zaman bengi olarak belirleniyor, böylece Aristoteles[1] ile Simplikios'un[2] dediği gibi oluş ve yok oluş yani zamansal olan şey atomlardan uzaklaştırılmış oluyor. Zamanın kendisi her şeyin bir köken, bir başlangıç durumu taşımasının zorunlu olmadığına kanıt getiriyor.

Burada daha derinde yatan bir anlamı görmek gerekli. Tözün bağımsızlığını kavramayan kurgulayıcı us onun zamansal varoluşunu sorar. O tözü zamansal, zamanı da tözsel yaparak ondan kurtulur; böylece de onun kavramını ortadan kaldırır, çünkü saltık hale getirilmiş zaman artık zamansal olmaz.

Ne ki başka bir bakımdan bu çözüm doyurucu değildir. Zaman öz dünyasının dışına çıkarıldığında, felsefe yapan öznenin kendilik-bilinci içine yerleşir ama dünyanın kendisiyle bir ilişkisi olmaz.

Epikouros'da durum başka. Öz dünyasının dışına çıkarıldığında onun için zaman, *görünüşün saltık biçimi haline gelir.* Nitekim zaman ilineğin ilineği olarak belirlenmektedir. İlinek

olan sadece tözün deşikliğidir. İlineğin ilineği olan ise kendi içinde yansıtan olarak değişikliktir, değişiklik olarak değişiklik. İşte görünüşün bu salt biçimi zamandır.[3]

Birleşim somut doğanın sadece edilgin biçimi, zaman onun etkin biçimidir. Birleşimi varolmasına göre incelersem, atom birleşimin arkasında, boşlukta, kurgulamada varolur; atomu kavramına göre incelersem birleşim ya hiç yoktur ya da sadece öznel bir tasarım içinde varolur, çünkü o, içinde bağımsız, içinde kapalı, denebilir ki karşılıklı ilgiden uzak atomların, aynı derecede birbiriyle ilişki içinde olmadığı bir ilişkidir. Oysa zaman sonlu olanın değişme olarak konmasıyla, sonlu olanın değişmesi olarak aynı ölçüde, görünüşü özden ayıran gerçek biçimdir, onu görünüş olarak ortaya koyar, o olarak öze döner. Birleşim hem atomların hem de onlardan oluşan doğanın maddeselliğini ifade eder. Zaman ise görünen dünyada, kavramının özler dünyasında olduğu şeydir, yani soyutlama, kendi için olma içinde her belli varolmanın yok edilmesi, geri çevrilmesidir.

Bu incelemelerden şu sonuçlar çıkıyor: *Birincileyin* Epikouros madde ile biçim arasındaki çelişkiyi, görünen doğanın bir özelliği kılar, böylece doğa öz olanın, atomun resmi olur. Bu, uzama karşıt olan zamanın, görünüşün edilgin biçimine karşıt olarak etkin biçimine konulmasıyla olur. *İkincileyin* ancak Epikouros'da görünüş gerçekliği içinde bu tür bir yabancılaşma olarak harekete geçen bir görünüş olarak, yani özün yabancılaşması olarak anlaşılır. Birleşimi görünen doğanın biricik biçimi sayan Demokritos'da ise görünüş kendi başınalığı içinde özden farklı bir görünmeyi belirtmez. Dolayısıyla onların varoluşuna göre incelendikte öz, görünüşle tümden karışmıştır, kavramına göre ondan bütünüyle ayrıdır, öyle ki o öznel görünüş içine batar. Birleşimin özsel durumu karşısında değersiz ve maddesel-

dir. Oysa zaman özün ateşidir, görünüşü sürekli tüketir ve ona bağımlılık, özsüzlük damgası vurur. *En sonu* Epikouros'a göre zaman değişme olarak değişme, görünüşün kendi içinde yansıması olurken, haklı olarak görünen dünya nesnel olarak konmuş olur; her ne kadar onun temeli olan atom sadece usla görülebiliyorsa da, haklı olarak duyusal algı somut doğanın gerçek ölçütü kılınmış olur.

Zaman duyu algısının soyut biçimi olduğu için Epikouros düşüncesinin atomcu tarzına göre onun doğada özel varolan bir doğa olarak belirlenmesi zorunlu. Duyulur dünyanın değişiklik olarak değişikliği, değişim olarak değişimi, zaman kavramını oluşturan bu kendinde görünüş yansıması, bilinçli duyumsallık içinde özelleştirilmiş varlığını taşır. *Dolayısıyla insanın duyumsallığı, duyu dünyasının kendinde oluşan yansıması olan canlanmış zamandır.*

Bu, Epikouros'da zaman kavramı belirlemesine bağlı olarak doğrudan çıktığı gibi, tek tek durumlarda da kanıtlanmaktadır. Epikouros'un *Herodotos'a Mektubu*'nda[4] zaman öyle belirlenmiştir ki, cisimlerin duyularla algılanmış ilinekleri ilinek olarak düşünülürse oluşmakta. Dolayısıyla kendi başına yansıyan duygu algısı burada zamanın kaynağıdır ve zamanın kendisidir. Bundan ötürü zamanı benzeşimle tanımlamamalı ya da ona başka bir şey yüklememeli, *enargeia*nın (duyu algılarındaki açıklığın) kendisini sağlamca yakalamalı; çünkü kendi başına yansımış duyu algısı zamanın kendisi olduğu için, onun ötesine gitmemek gerekir.

Buna karşı Lucretius, Sextus Empiricus ve Stobaios'da[5] ilineğin ilineği, kendinde düşünülen değişim, zaman olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla ilineklerin duyu algılarındaki yansıması ve

onların kendi başına düşünülmesi bir ve aynı şey olarak konmuştur.

Zaman ve duyumsallık arasındaki bu bağlantı aracılığıyla, Demokritos'da söz konusu olan *εἴδωλα* (imgeler) da tutarlı bir duruma gelmektedir.

Εἴδωλα sanki cisimlerin kabukları gibi soyulan ve onları görünüşe taşıyan biçimlerdir.[6] Nesnelerin bu biçimleri sürekli onlardan akarlar, duyulara doluşurlar, bu yolla da nesneleri görünüşe taşırlar. Bu yüzden işitmeyle doğanın kendisi işitilir, koklamayla doğanın kendisi koklanır, görmeyle doğanın kendisi görülür.[7] Böylece insanın duyumsallığı öyle bir aracıdır ki; onun içinde doğa değişimleri bir odakta yansır gibi yansır, görünüş ışığında tutuşur.

Demokritos'da görünüş sadece öznel olduğu için bu bir tutarsızlık olur; Epikouros'da ise duyumsallık görünen dünyanın kendi başına yansıması, onun canlanmış, cisimleşmiş zamanı olduğu için, bu zorunlu bir sonuçtur.

En sonu duyumsallık ile zamanın bağlantısı kendini öyle gösterir ki, ***nesnelerin zamansallığı ile onların duyu için görünüşü bir olarak konur***. Çünkü cisimler duyulara görünmekle geçip giderler.[8] Nitekim *εἴδωλα* (imgeler) sürekli olarak cisimlerden ayrılmakla, duyulara akmakla, duyulabilirliklerini kendi dışlarında başka bir doğa olarak taşımakla 'ayrılmalarından' geri dönmezler, çözülürler, geçip giderler.

Dolayısıyla nasıl atom soyut, tekil kendilik bilincinin doğa biçiminden başka bir şey değilse, duyulur doğa da sadece somutlaştırılmış, deneysel, tekil kendilik bilincidir ve bu duyulur olandır. Demek ki duyular, somut doğada biricik ölçütlerdir - nasıl ki soyut us atom dünyasındaki [biricik ölçüt].

VIERTES KAPITEL

Die Zeit

[1]) **Aristot.** *Phys.* VIII, 1 [251^{b} 15–17]. Καὶ διὰ τοῦτο Δημόκριτός τε [δείκνυσιν] ὡς ἀδύνατον πάντα γεγονέναι· τὸν γὰρ χρόνον ἀγέννητον εἶναι.

[2]) **Simplic.** l.c. p.426[^{b} 15–17 = CAG X, p.1153, 22–24]. Ὁ μέντοι Δημόκριτος οὕτως ἀΐδιον ἐπέπειστο εἶναι τὸν χρόνον, ὅτι βουλόμενος δεῖξαι, μὴ πάντα γεννητά, ὡς ἐναργεῖ τῷ τὸν χρόνον μὴ γεγονέναι προςεχρήσατο.

[3]) **Lucret.** I, 460 sqq. [= 459. 462–463 Diels.]

Tempus [item] per se non est, [............
....]
Nec per se quemquam tempus sentire, fatendum est
Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

Id. I, 480 sqq. [= 479 sqq. Diels.]

Non ita, utei corpus per se constare neque esse [sc. res gestas]:
Nec ratione cluere eadem, qua constat inane,
Sed magis ut merito possis eventa vocare
Corporis atque loci [..........................]

Sext. Empir. *advers. Math.* [IX.] p.420 [C = X, 238; vgl. p.417 D = X, 219] nennt Epikur die Zeit σύμπτωμα συμπτωμάτων.

Stob. *eclog. phys.* I[, 11. p.] 19 [,46–47 = I, 8, 40^{b} p.103 W.]. [...] Ἐπίκουρος (nennt die Zeit) σύμπτωμα, τοῦτο δ' ἐστὶ παρακολούθημα κινήσεων.

[4]) **Diogen. Laert.** X, 72. Καὶ μὴν καὶ τόδε γε δεῖ προςκατανοῆσαι σφοδρῶς· τὸν γὰρ δὴ χρόνον οὐ ζητητέον, ὥςπερ καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἐν ὑποκειμένῳ ζητοῦμεν, ἀνάγοντες ἐπὶ τὰς βλεπομένας παρ' ἡμῖν αὐτοῖς προλήψεις· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐνέργημα[1], καθ' ὃ τὸν πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον ἀναφωνοῦμεν, συγγενικῶς τοῦτο περιφέροντες, ἀναλογιστέον. Καὶ οὔτε διαλέκτους, ὡς βελτίους μεταληπτέον, ἀλλ' αὐταῖς ταῖς ὑπαρχούσαις κατ' αὐτοῦ χρηστέον· οὔτε ἄλλό τι καθ' ἑαυτοῦ κατηγορητέον, ὡς τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχοντος τῷ ἰδιώματι τούτῳ· (καὶ γὰρ τοῦτο ποιοῦσι τινὲς) ἀλλὰ μόνον ὡς συμπλέκομεν τὸ ἴδιον τούτῳ καὶ παραμετροῦμεν, μάλιστα ἐπιλογιστέον. 73. Καὶ γὰρ τοῦτο οὐκ ἀποδείξεως προςδεῖται, ἀλλ' ἐπιλογισμοῦ· ὅτι ταῖς ἡμέραις καὶ ταῖς νυξὶ συμπλέκομεν χρόνον, καὶ τοῖς τούτων μέρεσιν. Ὡςαύτως δὲ καὶ τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἀπαθείαις καὶ κινήσεσι καὶ στάσεσιν ἴδιόν τι σύμπτωμα περὶ ταῦτα πάλιν αὐτὸ τοῦτο ἐννοοῦντες καθὸ χρόνον ὀνομάζομεν. Φησὶ δὲ καὶ ἐν τῇ β' τοῦτο περὶ φύσεως, καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπιτομῇ.

DÖRDÜNCÜ KISIM
NOTLAR

Zaman

1. **Aristoteles** *Fizik* VIII,1. Bunun için Demokritos her şeyin oluşmuş olmasının olanaksız olduğunu {gösteriyor}, nitekim zamanın oluşmamış olduğunu {söylüyor}.
2. **Simplikios** a.g.y. s. 426. Demokritos zamanın bengi olduğuna inanmıştı. Her şeyin oluşmuş olmadığını kanıtlama isteğiyle zamanın oluşmamış olmasını kanıt diye görüyordu.
3. **Lucretius** I, 460 vd.

   Zaman {da} kendi başına bir şey değil {...................
   ....}
   biri, nesnelerin devinimlnden ayrıldıkta
   hoş dinginlik içinde onu kendi başına algılayamaz.

   a.y. I, 480 vd.
   onlar {olan bitenler} kendi başlarına olamazlar, cisimler gibi varolamazlar;
   boşluk gibi de adlandırılamazlar
   daha çok cismin ve uzamın sonuçları diye anılmayı
   hak ederler {..}

   Sextus Empiricus *Matematikçilere Karşı* s. 420. Epikouros zamana *σύμπτωμα συμπτωμάτων*(ilineklerin ilineği) adını verir.

   Stobaios *Doğa Şiirleri* I. {s.} 19. {...} Epikouros ilinek diye (adlandırır zamanı), bu da devinimlere eşlik eden demektir.
4. **Diogenes Laertios** X, 72. Ayrıca şunu da iyi düşünmek gerek: Zaman, bizdekilere bakarak ilgi kurduğumuz, bir taşıyıcı içinde bulunan öteki nesneler gibi ele alınmamalı. Ona göre zamanı uzun ya da kısa diye adlandırdığımız, bu kavramı onunla eş cinste kullandığımız etkinliğin kendisini incelemek gerekir. Onu belirtmek için sanki daha iyilermiş gibi yeni terimleri değil, zaten varolanları kullanmak gerekir. Bu terimle aynı tözü taşıyormuş gibi kendinde başka bir şey de yüklememeli (nitekim bazıları bunu yapıyor). Sadece kendisini neyle bağlantılı kullanıyorsak ve neyi ölçüyorsak özellikle onu göz önünde tutmak gerekir. 73. Zamanı gece ve gündüz ile onların parçalarına bağladığımız konusunda kanıt gereksiz, biraz üzerinde düşünmek yeter. Etkilenimlerde, etkilenimden bağımsız durumlarda; devinimde, dinginlikte onlarla ilgili bir ilineği alıp onlara ilişkin zaman olarak adlandırıyoruz. O {Epikouros} *Doğa Üzerine*'nin 2. kitabında ve *Büyük Özet*'te {*μεγάλη ἐπιτομῇ*} bunu söyler.

⁵) **Lucret.** *de rer. nat.* l.c.

Sext. Empir. *advers. Math.* [IX.] p. 420 sq. [420 C. D–E. 421 A. C = X, 238. 240. 241. 244]. [...] σύμπτωμα συμπτωμάτων [...]. ὅθεν καὶ ἐπειδὰν λέγῃ ὁ Ἐπίκουρος, τὸ σῶμα νοεῖν κατ' ἐπισύνθεσιν μεγέθους καὶ σχήματος καὶ ἀντιτυπίας καὶ βάρους ἐκ μὴ ὄντων σωμάτων βιάζεται τὸ ὂν σῶμα νοεῖν. ..... ὥςθ' ἵνα ᾖ χρόνος, συμπτώματα εἶναι δεῖ· ἵνα δὲ τὰ συμπτώματα ὑπάρχῃ, συμβεβηκός τι ὑποκείμενον· οὐδὲν δέ ἐστι συμβεβηκὸς ὑποκείμενον· τοίνυν οὐδὲ χρόνος δύναται ὑπάρχειν. ..... οὐκοῦν ἐπεὶ ταῦτά ἐστι χρόνος, ὁ δὲ Ἐπίκουρος συμπτώματά φησιν αὐτῶν εἶναι [τὸν χρόνον], ἔσται κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ὁ χρόνος αὐτὸς ἑαυτοῦ σύμπτωμα. Cf. **Stob.** l.c.

⁶) **Diogen. Laert.** X, 46. Καὶ μὴν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσί, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων. ..... Τούτους δὲ τοὺς τύπους εἴδωλα προςαγορεύομεν. [...] 48. ..... ἡ γένεσις τῶν εἰδώλων ἅμα νοήματι συμβαίνει ..... οὐκ ἐπίδηλος αἰσθήσει διὰ τὴν ἀνταναπλήρωσιν, σώζουσα τὴν ἐπὶ [τοῦ] στερεμνίου θέσιν καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων [...].

Lucret. IV, 34 sqq. [= 30 sqq. Diels.]

.... rerum simulacra [........]
Quae, quasi membranae summo de corpore rerum
Dereptae, volitant ultro citroque per auras.

Id. IV, 49 sq. [= 52 sq. Diels.]

Quod speciem ac formam similem gerit ejus imago,
Quojus ..... cluet de corpore fusa vagari.

⁷) **Diogen. Laert.** X, 49. Δεῖ δὲ καὶ νομίζειν, ἐπειςιόντος τινὸς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, τὰς μορφὰς ὁρᾶν ἡμᾶς καὶ διανοεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἀποσφραγίσαιτο τὰ ἔξωθεν τὴν ἑαυτῶν φύσιν. .... Ὥςτε *ὁρᾶν* ἡμᾶς, τύπων τινῶν ἐπειςιόντων ἡμῖν ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ἀπὸ χροῶν τε καὶ ὁμοιομόρφων, κατὰ τὸ ἐναρμόττον μέγεθος, εἰς τὴν ὄψιν ..... 50. Εἶτα διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τοῦ ἑνὸς καὶ συνεχοῦς τὴν φαντασίαν ἀποδιδόντες, καὶ τὴν συμπάθειαν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου σώζοντες ..... 52. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ *ἀκούειν* γίνεται, πνεύματός τινος φερομένου ἀπὸ τοῦ φωνοῦντος ἢ ἠχοῦντος ἢ ψοφοῦντος ἢ ὅπως δή ποτε ἀκουστικὸν πάθος παρασκευάζοντος. Τὸ δὲ ῥεῦμα τοῦτο εἰς ὁμοιομερεῖς ὄγκους διασπείρεται, ἅμα τινὰ διασώζοντας συμπάθειαν πρὸς ἀλλήλους ..... 53. ... Καὶ μὴν καὶ τὴν *ὀσμὴν* νομιστέον, ὥςπερ καὶ τὴν ἀκοὴν οὐκ ἄν ποτε πάθος οὐθὲν ἐργάσασθαι, εἰ μὴ ὄγκοι τινὲς ἦσαν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀποφερόμενοι, σύμμετροι πρὸς τὸ τοῦτο αἰσθητήριον κινεῖν [...].

⁸) **Lucret.** de rer. nat. II, 1140 [sq. = 1139 sq. Diels.]

Jure igitur pereunt, quom rarefacta fluundo
Sunt ..... [.....................................]

5 **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* a.g.y.

Sextus Empiricus *Matematikçilere Karşı* s. 420 vd. (...) İlineklerin ilineği (...). Bunun için Epikouros cismi büyüklük ile şekil; direnç ile ağırlık bağlantısı olarak düşündüğünü söylediğine göre, varolan cisimlerin varolmayan cisimlerden kurulduğunu düşünmek zorunda kalmaktadır.... Dolayısıyla zamanın olması için ilineklerin olması gerekir. Ama ilineklerin olması için taşıyıcı bir nesnenin olması gerekir. Eğer taşıyıcı bir nesne yoksa zamanın olması söz konusu değil.... İmdi madem zaman bunlar (gece, gündüz vs.bağıntısı); Epikouros onların ilineği zamandır diyorsa, o zaman Epikouros'u göre zaman ilineğin ilineğidir demektir. Krş. **Stobaios** a.y.

6. **Diogenes Laertios** X, 46. Ne ki katı cisimlerle eş biçimde olan kimi 'oluşum'lar var, bunlar görünenlerden çok daha ince.... Bunlara biz imgeler diyoruz. (...) 48..... İmgelerin oluşu ise düşünceyle aynı anda söz konusu oluyor. Katı cisimde atomların konumu ve düzeni korunurken, yerine doldurulma yüzünden duyumla algılanamıyorlar(...).

Lucretius IV, 34 vd.

................nesnelerin imgeleri (..................)
cisimlerin yüzeylerinden soyulan kabuklar gibi
havada sürekli oradan oraya uçarlar.

a.y. IV, 49 vd.

Bu imge cismin şekline ve biçimine benzediği için
Ondan akarak yayılır gider.

7. **Diogenes Laertios** X, 49. Ama şunu düşünmek gerek: dışardan bir şey aktığı zaman biz şekilleri görürüz ve kavrarız. Dışardaki nesneler başkaca kendi doğalarını iletemezler..... Dolayısıyla nesnelerden, renkler ve onlarla eş şekilli belli izler uygun nicelikte gözümüze dolunca biz görürüz.....50. Bu nedenle bir ve sürekli bir bütünün imgesini verdiklerinde, taşıyıcıya bağlı etkilenimi koruduklarında....52. İşitme de ses çıkaran, yankı yapan, gürültü doğuran bir şeyden ya da bir biçimde bir ses etkilenimi oluşturan bir şeyden akış ile oluşur. Ama bu akış aynı anda karşılıklı bir etkileşimle eş parçalı öbekler halinde dağılır....53. ... Tadalmada da işitmede olduğu gibi nesneden çıkıp tadalma organına uygun olarak akan atom öbekleri olmasa hiçbir etkilenimin oluşturulamacağını düşünmek gerek (...).

8. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* II, 1140 (vd.).

Dolayısıyla akış aracılığıyla seyrekleştirilen şeyler haklı
olarak yok olup giderler....(......................)

BEŞİNCİ KISIM

Meteorlar[e]

Demokritos'un gökbilim görüşleri, çağı açısından bakıldıkta oldukça ileri sayılabilir. Ama bu görüşlerde felsefi ilgi beklenmemeli: ne deneysel düşünce alanına giriyor ne de atom öğretisiyle belli bir iç bağlantı taşıyor.

Oysa Epikouros'un gök cisimleri ve onlarla ilgili devinimler, değişimler ya da 'meteorlar' kuramı (konuyu bu sözcükle belirtiyor) sadece Demokritos'un görüşüyle değil, Yunan felsefesi görüşüyle de karşıtlık taşıyor. Gök cisimlerini yüceltmek tüm Yunan filozoflarının desteklediği bir gelenek. Gök cisimleri dizgesi, gerçek usun ilk safca ve doğa belirlenimli varoluşudur. Yunan kendilik bilinci tin dünyasında aynı durumu taşır. Bu tinsel güneş dizgesidir. Bundan ötürü Yunan filozofları gök cisimleri kişiliğinde aslında kendi tinlerine taparlardı.

Gökyüzünü ilk kez fiziksel olarak açıklayan ve böylece Sokrates'den farklı bir anlamda gökyüzünü yeryüzüne indiren Anaksagoras bile, kendisine ne için doğduğu sorulduğunda "*εἰς θεωρίαν ἡλίου καὶ σελήνης κὰι οὐρανοῦ*" (Güneşi, Ayı, gökyüzünü incelemek için) diye yanıt veriyordu.[1] Ksenophanes ise gökyüzüne bakıp şöyle diyordu: Bir olan, tanrıdır.[2] Pythagorascıların, Platon'un, Aristoteles'in gök cisimleri karşısındaki dinsel tutumları bilinmektedir.

Evet, Epikouros tüm Yunan halkının dünya görüşüne karşı çıkıyor.

---

e. Meteor: gök cisimleri ile gökyüzündeki devinimleri, değişiklikleri gösteren terim.

Aristoteles şöyle der: kimileyin kavram olgular için, olgular da kavram için tanıklık eder. Bütün insanların tanrı tasarımları vardır ve tanrısal olana en yüksek yeri tanırlar. Hem yabancılar hem de Hellenler, aslında herkes ölümlü olanı ölümsüz olana bağladığı için, tanrılara inanıyor, bu açık; çünkü başkaca olanaksız. İmdi tanrısal bir şey varsa -gerçekten var- bizim gök cisimlerinin varlığı konusundaki görüşlerimiz de doğrudur demektir. Ama insanı ikna etmek için konuşmak gerekirse, bu duyu algısına da karşılık geliyor. Çünkü sürekli, kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimlere göre tüm geçmiş zaman içinde hiçbir şeyin değişmemiş olduğu görünüyor: ne tüm gökyüzünde ne de onun bir parçasında! Adı da, bizim verdiğimiz gibi, aynı tarzda inanan eskilerden günümüze kalmış görünüyor. Nitekim bir kez, iki kez değil sonsuz kez aynı görüşler bize ulaşıyor. İlk cisim; toprak-ateş-hava-su dışında başka bir şey olduğu için, en yukardaki yere *θεῖνάει*'den (hep koşmaktan), 'aither' adını veriyorlardı, yani ona bengi bir zamanı ad olarak uygun görüyorlardı.[3] Ama gökyüzünü ve yukardaki yeri tanrılara bırakıyorlardı, çünkü sadece orası ölümsüz. Bizim şimdiki temellendirmemiz ise, orasının yok edilemez, oluşmamış, ölümlülerle ilgili her tür talihsizlikten uzak olduğunu gösteriyor. Tanrı üzerine biliciliklerle de bizim temellendirmemiz uzlaşıyor.[4] *Bir tek* gökyüzü olduğu açık. Atalarımızdan, eskilerden sonrakilere söylence biçiminde şu aktarılmıştır: gök cisimleri tanrılardır ve tanrısal olan, tüm doğayı sarar. Başka bir şey de çoğunluğu ikna etmek için, yasa ve yaşam için yararlı olarak söylence biçiminde eklenmiştir: nitekim tanrıları insanlara, öteki canlılara benzer kılıyorlar, bu şekilde onlarla ötekileri yakın ve akraba yapıyorlar. Bunun öteki yanı ayrılır, ilk kısmına, yani tanrıların varoldukları inancı-

na bağlanılırsa, bu sözün tanrıca söylendiği düşünülse gerek. Öyle görünüyor ki, her olanaklı sanat, felsefe ortaya çıkmış, yok olup gitmiş, ama onların bu inançları miras olarak günümüze değin ulaşabilmiş.[5]

Buna karşı Epikouros:

Bütün bunlar üzerine herkes şöyle düşünmelidir: insan ruhu için en büyük sarsıntı nedeni, gök cisimlerinin mutlu, yok olmaz sayılması, ama onlara bununla çelişkili istekler, eylemler yüklenmesi; söylencelerle onların kuşku altında bırakılmasıdır.[6] Gök cisimlerine gelince: yöneten, düzenleyen, dizen, üstelik de yok olmazlık yanında tüm mutluluğu elde etmiş olan biri varsa, onlardaki devinim, dönüş, sapma, doğma, batma, bunlara benzer şeylerin oluşmayacağına inanmak gerekiyor. Çünkü onların yaptıkları mutlulukla uyuşmuyor, tersine zayıflık, korku, gereksinim, buna benzer şeylerle bu devinimler olur. Mutluluğu elde etmiş kimi alevli cisimlerin bu devinimleri isteğe bağlı olarak gerçekleştirdikleri de düşünülemez. Böyle olmazsa, bu çelişki ruhlar için son derece büyük bir sarsıntı yaratır.[7]

Aristoteles eskileri, gökyüzünün Atlas'ın desteğine gereksinim duyduğuna inanıyorlar diye eleştiriyorsa:[8] *Ὁ πρὸς ἑσπέρους τόπους / ἕστηκε κίον' οὐρανοῦ τε καὶ χθονὸς / ὤμοιν ἐρείδων* (Batı ülkelerinin ötesinde/orada durur; gökyüzünün, yeryüzünün desteği/omuzlarında taşır.) (Aiskhylos, *Prometheus*, d.3348 vd.) Epikouros, insanın gökyüzüne gereksinim duyduğuna inananları eleştirir ve gökyüzünün dayandığı Atlas'ın kendisini insanların aptallığı ve batıl inancı sayar. Aptallık ile batıl inanç ise titanlardandır.

Epikouros'un *Pythokles'e Mektup*'unun son bölümü dışında bütününde gök cisimleri ele alınır. Mektubun son bölümü ise etik düşüncelere ayrılır ve ahlak kuralları bilerek 'meteorlar' öğretisine dayandırılır. Bu öğreti Epikouros için bilinçli bir seçim. İncelememiz bu nedenle asıl olarak bu *Pythokles'e Mektup*'a dayanacak. Bunu Epikouros'un aynı mektupta andığı *Herodotos'a Mektup* ile destekleyeceğiz.[9]

Birincileyin 'meteorlar'a ilişkin genel ya da özel ortaya konan bilgiyle, öteki doğa bilimlerinde de olduğu gibi, *ataraksia* (sarsılmazlık) ve güvenlikten başka bir amaca ulaşılacağı sanılmasın.[10] Yaşamımızın ideolojiye[f] ve boş kuramlara değil, sarsılmadan sürmeye gereksinimi var. Nasıl fizyolojinin ödevi en temel olanın nedenlerini araştırmaksa, burada da mutluluk 'meteorlar'ın bilgisinde yatar. Doğma, batma, dönme, sapma kuramı kendi başına alındıkta özel bir mutluluk gerekçesi oluşturmaz; doğasını ve nedenlerini bilmeksizin onlara bakanları korkutmaya yarar.[11] Buraya değin sadece 'meteorlar' kuramının öteki bilimlerden önce taşıması gerektiği öne sürülen *ayrıcalık* ortadan kaldırılmaktadır ve bu kuram öteki bilimlerle aynı düzeye konmuş olmaktadır.

Ne ki 'meteorlar' kuramı hem etikten hem de "bölünmez öğeler vardır vs." gibi öteki fizik sorunlarından *özel olarak da ayrılır* - çünkü berikilerde sadece tek açıklama olgulara karşılık gelir, oysa 'meteorlar'da bu söz konusu değildir.[12] 'Meteorlar'ın yalın bir oluş nedeni yoktur ve olgulara yanıt veren birden çok varlık kategorisi taşırlar. Nitekim boş kabuller ve yasalara göre fizyoloji yapılamaz.[13] 'Meteorlar'ın **ἁπλῶς** (yalın, saltık) değil, **πολλαχῶς** (pek çok biçimde) açıklanabildikleri sürekli yinelen-

f. İdiologia: özel inceleme ya da öznel araştırma.

mektedir. Güneş ile Ayın doğuşu, batışı,[14] Ayın büyüyüp küçülmesi,[15] Ay yüzeyinin görünüşü,[16] gündüz ve gece uzunluklarının değişikliği[17] ve gökyüzündeki öteki görünüşler konusunda bu böyledir.

Öyleyse açıklama nasıl yapılmalı?

Her açıklama yeterli, yeter ki söylence uzak olsun. Ama söylence, olguları izleyerek, onlardan hareketle görünmeyenler üzerine sonuç çıkarılırsa uzaklaştırılmış olur.[18] Görünüşe, duyusal algıya sıkı yapışmak gerekir. Bundan ötürü benzeşime başvurmak gerekir. Böylece 'meteorlar' konusunda ve her zaman söz konusu olan, insanları en çok şaşkınlığa düşüren başka bir şey konusunda nedenleri göstererek korkudan uzak açıklama yapılabilir ve korkudan kurtulunabilir.[19]

Bir yığın açıklama ve olasılıklar çokluğu sadece bilinci doyurmakla, korkunun nedenlerini uzaklaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda gök cisimlerindeki birliği, değişmez ve saltık yasayı da yadsıyacaktır. Onların durumu başka başka biçimlerde olabilir; yasadan bağımsız olan bu olasılık onların gerçekliğinin özelliğidir; onlarda her şey bağımlıdır ve süreksizdir.[20] ***Açıklamalar çokluğu aynı zamanda nesnenin birliğini de ortadan kaldıracaktır***.

Dolayısıyla öteki Yunan filozoflarıyla aynı görüşte olan Aristoteles gök cisimlerini, durumları her zaman aynı şekilde olduğu için bengi ve ölümsüz kılarken, onlar için kendilerine özgü, ağırlık yükü altında ezilmeyen bir öğe ayırırken, Epikouros durumun tam tersi olduğunu savlamaktadır. 'Meteorlar' kuramının öteki fizik öğretilerinden özel ayırımı şudur: Gök cisimlerinde her şey çok biçimli ve kuralsız oluşmaktadır, onlardaki her şey

çok çeşitli, sonsuz çoklukta nedenlerle açıklanabilmektedir. Evet Epikouros öfkeyle ve müthiş bir hırsla karşı görüşünü ortaya koyuyor: Tek açıklama tarzına takılan ve bütün öteki açıklama tarzlarını dışlayanlar, 'meteorlar'da tek, bengi ve tanrısal bir şey kabul edenler, yıldızbilicilerinin boş uydurmacalarının ve aşağılık büyücülüklerinin tuzağına düşerler; olanaklı olmayanı tamamlamaya çalışırlar; anlamsız çabalara girerler; ataraksianın kendisinin nerede tehlikeye girdiğini bile bilmezler. Onların gevezeliklerine kulak asmamak gerekir.[21] Bu nesneler konusunda yaptığımız, sadece bizim sarsılmazlığımızı ve mutluluğumuzu amaçlayan bu araştırmanın derin ve yeterince titiz olmadığı yollu ön yargıdan kaçınmak gerekir.[22] Buna karşın tek kural şudur: Sarsılmazlığımıza zarar verecek, onu tehlikeye sokacak bir şey yok edilemeyen ve bengi bir doğada bulunamaz. Bilinç bunun saltık bir yasa olduğunu bilmelidir.[23]

Dolayısıyla Epikouros'un çıkarımı şu: ***gök cisimlerinin bengiliği kendilik bilincinin sarsılmazlığını bozabileceği için onların bengi olmamaları kaçınılmaz, zorunlu bir sonuçtur.***

Şimdi Epikouros'un kendine özgü bu görüşünü nasıl anlamak gerekiyor?

Epikouros felsefesi üzerine yazmış olan bütün yazarlar, bu öğretiyi, bu alanın dışındaki fizik, atom öğretisiyle bağlantısız olarak değerlendirmişlerdir. Stoacılara, batıl inançlara, yılıdızbilicilerine karşı savaş yeterli gerekçeymiş onlara göre.

Biz Epikouros'un kendisinin 'meteorlar' kuramında kullandığı yöntemi öteki fizik alanlarında kullandığı yöntemden ayırdığını görmüştük. Ama ilkesinin hangi belirlenimi altında bu ayırım zorunluluğu yatıyor? Bu ayırım düşüncesi aklına nerden geliyor?

O sadece yıldızbiliciliğine karşı değil, yıldızbilimine, gök dizgesindeki bengi yasaya, usa karşı savaşıyor. En sonu Stoacılara karşı çıkması bir şey açıklamaz. Onların batıl inancı ve tüm dünya görüşü, göksel cisimler atomların raslantısal bileşimleri olarak; onlardaki değişimler rastlantısal devinimler olarak dile getirildiğinde zaten çürütülmüş oluyordu, bengi doğaları böylece ortadan kaldırılmış oluyordu -bu öncüllerle Demokritos'u izlemek yeterli sonucu çıkarırdı.[24] Evet onların varolması böylece ortadan kaldırılmıştı.[25] Yani 'atomcu' için yeni bir yöntem gerekli değildi.

Güçlüğün hepsi bu kadar değil. Bilmece yüklü bir antinomi kendini gösteriyor.

Atom bağımsızlık biçimi içinde maddedir, birliktir, sanki tamamlanmış ağırlıktır. Ama ağırlığın en yüksek gerçekliği gök cisimleridir. Biçim ile madde arasında atomun gelişmesini oluşturan tüm antinomiler onlarda ortadan kalkmıştır, istenen bütün belirlemeler onlarda gerçekleşmiştir. Göksel cisimler bengidir ve değişmezler; ağırlık noktaları kendi dışlarında değil, kendi içlerindedir; tek eylemleri devinimdir; boş uzayla ayrılmış olarak, düz çizgiden ayrılırlar, bir çekme ve itme dizgesi oluştururlar: Bu dizgenin içinde yine de kendi bağımsızlıklarını korurlar ve sonunda kendilerine bağlı görünüşlerinin biçimi olarak zamanı yaratırlar. ***Yani gök cisimleri gerçeklik haline gelmiş atomlardır.*** Onlarda madde kendi içinde tekillik kazanmıştır. Dolayısıyla Epikouros, ilkesinin en yüksek varoluşunu; dizgesinin zirvesini ve son noktasını burada bulmalıydı. O, ölümsüz ana temeller olarak doğanın taşıyıcısı olmak üzere atomların olduğunu kabul ediyordu; atomun maddenin tözsel birliğiyle ilgili olduğunu kabul ediyordu. Ama onun doğasının gerçekliğini -çünkü o meka-

nik olandan başka bir gerçeklik bilmez- bulduğu yerde; bağımsız, ölümsüz maddeyi; yığının inancının, felsefenin yargısının, duyuların tanıklığının bengiliğini ve değişmezliğini onayladığı gök cisimlerinde bulduğu yerde onun tek çabası gök cisimlerini dünyasal geçiciliğin içine çekmektir; bağımsız birlik noktasını kendi içinde taşıyan doğaya tapanlara karşı öfkeyle saldırır. İşte onun en büyük çelişkisi.

Dolayısıyla Epikouros, daha önceki kategorilerinin burada çöktüğünü, kuramındaki yönteminin değiştiğini farkeder. Bunu farketmesi ve bilinçli olarak dile getirmesi onun dizgesinin en *derindeki bilgisi*, en kaçınılmaz sonucudur.

Epikouros'un tüm doğa felsefesinin öz ile varoluş arasındaki, biçim ile madde arasındaki çelişkiyle dolu olduğunu görmüştük. *Ama gök cisimlerinde bu çelişki ortadan kalkmış*, çatışma durumları uzlaşmıştır. Göksel dizge içinde madde, biçimi içine almış, tekilliği kazanmıştır; böylece bağımsızlığına kavuşmaktadır. *Ne ki işte bu noktada soyut - tekil kendilik bilinci onayı olmayı kesmekte*. Atom dünyasında, görünüş dünyasındaki gibi, biçim madde ile savaşıyordu; bir belirleme ötekini ortadan kaldırıyordu ve tam da *bu çelişki içinde soyut-tekil kendilik bilinci somut doğasının farkına varıyordu*. Soyut madde ile maddenin şekli olarak savaşan soyut biçim *kendisi* idi. Ama şimdi maddenin biçimle uzlaştığı ve bağımsızlaştığı yerde tekil kendilik bilinci kozasından çıkıyor, kendisini gerçek ilke olarak ilan ediyor ve bağımsızlaşmış doğaya düşman oluyor.

Bu başka bir açıdan şöyle anlatılır: Madde tekilliğini, biçimini, göksel cisimlerde olduğu gibi kazanınca *soyut tekillik olmayı bırakmıştır*. O, *somut tekillik, genellik olmuştur*. Dolayısıyla 'meteorlar'da soyut tekil kendilik bilincine karşı, nesnelleşmiş

çelişme parlar - varoluş ve doğa haline gelmiş genellik. Bu yüzden onlarda öldürücü düşmanını görmektedir. Dolayısıyla Epikouros'un yaptığı gibi, insanların tüm korkusunu ve şaşkınlığını onlara yükler; çünkü genel olan şey, soyut tekilin korkusu ve ortadan kalkmasıdır. Yani Epikouros'un gerçek ilkesi, soyut-tekil kendilik bilinci burada uzun süre saklı kalamaz. Gizlendiği yerden çıkar, maddesel maskesini atar, soyut olanağa göre açıklama yoluyla -olan olan şey başka türlü de olabilir; olanaklı olan şeyin karşıtı da olanaklıdır- bağımsızlaşmış doğanın gerçekliğini ortadan kaldırmaya çalışır. Gök cisimlerini ἁπλῶς, yani belli tek biçimde açıklayanlara saldırısının gerekçesi budur; çünkü Bir olan, zorunlu olandır ve kendi-içinde-bağımsız olandır.

Dolayısıyla doğa, atom ve görünüş olarak tekil kendilik bilincini ve çelişmesini ifade ettiği zaman, berikinin öznelliği ancak maddenin kendisinin biçimi olarak ortaya çıkar; buna karşılık bağımsız olduğu yerde, kendisini kendinde yansıtır, kendine özgü şekli içinde bağımsız biçim olarak onun karşısına çıkar.

Baştan beri söylenmek istenen şuydu: Epikouros'un ilkesi nerede gerçekleşirse, orada Epikouros için gerçeklik taşımayı bırakır, çünkü tekil kendilik bilinci gerçekten doğanın belirlenimi altına konsa ya da doğa onun belirlenimi altına konsa, belirlenimi, yani varoluşu ortadan kalkacaktır, çünkü ancak genel olan şey, özgür farklılık içinde kendi varlığını onaylayabilir.

Demek ki, Epikouros doğa felsefesinin can damarı 'Meteorlar' kuramında ortaya çıkıyor. Tekil kendilik bilincinin sarsılmazlığını yok eden hiçbir şey bengi olamaz. Gök cisimleri sarsılmazlığına, kendisiyle eşitliğine zarar veriyor, çünkü onlar varolan genelliklerdir, nitekim onlarda doğa bağımsız hale gelmiştir.

Dolayısıyla Khrysippos'un dediği gibi,[26] *Arkhestratos'un 'Gastrolojisi'* değil, kendilik bilinci de ancak tekillik biçimi altında anlaşılırsa kendilik bilincinin saltıklığı ve özgünlüğü Epikouros felsefesinin ilkesidir.

Soyut-tekil kendilik bilinci saltık ilke olarak konursa, her doğru ve gerçek bilim ancak nesneler doğası içinde tekillik egemen değilse ortadan kalkmaktadır. Ama insan bilinci karşısında aşkın durumda olan, yani imgeleyici usa ait olan her şey çökmüştür. Buna karşılık sadece soyut tümellik biçimi altında bilinen kendilik bilinci saltık ilke olmuşsa, batıl inançlı ve özgürlükten yoksun gizem kapısı açılmış olur. Bunun tarihteki kanıtı Stoa felsefesindedir. Nitekim soyut-genel kendilik bilinci, ancak onları yadsıdığı zaman kendisini onaylayan nesnelerde onaylanma gücü taşır.

Epikouros bundan ötürü en büyük Yunan aydınlanmacısıdır ve Lucretius'un övgüsü[27] ona yakışıyor:

Humana ante oculos foede quum vita jaceret,
In terreis oppressa gravi sub relligione,
Quae caput a coeli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans:
Primum Grajus homo mortaleis tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra;
Quem nec fama Deum nec fulmina nec minitanti
Murmure compressit coelum..........
Quare relligio pedibus subjecta vicissim
Obteritur, nos exaequat victoria coelo.
(İnsan yaşamı göz göre göre utançla yere serilmişken
başını gökyüzündeki bölgelerden gösteren, yukardan

korkunç bir gürültüyle ölümlüleri titreten
din baskısı altında ezilmişken;
ilk kez bir Yunanlı insan, ölümlü olmasına rağmen
gözlerini yukarı kaldırmaya, ilk kez karşı çıkmaya
cesaret etmiştir. Onu ne tanrı masalı ne gökteki şimşek
ne de yıldırım gürültüsü korkuttu...............
İşte böylece bağnazlık ayaklarımızın altında yenik
yatıyor, utku bizi gökyüzüne yükseltiyor.)

Demokritos ile Epikouros doğa felsefeleri arasındaki, genel bölümlerin sonunda sözünü ettiğimiz ayırım doğanın bütün alanlarında serimlendi ve kanıtlandı. Epikouros'da *atomcu öğreti* bütün çelişkileriyle soyut tekillik biçimi altında saltık ilke olan *kendilik bilincinin doğabilimi* olarak, zirve noktasına değin, onun çözümü ve genel olana olan bilinçli karşıtlığı ile açıklanmış ve tamamlanmıştır. Demokritos için ise *atom* sadece *deneysel doğa araştırmasına ilişkin genel nesnel ifadedir*. Bu yüzden atom onun için salt ve soyut bir kategori olarak, deney alanının canlı ilkesi değil, deney alanının sonucu olan bir varsayım olarak kalır. Bu nedenle nasıl gerçek doğa araştırması bu varsayımla belirlenmezse, bu varsayım da gerçekleşmeden, öylece kalır.

FÜNFTES KAPITEL

Die Meteore

[1]) **Diogen. Laert.** II[1], [c.] 3. [§] 10.

[2]) **Aristot.** *Metaphys.* I, 5 [986b 25]. [...] τὸ ἓν εἶναι [...] τὸν θεόν.

[3]) **Aristot.** *de coel.* I, 3 [270b 4–24]. Ἔοικε δ' ὅ, τε λόγος τοῖς φαινομένοις μαρτυρεῖν, καὶ τὰ φαινόμενα [τῷ] λόγῳ. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν, καὶ πάντες τὸν ἀνωτάτω τῷ θείῳ τόπον ἀποδιδόασι, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες, ὅσοι περ εἶναι νομίζουσι θεούς, δῆλον ὅτι ὡς τῷ ἀθανάτῳ τὸ ἀθάνατον συνηρτημένον· ἀδύνατον γὰρ ἄλλως. Εἴπερ οὖν ἐστί τι θεῖον — ὥςπερ καὶ ἔστι — καὶ τὰ νῦν εἰρημένα περὶ τῆς πρώτης οὐσίας τῶν σωμάτων εἴρηται καλῶς. Συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἱκανῶς, ὥς γε πρὸς ἀνθρωπίνην εἰπεῖν πίστιν. Ἐν ἅπαντι γὰρ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ, κατὰ τὴν παραδεδομένην ἀλλήλοις μνήμην, οὐδὲν φαίνεται μεταβεβληκός, οὔτε καθ' ὅλον τὸν ἔσχατον οὐρανόν, οὔτε κατὰ μόριον αὐτοῦ τῶν *οἰκείων* οὐδέν. Ἔοικε δὲ καὶ τοὔνομα παρὰ τῶν ἀρχαίων διαδεδόσθαι μέχρι καὶ τοῦ νῦν χρόνου, τοῦτον τὸν τρόπον ὑπολαβόντων[2], ὅπερ καὶ ἡμεῖς λέγομεν. Οὐ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ δίς, ἀλλ' ἀπειράκις, δεῖ νομίζειν, τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς. Διόπερ ὡς ἑτέρου τινὸς ὄντος τοῦ πρώτου σώματος, παρὰ γῆν καὶ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ, „*αἰθέρα*" προςωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον ἀπὸ τοῦ „*θεῖν ἀεί*", τὸν ἀΐδιον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ.

[4]) **Id.** *ib.* II, I[3] [284a 11–14. 284b 2–5]. Τὸν δ' οὐρανὸν καὶ τὸν ἄνω τόπον οἱ μὲν ἀρχαῖοι τοῖς θεοῖς ἀπένειμαν, ὡς ὄντα μόνον ἀθάνατον. Ὁ δὲ νῦν μαρτυρεῖ λόγος, ὡς ἄφθαρτος καὶ ἀγέννητος, ἔτι δὲ ἀπαθὴς πάσης θνητῆς δυσχερείας ἐστί. ..... οὐ μόνον αὐτοῦ περὶ τῆς ἀϊδιότητος οὕτως ὑπολαβεῖν ἐμμελέστερον, ἀλλὰ καὶ τῇ μαντείᾳ τῇ περὶ τὸν θεόν, μόνως ἂν ἔχοιμεν οὕτως ὁμολογουμένως[4] ἀποφαίνεσθαι συμφώνους λόγους.

[5]) **Aristot.** *Metaphys.* XI (XII), 8 [1074a 31.38–1074b 13]. Ὅτι δὲ εἷς οὐρανός, φανερόν. ..... Παραδέδοται δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ παλαιῶν, ἐν μύθου σχήματι καταλελειμμένα[5] τοῖς ὕστερον, ὅτι θεοί τέ εἰσιν οὗτοι, καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προςήχθη πρὸς τὴν πειθὼ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν. Ἀνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις· ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον, ὅτι θεοὺς ᾤοντο τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένων, καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων, οἷον λείψανα, περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν.

BEŞİNCİ KISIM
NOTLAR

Meteorlar

1. **Diogenes Laertios** II, {bl.3} 10.
2. **Aristoteles** *Metafizik* I, 5. {...} Bir olan, {...} tanrı imiş.
3. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* I, 3. Kimileyin sözler olgular için, olgular da söylenen için tanıklık eder. Bütün insanların tanrı tasarımları vardır ve tanrısal olana en yüksek yeri tanırlar. Hem yabancılar hem de Hellenler, aslında herkes ölümlü olanı ölümsüz olana bağladığı için, tanrılara inanıyor, bu açık; çünkü başkaca olanaksız. İmdi tanrısal bir şey varsa -gerçekten var- bizim gök cisimlerinin varlığı konusundaki görüşlerimiz de doğrudur demektir. Ama insanları ikna için konuşmak gerekirse, bu duyu algısına da karşılık geliyor. Çünkü sürekli, kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimlere göre tüm geçmiş zaman içinde hiçbir şeyin değişmemiş olduğu görünüyor: ne tüm gökyüzünde ne de onun bir parçasında! Adı da, bizim verdiğimiz gibi, aynı tarzda inanan eskilerden günümüze kalmış görünüyor. Nitekim bir kez, iki kez değil sonsuz kez aynı görüşler bize ulaşıyor. İlk cisim; toprak-ateş-hava-su dışında başka bir şey olduğu için, en yukardaki yere θεῖν ἀεὶ (hep koşmak)den, 'aither' adını veriyorlardı, yani ona bengi bir zamanı ad olarak uygun görüyorlardı.
4. **a.y.** II, 1. Ama gökyüzünü ve yukardaki yeri tanrılara bırakıyorlardı, çünkü sadece orası ölümsüz. Bizim şimdiki temellendirmemiz ise, orasının yok edilemez, oluşmamış, ölümlülerle ilgili her tür talihsizlikten uzak olduğunu gösteriyor.... Dolayısıyla onun bengiliği konusunda sadece bu kabul daha uygun olmakla kalmıyor, aynı zamanda tanrı üzerine biliciliklere karşılık gelecek temellendirmeler de ancak bu şekilde yapılabiliyor.
5. **Aristoteles** *Metafizik* XI (XII), 8. Bir tek gökyüzü olduğu açık. ...Atalarımızdan, eskilerden sonrakilere söylence biçiminde şu aktarılmıştır: gök cisimleri tanrılardır ve tanrısal olan tüm doğayı sarar. Başka bir şey de çoğunluğu ikna etmek için, yasa ve yaşam için yararlı olarak söylence biçiminde eklenmiştir: nitekim tanrıları insanlara, öteki canlılara benzer kılıyorlar, bunla bağlantılı, bunlara yakın şeyler söylüyorlar. Bunun öteki yanı ayrılır, ilk kısmına, yani tanrıların varoldukları inancına bağlanılırsa, bu sözün tanrıca söylendiği düşünülse gerek. Öyle görünüyor ki, her olanaklı sanat, felsefe ortaya çıkmış, yok olup gitmiş, ama onların bu inançları miras olarak günümüze değin ulaşabilmiş.

[6]) **Diogen. Laert.** X, 81. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὅλως ἅπασιν ἐκεῖνο δεῖ κατανοεῖν, ὅτι τάραχος ὁ κυριώτατος ταῖς ἀνθρωπίναις ψυχαῖς γίνεται ἐν τῷ ταῦτα μακάριά τε δοξάζειν καὶ ἄφθαρτα καὶ ὑπεναντίας ἔχειν τούτοις βουλήσεις [...] καὶ πράξεις ..... καὶ ὑποπτεύειν κατὰ τοὺς μύθους [...].

[7]) **Id.** *ib.* 76. Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν καὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις μήτε, λειτουργοῦντος τινός, νομίζειν δεῖ γίνεσθαι, καὶ διατάττοντος ἢ διατάξαντος, καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετ' ἀφθαρσίας. 77. Οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι ..... μακαριότητι, ἀλλ' ἀσθενείᾳ καὶ φόβῳ καὶ προςδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται. Μήτε αὖ πυρώδη τινὰ συνεστραμμένα, τὴν μακαριότητα κεκτημένα, κατὰ βούλησιν τὰς κινήσεις ταύτας λαμβάνειν ..... Εἰ δὲ μή, τὸν μέγιστον τάραχον ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτὴ ὑπεναντιότης παρασκευάσει.

[8]) **Aristot.** *de coel.* II, 1 [284ᵃ 18–20.] Διόπερ οὔτε κατὰ τὸν τῶν παλαιῶν μῦθον ὑποληπτέον ἔχειν, οἵ φασιν Ἀτλαντός τινος αὐτῷ προςδεῖσθαι τὴν σωτηρίαν [...].

[9]) **Diogen. Laert.** X, 85. Καλῶς δὴ αὐτὰ διάλαβε (sc. ὦ Πυθόκλεις), καί, διὰ μνήμης ἔχων, ὀξέως αὐτὰ περιόδευε μετὰ[1] τῶν λοιπῶν, ὧν ἐν τῇ μικρᾷ[2] ἐπιτομῇ πρὸς Ἡρόδοτον ἀπεστείλαμεν.

[10]) **Id.** *ib.* 85. Πρῶτον μὲν οὖν, μὴ ἄλλο τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώρων γνώσεως, εἴτε κατὰ συναφὴν λεγομένων, εἴτε αὐτοτελῶς, νομίζειν δεῖ εἶναι, ἤπερ ἀταραξίαν καὶ πίστιν βέβαιον, καθάπερ [καὶ] ἐπὶ τῶν λοιπῶν.

Id. *ib.* 82. Ἡ δὲ ἀταραξία τὸ τούτων πάντων ἀπολελύσθαι καὶ συνεχῆ μνήμην ἔχειν τῶν ὅλων καὶ κυριωτάτων.

[11]) **Id.** *ib.* 87. Οὐ γὰρ ἰδιολογίας καὶ κενῆς δόξης ὁ βίος ἡμῶν ἔχει χρείαν, ἀλλὰ τοῦ ἀθορύβως ἡμᾶς ζῆν.

Ib. 78. Καὶ μὴν καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων αἰτίαν ἐξακριβῶσαι, φυσιολογίας ἔργον εἶναι δεῖ νομίζειν, καὶ τὸ μακάριον ἐν τῇ περὶ τῶν μετεώρων γνώσει, ἐνταῦθα πεπτωκέναι.

Ib. 79. Τὸ δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ πεπτωκὸς τῆς δύσεως καὶ ἀνατολῆς καὶ τροπῆς καὶ ἐκλείψεως καὶ ὅσα συγγενῆ τούτοις, μηθὲν ἔτι πρὸς τὸ μακάριον τῆς γνώσεως συντείνειν, ἀλλ' ὁμοίως τοὺς φόβους ἔχειν τοὺς ταῦτα κατιδόντας, τίνες δὲ αἱ φύσεις ἀγνοοῦντας, καὶ τίνες αἱ κυριώταται αἰτίαι· καὶ εἰ μὲν προῄδεισαν ταῦτα, τάχα δὲ καὶ πλείους.

[12]) **Id.** *ib.* 86. Μήτε τὸ ἀδύνατον παραβιάζεσθαι, μήτε ὁμοίαν κατὰ πάντα τὴν θεωρίαν ἔχειν, ἢ τοῖς περὶ βίων λόγοις, [...] ἢ τοῖς κατὰ τὴν τῶν ἄλλων φυσικῶν προβλημάτων κάθαρσιν. Οἷον, ὅτι τὸ πᾶν σῶμα καὶ ἀναφὴς φύσις ἐστίν· ἢ ὅτι ἄτομα στοιχεῖα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ἢ ὅσα μοναχὴν ἔχει τοῖς φαινομένοις συμφωνίαν· ὅπερ ἐπὶ τῶν μετεώρων οὐχ ὑπάρχει.

[13]) **Id.** *ib.* 86. Ἀλλὰ ταῦτά γε πλεοναχὴν ἔχει καὶ τῆς γενέσεως αἰτίαν καὶ τῆς οὐσίας ταῖς αἰσθήσεσι σύμφωνον κατηγορίαν. Οὐ γὰρ κατὰ ἀξιώματα καινὰ καὶ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται.

6. **Diogenes Laertios** X, 81. Bütün bunlar üzerine herkes şöyle düşünmelidir: İnsan ruhu için en büyük sarsıntı nedeni, gök cisimlerinin mutlu, yok olmaz sayılması, ama onlara bununla çelişkili istekler, (...) eylemler yüklenmesi; .... söylencelerle onların kuşku altında bırakılmasıdır(...).

7. **a.y.** 76. Gök cisimlerine gelince: Yöneten, düzenleyen, dizen, üstelik de yok olmazlık yanında tüm mutluluğu elde etmiş olan biri varsa, onlardaki devinim, dönüş, sapma, doğma, batma, bunlara benzer şeylerin oluşmayacağına inanmak gerekiyor. 77. Çünkü onların yaptıkları .....mutlulukla bağdaşmıyor, tersine zayıflık, korku, gereksinim, buna benzer şeylerle bu devinimler olur. Mutluluğu elde etmiş kimi alevli cisimlerin bu devinimleri isteğe bağlı olarak gerçekleştirdikleri düşünülebilir. .... Böyle olmazsa, bu çelişki ruhlar için son derece büyük bir sarsıntı yaratır.

8. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* II, 1. Bunun için, (gökyüzünün) destek olarak Atlas'a gereksinim duyduğunu ileri süren eskilerin söylencesine kulak asmamak gerekiyor.(...).

9. **Diogenes Laertios** X, 85. İmdi bunları aklına koy (Pytokles). Ve Herodotos'a yolladığım kısa özettekilerle birlikte bunları sıkıca izle.

10. **a.y.** 85. Birincileyin 'meteorlar'a ilişkin genel ya da özel ortaya konan bilgiyle, öteki doğa bilimlerinde de olduğu gibi, Ataraksia (sarsılmazlık) ve güvenlikten başka bir amaca ulaşılacağı sanılmasın.

    a.y. 82. Ataraksia bütün bunlardan kurtulmak, sürekli olarak bütünü ve en asıl olanı düşünmek demektir.

11. **a.y.** 87. Yaşamımızın ideolojiye ve boş kuramlara değil, sarsılmadan sürmeye gereksinimi var.

    a.y. 78. Nasıl fizyolojinin ödevi en temel olanın nedenlerini araştırmaksa, burada da mutluluk 'meteorlar'ın bilgisinde yatar.

    a.y. 79. Doğma, batma, dönme, sapma kuramı kendi başına alındıkta özel bir mutluluk gerekçesi oluşturmaz; doğasını ve nedenlerini bilmeksizin onlara bakanları korkutmaya yarar. Belki bunları daha önceden bilseler daha çok.

12. **a.y.** 86. Ne olanaksız olanı zorlamalı ne de yaşam kurallarına ilişkin ya da "bölünmez öğeler vardır vs." gibi öteki fizik sorunlarına ilişkin olanlarla aynı yöntemi kullanmalı - çünkü berikilerde sadece tek açıklama olgulara karşılık gelir, oysa 'meteorlar'da bu söz konusu değildir.

13. **a.y.** 92. Ama bunlar duyumlara yanıt veren birden çok oluş nedeni ve varlık kategorisi taşırlar. Çünkü boş kabullerle ve uylaşımla konulan kurallarla değil, görünenlerin gerektirdiği biçimde doğabilimi yapmak gerekir.

[14]) **Id.** *ib.* 92.

[15]) **Id.** *ib.* 94.

[16]) **Id.** *ib.* 95 und 96.

[17]) **Id.** *ib.* 98.

[18]) **Id.** *ib.* 104. Καὶ κατ' ἄλλους δὲ τρόπους πλείονας ἐνδέχεται (sc. 'Επίκουρος) κεραυνοὺς ἀποτελεῖσθαι. Μόνον ὁ μῦθος ἀπέστω. 'Απέσται δέ, ἐάν τις καλῶς τοῖς φαινομένοις ἀκολουθῶν, περὶ τῶν ἀφανῶν σημειῶται.

[19]) **Id.** ib. 80. "Ωςτε μὴ παραθεωροῦντας ποσαχῶς παρ' ἡμῖν τὸ ὅμοιον γίνεται, αἰτιολογητέον ὑπέρ τε τῶν μετεώρων καὶ παντὸς τοῦ ἀδήλου [...].

Ib. 82. 'Η δὲ ἀταραξία τὸ τούτων πάντων ἀπολελύσθαι ..... "Οθεν τοῖς πᾶσι προςεκτέον τοῖς παροῦσι καὶ ταῖς αἰσθήσεσι, κατὰ μὲν τὸ κοινὸν ταῖς κοιναῖς, κατὰ δὲ τὸ ἴδιον ταῖς ἰδίαις, καὶ πάσῃ τῇ παρούσῃ καθ' ἕκαστον, τῶν κριτηρίων ἐναργείᾳ[1]. "Αν γὰρ τούτοις προσέχωμεν τὸ ὅθεν ὁ τάραχος καὶ ὁ φόβος ἐγίνετο, ἐξαιτιολογήσομεν ὀρθῶς, καὶ ἀπολύσομεν, ὑπέρ τε μετεώρων αἰτιολογοῦντες καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀεὶ παρεμπιπτόντων[2], καὶ ὅσα φοβεῖ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἐσχάτως.

Ib. 87. Σημεῖα δέ τινα τῶν ἐν τοῖς μετεώροις συντελουμένων φέρειν δεῖ παρ' ἡμῖν τινα φαινομένων, ἃ θεωρεῖται ἢ ὑπάρχει, καὶ οὐ τὰ ἐν τοῖς μετεώροις φαινόμενα. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐνδέχεται πλεοναχῶς γίνεσθαι. [88.] Τὸ μέντοι φάντασμα ἑκάστων τηρητέον καὶ ἐπὶ τὰ συναπτόμενα τούτῳ διαιρετέον. "Α οὐκ ἀντιμαρτυρεῖται τοῖς παρ' ἡμῖν γινομένοις πλεοναχῶς συντελεῖσθαι.

[20]) **Id.** *ib.* 78. "Ετι δὲ καὶ τὸ πλεοναχῶς ἐν τοῖς τοιούτοις εἶναι, καὶ τὸ ἐνδεχομένως καὶ ἄλλως πως ἔχειν [...].

Ib. 86. 'Αλλὰ ταῦτά γε πλεοναχὴν ἔχει καὶ τῆς γενέσεως αἰτίαν [...].

Ib. 87. Πάντα μὲν οὖν γίνεται ἀσείστως ἐπὶ πάντων μετεώρων κατὰ πλεοναχὸν τρόπον ..... ὅταν τὶς τὸ πιθανολογούμενον ὑπὲρ αὐτῶν δεόντως καταλίπῃ.

[21]) **Ib.** *ib.* 98. Οἱ δὲ τὸ ἓν λαμβάνοντες τοῖς τε φαινομένοις μάχονται, καὶ τοῦ τί δυνατὸν ἀνθρώπῳ θεωρῆσαι διαπεπτώκασιν.

Ib. 113. Τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι πλεοναχῶς τῶν φαινομένων ἐκκαλουμένων μανικὸν καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενον ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐζηλωκότων καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας [τινῶν] ἀποδιδόντων, ὅταν τὴν θείαν φύσιν μηδαμῆ λειτουργιῶν ἀπολύωσιν.

Ib. 97. "Ετι τε τάξις περιόδου, καθάπερ ἔνια καὶ παρ' ἡμῖν τῶν τυχόντων γίνεται, λαμβανέσθω, καὶ ἡ θεία φύσις πρὸς ταῦτα μηδαμῆ προσαγέσθω, ἀλλὰ ἀλειτούργητος διατηρείσθω, καὶ ἐν τῇ πάσῃ μακαριότητι. 'Ως, εἰ τοῦτο μὴ πραχθήσεται, ἅπασα ἡ τῶν μετεώρων αἰτιολογία ματαία ἔσται, καθάπερ τισὶν ἤδη ἐγίνετο οὐ δυνατοῦ τρόπου ἐφαψαμένοις, εἰς δὲ τὸ μάταιον ἐκπεσοῦσι, τῷ καθ' ἕνα τρόπον μόνον οἴεσθαι γίνεσθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας τοὺς κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἐκβάλλειν εἴς τε τὸ ἀδιανόητον φερομένοις· καὶ τὰ φαινόμενα, ἃ δεῖ σημεῖα ἀποδέχεσθαι, μὴ δυναμένης συνθεωρεῖν.

14. **a.y.** 92.
15. **a.y.** 94.
16. **a.y.** 95 ve 96.
17. **a.y.** 98.
18. **a.y.** 104. (Epikouros'a göre) başka pek çok tarzda şimşek oluşumu olası. Ancak söylence uzak tutulsun. Ama söylence, görünenleri izleyerek, onlardan hareketle görünmeyenler üzerine sonuç çıkarılırsa uzaklaştırılmış olur.
19. **a.y.** 80. Dolayısıyla bizim dünyamızda aynı şeyin kaç tür oluştuğunu incelemek, meteorlar ve belirsiz şeyler konusunda nedenleri böyle aramak gerekir.

    a.y. 82. Ama ataraksia bütün bunlardan uzaklaşmak demektir........ Dolayısıyla önümüzde olan bitene ve duyumlarımıza önem vermek gerekir. Genel olanlarda genel olanı, özel olanlarda özel olanı, ölçütlerin her birinde dolaysız, önümüzde olan açıklığı (enargeia) görmek gerekir. Böyle yaparsak, sarsıntı ile korkunun nereden geldiğini doğru biçimde açıklayabiliriz, böylece 'meteorlar' konusunda ve her zaman söz konusu olan, insanları en çok şaşkınlığa düşüren başka bir şey konusunda korkudan kurtulabiliriz.

    a.y. 87. Meteorlarda olup bitenlerin bazı belirtilerini, meteorlarda görünenlere bakarak değil, bizim dünyamızda incelenebilen ya da söz konusu olan görünenlerden çıkarmak gerekir. Bunların pek çok biçimde oluşması olası. 88. Her tek nesnenin görünüşü incelenmeli, buna bağlı olanları ayırdetmeli. Bunların pek çok biçimde olabileceğini bizim dünyamızda olup bitenler çürütecek değildir.
20. **a.y.** 78. Ayrıca bunlarda pek çok biçimde olmak ve bir biçimde başka türlü de olmak olası.

    a.y. 86. Bunların pek çok oluş nedeni var.

    a.y. 87 Bütün gök cisimlerinde her şey kesinlikle pek çok tarzda oluşur.....onlar hakkında gerekli olan şey olası açıklama, kalan bu.
21. **a.y.** 98. Tek açıklama biçimini kabul edenler ise görünenlerle çatışıyorlar, "insan için olanaklı olanın incelenmesi gerekir" kuralına uymuyorlar.

    a.y. 113.Görünenler birden çok açıklama gerektirirken tek bir neden göstermek, anlamsız yıldızbiliciliğine kendini kaptırmış, tanrısal bir doğayı hiçbir zaman gerçekleştirilen şeylerden uzak tutmaksızın {bazı şeyler için} nedenler ileri süren kişilerin delice tutumu.

    a.y. 97. Yörüngeler dizgesi de bizim dünyamızda oluşan bazı şeyler gibi düşünülmelidir, tanrısal doğa bunlarla ilgili görülmemeli, tüm mutluluğu içinde eylemlerden uzak tutulmalıdır. Çünkü bu yapılmazsa, yalnızca olası bir açıklama biçimi kullanmayan, olan bitenin sadece tek biçimde oluştuğuna inanarak öteki bütün açıklama biçimlerini dışarda bırakan, böylece olanaklı olmayan açıklamaların içine dalan kimi kişiler için söz konusu olduğu gibi, meteorlara ilişkin tüm açıklama anlamsız olur. İz olarak anlaşılması gereken görünenler de dikkate alınabilen şeyler olarak düşünülemez.

Ib. 93. .....μὴ φοβούμενος τὰς ἀνδραποδώδεις τῶν ἀστρολόγων τεχνητείας.

Ib. 87. .....δῆλον, ὅτι [καὶ] ἐκ παντὸς ἐκπίπτει φυσιολογήματος, ἐπὶ δὲ τὸν μῦθον καταῤῥεῖ.

Ib. 80. Ὥςτε ..... αἰτιολογητέον ὑπέρ τε τῶν μετεώρων καὶ παντὸς τοῦ ἀδήλου, καταφρονοῦντας τῶν τόδε μοναχῶς ἔχον ἢ γινόμενον γνωριζόντων, οὔτε τὸ πλεοναχῶς συμβαῖνον κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἀποστημάτων φαντασίαν παραδιδόντων, ἔτι τε ἀγνοούντων, καὶ ἐν ποίοις οὐκ ἔστιν ἀταρακτῆσαι.

[22]) **Id.** *ib.* 80. Καὶ οὐ δεῖ νομίζειν, τὴν ὑπὲρ τούτων χρείας πραγματείαν ἀκρίβειαν μὴ ἀπειληφέναι, ὅση πρὸς τὸ ἀτάραχον καὶ μακάριον ἡμῶν συντείνει.

[23]) **Id.** *ib.* 78. .....ἁπλῶς μὴ εἶναι ἐν ἀφθάρτῳ καὶ μακαρίᾳ φύσει τῶν διάκρισιν ὑποβαλλόντων ἢ τάραχον μηθέν· καὶ τοῦτο καταλαβεῖν τῇ διανοίᾳ ἐστίν, ἁπλῶς οὕτως εἶναι.

[24]) Vergl. **Aristot.** *de coel.* I, 10.

[25]) **Ders.** *Ebendas.* (I. 10 [279b 24–26].) Εἰ δὲ πρότερον, ἐξ ἄλλως ἐχόντων συνέστη ὁ κόσμος, εἰ μὲν ἀεὶ οὕτως ἐχόντων καὶ ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐκ ἂν ἐγένετο.

[26]) **Athen.** *Deipnos.* III. [p.] 104[b = III, 63 **Kaibel**]. Εἰκότως ἂν ἐπαινέσειεν τὸν καλὸν Χρύσιππον, κατιδόντα ἀκριβῶς τὴν Ἐπικούρου φύσιν, καὶ εἰπόντα, μητρόπολιν εἶναι τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ τὴν Ἀρχεστράτου γαστρολογίαν [...].

[27]) **Lucret.** *de rer nat.* I, 63 [–70. 79]–80 [= 62–69. 78–79 **Diels**].

a.y. 93. ......Yıldızbilicilerinin aşağılık marifetlerinden korkmaksızın.

a.y. 87. .....açık ki, doğa biliminin ötesine geçilir ve söylencenin kucağına düşülür.

a.y. 80. Dolayısıyla....meteorlar üzerine ve belirsiz olan her şey üzerine, olanın sadece bir tarzda olduğunu ya da oluştuğunu söyleyenlere, uzaklığa bağlı görüntüye göre pek çok tarzda meydana gelen şeyi görmeyenlere, üstelik bu tür nesnelerde sarsılmazlığın olanaklı olmadığını bile bilmeyenlere kulak asmadan açıklama yapmak gerekir.

22. **a.y.** 80. Bu nesneler konusunda yaptığımız, sadece bizim sarsılmazlığımızı ve mutluluğumuzu amaçlayan bu araştırmanın derin ve yeterince titiz olmadığı yollu ön yargıdan kaçınmak gerekir.
23. **a.y.** 78......Yok edilemez, mutlu bir doğada, sarsılmazlığa zarar verecek hiçbir şey kesinlikle bulunamaz. Bunun kesinlikle böyle olduğunu akılda tutmak gerekir.
24. Krş. **Aristoteles** *Gökyüzü Üzerine* I, 10.
25. **a.y.** (I, 10). Eğer evren önceden, başkaca olabilen şeylerden kurulmuş olsaydı, hep aynı şekilde olan ve başkaca olması olanaklı olmayan şeyler iseler, evren oluşamazdı.
26. **Athenaeus** *Davet* III. [s.] 104. Epikouros'un içindeki özü gören ve felsefesinin kaynağının Arkhestratos'un midebilimi olduğunu söyleyen yakışıklı Khysippos haklı olarak övülse gerek [...].
27. **Lucretius** *Nesnelerin Doğası Üzerine* I, 63 [-70,79]

[EK'TEN KALAN PARÇA]

[Epikouros'un Dinbilimine Ploutarkhos'un yaptığı Saldırıya Eleştiri]

[II. Bireyin Ölümsüzlüğü]

[1.Din Derebeyliği Üzerine. Yığının Cehennemi]

İnceleme *τῶν ἀδίκῶν κὰι πονηρῶν* (adaletsizlerin ve kötülerin), sonra *πολλῶν καὶ ἰδιωτῶν* (çoğunluğun ve bilgisizlerin), en sonu da *ἐπιεικῶν καὶ νοῦν ἐχόντων* (doğru ve akıllı insanların) (s. 1104 [A. c. 25].1.c.) ruhun ölümsüzlüğü öğretisiyle bağlantısına ayrılıyor. Bu kesin, niteliksel ayırım içindeki bu bölme bile Ploutarkhos'un, filozof olarak sadece insan ruhunun özsel önemine bakan Epikouros'u ne denli az anladığını göstermektedir.

Korku yine adaletsizler için tedavi aracı olarak konur ve duyusal bilinç için yeraltından korkmak gerekçelendirilir. Biz bu itirazı daha önce ele aldık. Korku içinde, yani içte, sönmeyecek bir korku içinde insan hayvan olarak belirlenmekle sadece dolaba kapatılmış bir hayvanla eş tutulmaktadır.

Şimdi gelelim *πολλοι* (çoğunluk) görüşüne: Aslında çok az kişi onun dışında kalıyor, hatta denebilir ki herkes, *δέω λέγειν πάντας* (aslında herkes demem gerekiyor) bu bayrak altında.

τοῖς δὲ πολλοῖς καὶ ἄνευ φόβου περὶ τῶν ἐν ᾅδου ἡ περὶ τὸ μυθῶδες τῆς ἀϊδιότητος ἐλπίς, καὶ ὁ πόθος τοῦ εἶναι, πάντων ἐρώτων πρεσβύτατος ὢν καὶ μέγιστος, ἡδονῆς ὑπερβάλλει καὶ γλυκυθυμίας τὸ παιδικὸν ἐκεῖνο δέος. S. 1104 [B–C. c. 26]. l.c. ἢ καὶ τέκνα καὶ γυναῖκα καὶ φίλους ἀποβάλλοντες, εἶναί που μᾶλλον ἐθέλουσι καὶ διαμένειν κακοπαθοῦντες, ἢ παντάπασιν ἐξῃρῆσθαι καὶ διεφθάρθαι καὶ γεγονέναι τὸ μηθέν. ἡδέως δὲ τῶν ὀνομάτων τοῦ μεθιστάσθαι τὸν θνήσκοντα καὶ μεταλλάττειν, καὶ ὅσα δηλοῖ μεταβολὴν ὄντα τῆς ψυχῆς, οὐ φθοράν, τὸν θάνατον ἀκροῶνται... S. 1104 [C. c. 26]. l. c. [...] καὶ πρὸς τὸ ἀπόλωλε, καὶ τὸ ἀνῄρηται, καὶ τὸ οὐκ ἔστι, ταράσσονται... ἢ καὶ προσεπισφάττουσιν οἱ ταυτὶ λέγοντες, ἅπαξ ἄνθρωποι γεγόναμεν, δὶς δὲ οὐκ ἔστι γενέσθαι... [S. 1104 E. c. 26. 27. l.c.] καὶ γὰρ τὸ παρὸν ὡς μικρόν, μᾶλλον δὲ μηδοτιοῦν πρὸς τὸ σύμπαντα ἀτιμήσαντες ἀναπόλαυστα προΐενται, καὶ ὀλιγωροῦσιν ἀρετῆς καὶ πράξεως, οἷον ἐξαθυμοῦντες, καὶ καταφρονοῦντες ἑαυτῶν ὡς ἐφημέρων καὶ ἀβεβαίων καὶ πρὸς οὐδὲν ἀξιόλογον γεγονότων. τὸ γὰρ ἀναίσθητον καὶ λυθὲν καὶ μηδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀναισθητοῦν, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ τοῦ θανάτου δέος, ἀλλ' ὥσπερ ἀπόδειξιν αὐτοῦ προστίθησιν. αὐτὸ γὰρ τοῦτό ἐστιν ὃ δέδοικεν ἡ φύσις ... τὴν εἰς τὸ μὴ φρονοῦν μηδὲ αἰσθανόμενον διάλυσιν τῆς ψυχῆς, ἣν Ἐπίκουρος εἰς κενὸν καὶ ἀτόμους διασπορὰν ποιῶν, ἔτι μᾶλλον ἐκκόπτει τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφθαρσίας· δι' ἣν ὀλίγου δέω λέγειν πάντας εἶναι καὶ πάσας προθύμους τῷ Κερβέρῳ διαδάκνεσθαι, καὶ φορεῖν εἰς τὸν ἄτρητον, ὅπως ἐν τῷ εἶναι [μόνον] διαμένωσι, μηδὲ ἀναιρεθῶσι. S. [1104 E–]1105 [A. c. 27]. l.c.

(Hades'te olup bitenden korku duymayan çoğunlukta, söylencelere bağlı olarak bengi yaşama umudu, bütün sevgilerin en eskisi ve en güçlüsü varlık arzusu, haz ve mutluluk umudu gerekli olan bu çocuksu korkuyu yok eder. s. 1104. Dolayısıyla çocuklarını, karısını, dostunu yitiren kişiler onların bütünüyle ortadan kalkmaları, yok olmaları, hiçbir şey haline gelmeleri yerine, bir yerlerde varolmalarını ve durumları kötü bile olsa yaşamlarını sürdürmelerini arzu ederler. "Ölen insan başka bir yere gider, ikamet yerini değiştirir" ve "ölüm bir yok olma değil, ruhun mekan değiştirmesidir" gibi sözler duymak isterler. s. 1104. 1.c. "Yok oldu", "ortadan kalktı", "o artık yok" gibi ifadeler onları rahatsız eder....ya da "bir kez insan olarak doğduk, ikinci kez doğ-

mak olanaksız" diyenler onları çileden çıkarır.....(s. 1104 1.c.). Çünkü onlar için şimdiki zaman pek önemli değildir, hele bengilik karşısında hiç önem taşımaz; günün tadını çıkarmadan geçip gitmesine izin verirler, erdemi ve eylemi küçük görürler; umutsuzca tek günlük, geçici, sözünü etmeye bile değmez bir varlık diye kendilerine saygı göstermezler. Çünkü duyumdan uzak ve kayıtsız olmak, duymadığımız şeyin bizi hiç ilgilendirmediği görüşü ölümden korkuyu ortadan kaldırmaz, tersine onun için kanıt ortaya koyar. Çünkü doğanın korktuğu şey işte şudur:.... Ruhun çözülmüş halinin ne düşünmesi ne de duyumsaması -Epikouros ruhu boşluk ve atom olarak dağıtıyor- ölümsüzlüğe ilişkin umudu yok etmektedir daha çok. Bu yüzden şunu söylemem gerekiyor: Bütün insanlar, her iki cins de varolmayı sürdürmek ve yok olup gitmemek amacıyla Kerberos tarafından parçalanmaya, (Danaosların) fıçısına sürekli (su) taşımaya razı olsunlar.) s.(1104 E-)1105 (A, c.27)1.c.

Önceki basamaktaki niteliksel ayırım aslında yok ama daha önce hayvanca korku şeklinde görünen şey, şimdi insanca korku şeklinde, hissetme biçimi olarak ortaya çıkıyor. İçerik aynı kalıyor.

Bize varlık arzusunun en eski sevgi olduğu söyleniyor; hiç olmazsa en soyut, bu yüzden de en eski sevgi "kendini sevme"dir, kendi özel varlığını sevmedir. Ama bu, fazla açık sözlülük olurdu, bundan ötürü çeneyi tutup çevresine duygu görünümü aracılığıyla şöyle bir cila çekildi.

İmdi karısını ve çocuklarını yitiren kimse onların bütünüyle yok olması yerine bir yerde olmalarını ister. Söz konusu olan sadece sevgi olsa, bireyin karısı ve çocuğu en saf biçimde yürekte korunur; bu deney dünyasındaki varoluştan çok daha yüksek

bir varlık. Oysa durum farklı. Kendi başına karı, çocuk sadece ait oldukları bireyin kendisi deney dünyasında varolduğu sürece, deney dünyasındaki varoluşları içindedirler. Kötü durumda olsalar bile onların duyumsallık içinde herhangi bir yerde olduklarını bilmek istemeyi tercih etmesi, bireyin kendi deneysel varoluşunun bilincini taşımak istemesinden başka bir anlama gelmez. Sevgi mantosu sadece bir kılıf idi, çıplak deneysel Ben, kendini sevme, en eski sevgi asıl olandır. O hiçbir somut ideal şekil içinde kendini daha iyi hissetmez.

Ploutarkhos'a göre değişme adı kulağa tümden ortadan kalkmadan daha hoş geliyor. Ne ki değişme niteliksel bir değişme olmamalı, biricik Ben özel varlığı içinde korunmalıdır; yani ad, sadece onun olduğu şeyin duyusal tasarımıdır ve karşı anlama gelmelidir. Durum değişmemeli, sadece karanlık bir yere konmalıdır, kurgusal uzaklığın araya konması, niteliksel sıçramayı -her niteliksel fark bir sıçramadır, bu sıçrama olmadan hiçbir ideallik olmaz- engellememelidir.

Ayrıca Ploutarkhos'a göre bu bilinç...*

* Metin burada bitmektedir (ç.)

ANHANG

Kritik der plutarchischen Polemik gegen Epikurs Theologie

I. Das Verhältnis des Menschen zu Gott

1. Die Furcht und das jenseitige Wesen

[1]) **Plutarch.** *de eo, quod sec. Epicur. non beate vivi poss.* (Ed. **Xyl.**) T. II. p. 1100 [E–F. c.20]. [...] Ἀλλὰ περὶ ἡδονῆς μὲν εἴρηται (sc. ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου) σχεδὸν, [...] ὡς ..... ὁ λόγος αὐτῶν φόβον ἀφαιρεῖ τινα καὶ δεισιδαιμονίαν, εὐφροσύνην δὲ καὶ χαρὰν ἀπὸ τῶν θεῶν οὐκ ἐνδίδωσιν.

[2]) **[Holbach]** *Système de la nature.* (Londres 1770.) II. Part. p. 9. L'idée de ces agents si puissants fut toujours associée à celle de la terreur; leur nom rappela toujours à l'homme ses propres calamités ou celles de ses pères; nous tremblons aujourd'hui, parce que nos aïeux ont tremblé il y a des milliers d'années. L'idée de la Divinité réveille toujours en nous des idées affligeantes ..... nos craintes actuelles, et des pensées lugubres [...] s'élèvent dans notre esprit toutes les fois que nous entendons prononcer son nom [...]. Vergl. S. 79: En fondant la morale sur le caractère peu moral d'un Dieu qui change de conduite, l'homme ne peut jamais savoir à quoi s'en tenir ni sur ce qu'il doit à Dieu, ni sur ce qu'il se doit à lui-même, ni sur ce qu'il doit aux autres. Rien ne fut donc plus dangereux que de lui persuader, qu'il existait un être supérieur à la nature, devant qui la raison devait se taire, à qui, pour être heureux, l'on devait tout sacrifier ici bas.

[3]) **Plutarch.** l. c. S. 1101 [C–D. c. 21]. Δεδιότες γὰρ ὥςπερ ἄρχοντα χρηστοῖς ἤπιον, ἀπεχθῆ δὲ φαύλοις, ἑνὶ φόβῳ, δι' ὃν οὐ δέουσι πολλῶν ἐλευθερούντων ἐπὶ τὸ ἀδικεῖν[1], καὶ παρ' αὐτοῖς ἀτρέμα τὴν κακίαν ἔχοντες οἷον ἀπομαραινομένην, ἧττον ταράττονται τῶν χρωμένων αὐτῇ, καὶ τολμώντων, εἶτα εὐθὺς δεδιότων καὶ μεταμελομένων.

EK

NOTLAR

[Epikouros'un Dinbilimine Ploutarkhos'un Yaptığı Saldırıya Eleştiri]

I. İnsanın tanrıyla bağı

1. Korku ve öte dünya varlığı

1. **Ploutarkhos** *Epikouros'a Göre Mutlu Yaşanamayacağı Üzerine* (yay. **Xylander**) c. II. s. 1100. [...] İmdi haz üzerine yeterince konuşuldu [...]: onların öğretisi korku ile batıl inancı kaldırıyor ama tanrılara bağlı sevinç ve lütfu vermiyor.

2. (**Holbach**) *Doğa Sistemi* (Londra 1770.) II.ks. s. 9. Bu güçlü egemenler düşüncesi her zaman korku çağrıştırmıştır; onların adı insana hep kendisinin ya da atalarının mutsuz durumunu anımsatır; atalarımız binlerce yıl korktuğu için bugün biz korku duyuyoruz. Tanrı düşüncesi bizde hep sıkıntı verici düşünceler uyandırır.... onun adını duyduğumuz zaman [...] ruhumuzda korkular ve boğucu düşünceler oluşur. Krş. s. 79. Ahlak, eylemlerini değiştiren bir tanrının ahlaksal karakteri üzerine kuruldukça, insan nerede tanrıya suç yükleyebileceğini, nerede kendisine, nerede başkalarına suç yükleyeceğini hiçbir zaman bilemez. Bu yüzden insanı, doğanın üzerinde aklın almayacağı bir varlık olduğuna ve mutlu olmak için bu dünyadaki her şeyin ona kurban edilmesi gerektiğine inandırmaktan daha tehlikeli bir şey yoktur.

3. **Ploutarkhos** a.g.y. s. 1101. Eğer iyilere dost, kötülere düşman olan bir yönetici olarak korkarlarsa, bu korkuyla haksızlık etmek konusunda pek çok koruyucuya gereksinim duymazlar, içlerindeki kötüyü öldürmekle, kötülük yapan sonra birden korkuya kapılarak pişmanlık duyan insanlardan daha az huzursuz olurlar.

2. Der Kultus und das Individuum

[4]) **Plutarch.** l.c. S.1101 [E. c. 21]. [...] ἀλλ' ὅπου μάλιστα δοξάζει καὶ διανοεῖται παρεῖναι τὸν θεόν, ἐκεῖ μάλιστα λύπας καὶ φόβους καὶ τὸ φροντίζειν ἀπωσαμένη (sc. ἡ ψυχή) τῷ ἡδωμένῳ μέχρι μέθης καὶ παιδιᾶς καὶ γέλωτος ἀφίησιν ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς [...].

[5]) **Plutarch.** l.c.

[6]) **Plutarch.** l.c. S.1102 [A. c.21]. Οὐ γὰρ οἴνου πλῆθος, οὐδὲ ὄπτησις κρεῶν τὸ εὐφραῖνόν ἐστιν ἐν ταῖς ἑορταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐλπὶς ἀγαθὴ καὶ δόξα τοῦ παρεῖναι τὸν θεὸν εὐμενῆ καὶ δέχεσθαι τὰ γενόμενα κεχαρισμένως.

3. Die Vorsehung und der degradierte Gott

[7]) **Plutarch.** *ib.* S.1102 [D–E. c. 22]. [...] ἐν ἡλίκαις ἡδοναῖς καθαραῖς περὶ θεοῦ δόξης συνόντες, ὡς πάντων μὲν ἡγεμὼν ἀγαθῶν, πάντων δὲ πατὴρ καλῶν ἐκεῖνός ἐστι, καὶ φαῦλον οὐδὲν ποιεῖν αὐτῷ θέμις, ὥςπερ οὐδὲ πάσχειν· ἀγαθὸς γάρ ἐστι, ἀγαθῷ δὲ περὶ οὐδενὸς ἐγγίνεται φθόνος, οὔτε φόβος, οὔτε ὀργή, ἢ[1] μῖσος· οὔτε γὰρ θερμοῦ τὸ ψύχειν, ἀλλὰ τὸ θερμαίνειν· ὥςπερ οὐδὲ ἀγαθοῦ τὸ βλάπτειν· ὀργὴ δὲ χάριτος, καὶ χόλος εὐμενείας, καὶ τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλόφρονος τὸ δυςμενὲς καὶ ταρακτικόν, ἀπωτάτω τῇ φύσει τέτακται· τὰ μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ δυνάμεως, τὰ δὲ ἀσθενείας ἐστὶ καὶ φαυλότητος· οὐ τοίνυν ὀργαῖς καὶ χάρισι συνέχεται[2] τὸ θεῖον, ἀλλ' ὅτε μὲν χαρίζεσθαι καὶ βοηθεῖν πέφυκεν, ὀργίζεσθαι δὲ καὶ κακῶς ποιεῖν οὐ πέφυκεν [...].

[8]) *Ib.* [S.1102 F–1103 A. c. 22]. Ἀρά γε δίκης ἑτέρας οἴεσθε [δεῖσαι] τοὺς ἀναιροῦντας τὴν πρόνοιαν, καὶ οὐχ ἱκανὴν ἔχειν, ἐκκόπτοντας ἑαυτῶν ἡδονὴν καὶ χαρὰν τοσαύτην;

[9])[3] „*Schwache* Vernunft aber ist nicht die, die keinen objektiven Gott erkennt, sondern die einen erkennen *will.*" *Schelling* „Phil. Briefe über Dogmatismus und Kriticismus" in: „Philosophische Schriften", Erster Band. Landshut 1809. S.127. Brief II.

Es wäre dem Herrn Schelling überhaupt zu raten, seiner ersten Schriften sich wieder zu besinnen[4]. So heißt es z.B. in der Schrift „über das Ich als Prinzip der Philosophie":

„Man nehme z.B. an, daß *Gott*, insofern er als Objekt bestimmt ist, *Realgrund* unseres Wissens sei, so fällt er ja, insofern er Objekt ist, *selbst* in *die Sphäre unseres Wissens*, kann also für uns nicht der letzte Punkt sein, an dem diese ganze Sphäre hängt."[5] S.5. l.c.

Wir erinnern Herrn Schelling schließlich an die Schlußworte seines oben zitierten Briefes:

2. Kült ve birey

4. **Ploutarkhos** a.g.y. s. 1101. Ama (ruh) nerede tanrının hazır olduğuna inanır ve düşünürse orada acıları, korkuları, kaygıyı kovarak hazla kendini sevgideki eğlenceye bırakır.
5. **Ploutarkhos** a.g.y.
6. **Ploutarkhos** a.g.y. s. 1102. Nitekim zevk veren şey, şenliklerdeki şarap çokluğu ya da et kokusu değil, tanrının orada hikmetiyle hazır bulunduğu ve olan biteni lütfuyla kabul ettiği konusundaki umut ile inançtır.

3. Yazgı ve rütbesi düşük tanrı

7. **Ploutarkhos** a.y. s. 1102. Onun bütün iyi şeylerin kılavuzu, bütün güzel şeylerin babası; kötü bir şey yapmayan ve kötü bir şeye uğramayan olduğuna inananlar arı hazlarla doludur. Çünkü o iyidir, iyi birinin içinde hiçbir konuda kıskançlık, korku, öfke, nefret oluşmaz. Nasıl sıcaklığın işi, üşütmek değil ısıtmaksa, iyinin işi de zarar vermek değildir. Oysa öfke acımadan, başkasının kötülüğünü isteme hayırseverlikten, insanseverlikten doğa gereği uzağa konmuştur. Birinciler erdeme ve güce, ikinciler zayıflık ve kötülüğe özgü olanlardır. Dolayısıyla tanrı öfke ile acımayı kendi içinde bir arada taşıyor değildir; acıması, yardım etmesi doğasında vardır, öfkelenmek ve zarar vermek doğasında yoktur [...].
8. **a.y.** Öngörüye karşı çıkanlara başka bir ceza gerekmez. Böyle bir haz ile mutluluğu kendilerinden uzaklaştırmaları yeterli bir ceza.
9. *"Akıl eksikliği, nesnel bir tanrıyı tanımamak değil, onu tanımak istemektir."* Schelling, ***İnakçılık ve Eleştiricilik Üzerine Mektuplar. Philosophische Schriften*** Birinci Cilt. Landshut 1809 s. 127, II. Mektup.

Aslında Bay Schelling'e önceki yazılarını yeniden anımsaması salık verilebilir. Sözgelişi "Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üzerine" adlı yazısında şöyle deniyor:

"Örneğin nesne olarak belirlendiği sürece tanrının bizim bilgimizin gerçek temeli olduğu kabul edilecek olursa, o nesne olduğu sürece bizim bilgimizin alanı içine girecektir, dolayısıyla o bizim için bütün bu bilgi alanının ona bağlı olduğu son nokta olamaz." s. 5 a.g.y.

En sonu Bay Schelling'e yukarda andığımız mektubunun son kısmını anımsatalım:

„Es ist Zeit, der *bessern* Menschheit die *Freiheit der Geister* zu verkünden und *nicht länger zu dulden, daß sie den Verlust ihrer Fesseln beweine.*"[1] S. 129. l. c.

Wenn es schon anno 1795 Zeit war, wie im Jahr 1841?[53]

Um hier bei Gelegenheit eines fast berüchtigt gewordnen Themas zu gedenken, der *Beweise für das Dasein Gottes*, so hat *Hegel* diese theologischen Beweise sämtlich umgedreht, d. h. verworfen, um sie zu rechtfertigen. Was müssen das für Klienten sein, die der Advokat nicht anders der Verurteilung entziehn kann, als indem er selbst sie totschlägt? Hegel interpretiert z.B. den Schluß von der Welt auf Gott in die Gestalt: „Weil das Zufällige *nicht* ist, ist Gott oder das Absolute"[54]. Allein der theologische Beweis heißt umgekehrt: „Weil das Zufällige wahres Sein hat, ist Gott." Gott ist die Garantie für die zufällige Welt. Es versteht sich, daß damit auch das Umgekehrte gesagt ist.

Die Beweise für das Dasein Gottes sind entweder nichts als *hohle Tautologien* – z.B. der ontologische Beweis hieße nichts als: „was ich mir wirklich (realiter) vorstelle, ist eine wirkliche Vorstellung für mich", das wirkt auf mich, und in diesem Sinn haben *alle Götter*, sowohl die heidnischen als christlichen, eine reelle Existenz[2] besessen. Hat nicht der alte Moloch geherrscht[3]? War nicht der delphische Apollo eine wirkliche Macht im Leben der Griechen? Hier heißt auch Kants Kritik[55] nichts. Wenn jemand sich vorstellt, hundert Taler zu besitzen, wenn diese Vorstellung ihm keine beliebige, subjektive ist, wenn er an sie glaubt, so haben ihm die hundert eingebildeten Taler denselben Wert wie hundert wirkliche. Er wird z.B. Schulden auf seine Einbildung machen, sie wird *wirken, wie die ganze Menschheit Schulden auf ihre Götter gemacht hat.* Im Gegenteil. Kants Beispiel[56] hätte den ontologischen Beweis bekräftigen können. Wirkliche Taler haben dieselbe Existenz, die[4] eingebildete Götter [haben]. Hat ein wirklicher Taler anderswo Existenz als in der Vorstellung, wenn auch in einer allgemeinen oder vielmehr gemeinschaftlichen Vorstellung der Menschen? Bringe Papiergeld in ein Land, wo man diesen Gebrauch des Papiers nicht kennt, und jeder wird lachen über deine subjektive Vorstellung. Komme mit deinen Göttern in ein Land, wo andere Götter gelten, und man wird dir beweisen, daß du an Einbildungen und Abstraktionen leidest. Mit Recht. Wer einen Wendengott den alten Griechen gebracht, hätte den Beweis von der Nichtexistenz dieses Gottes gefunden. Denn für die Griechen existierte er nicht. *Was ein bestimmtes Land für bestimmte Götter aus der Fremde, das ist das Land der Vernunft für Gott überhaupt, eine Gegend, in der seine Existenz aufhört*[5]. –

"Daha iyi insanlık için ruhlara özgürlük vermenin, zincirlerin kaybı için yas tutmasına daha uzun süre sabretmemenin zamanı gelmiştir." s. 129 a.y.

Acaba zaman, 1795 yılında da 1841 yılındaki gibi miydi?

Burada hemen hemen şöhretini yitirmiş bir konuyu, Tanrının varlığı kanıtlamalarını anımsayalım. Hegel bu tanrıbilimsel kanıtı haklı çıkarmak için tamamen tersine çevirmiş, aslında çürütmüş olmaktadır. Avukatın ancak öldürerek mahkumiyetten kurtarabileceği müvekkilin hali ne ola? Hegel sözgelişi dünyanın varlığından yola çıkarak tanrının varlığı çıkarımını şöyle yorumlar: "Raslantısal olan varlık taşımadığı için, tanrı ya da saltık olan şey vardır." Oysa dinbilimsel kanıt tam tersidir: "Raslantısal olan şey gerçek varlık taşıdığı için tanrı vardır." Tanrı raslantısal dünyanın güvencesidir. Bununla tam tersinin de söylendiği anlaşılıyor.

Tanrının varlığı kanıtlamaları boş bir totolojiden, eşsözden başka bir şey değildir -sözgelişi ontolojik tanrı kanıtlaması "benim gerçekten tasarladığım şey, benim için gerçek bir tasarımdır" olsa bu bence uygundur ve bu anlamda hem bütün öteki tanrılar hem de Hıristiyan tanrıları gerçek bir varoluş taşırlar. Eski Moloch (kendisine insan kurban edilen Sami tanrısı ç.) erkini yürütmedi mi? Delphoilu Apollon Yunanlıların yaşamında gerçek bir güç değil miydi? Burada Kant'ın eleştirisinin de bir anlamı yok: Biri yüz talere (altın para ç.) sahip olduğunu tasarlarsa, bu tasarım onun için herhangi öznel bir tasarım değilse, o bu tasarıma inanırsa, onun için yüz uydurma taler gerçekten yüz taler değerindedir. O sözgelişi borçlarını bu kurgusuna devredecektir, o borçlar *tüm insanlık nasıl borçlarını tanrılara devrettiyse o anlamı taşıyacaktır.* Tam tersi. Kant'ın verdiği örnek herhalde ontolojik kanıtlamayı güçlendirebilir. Gerçek talerler kurgulanmış tanrılarla aynı varoluşu taşır. Bir gerçek taler tasarımdan başka bir yerde, hem de genel olarak ya da daha doğrusu insanların toplumsal tasarımından başka bir yerde varoluş taşır mı? Kağıt parayı, kağıdın bu yollu kullanımından haberdar olmayan bir ülkeye götür, herkes senin öznel tasarımınla dalga geçecektir. Tanrılarınla, başka tanrıların geçerli olduğu bir ülkeye gel, hayal görme hastalığına tutulmuş olduğun sana kanıtlanacaktır. Doğrusu da bu. Eski Yunanlılara bir Slav tanrısını götüren kişi, bu tanrının varolmayışının kanıtını bulabilirdi. Çünkü Yunanlılar için o varolmazdı. *Yabancıların belli tanrıları için belli bir ülke, tanrı için akıl ülkesi neyse odur, varoluşunun son bulduğu bir yöredir.*

Oder die Beweise für das Dasein Gottes sind nichts als *Beweise für das Dasein des wesentlichen menschlichen Selbstbewußtseins, logische Explikationen desselben*. Z.B. der ontologische Beweis. Welches Sein ist unmittelbar, indem es gedacht wird? Das Selbstbewußtsein.

In diesem Sinne sind alle Beweise für das Dasein Gottes Beweise für sein *Nichtdasein, Widerlegungen* aller Vorstellungen von einem Gott. Die wirklichen Beweise müßten umgekehrt lauten: „Weil die Natur schlecht eingerichtet ist, ist Gott." „Weil eine unvernünftige Welt ist, ist Gott." „Weil der Gedanke nicht ist, ist Gott." Was besagte dies aber, als, *wem die Welt unvernünftig, wer daher selbst unvernünftig ist, dem ist Gott? Oder die Unvernunft ist das Dasein Gottes.*

„[...] wenn ihr die *Idee*[1] eines *objektiven*[1] *Gottes*[1] voraussetzt, wie könnt ihr von *Gesetzen* sprechen, die die *Vernunft*[1] *aus sich selbst* hervorbringt, da doch *Autonomie*[1] allein einem *absolut freien*[1] *Wesen*[1] zukommen kann?" Schelling. l.c. S. 198. [Brief X.]

„Es ist Verbrechen an der Menschheit, Grundsätze zu verbergen, die allgemein mitteilbar sind." Derselbe. l.c. S. 199.

Ya da tanrının varlığı kanıtları varolan insan *kendilik bilincinin, onun mantıksal açımlamalarının varolduğu kanıtlamalarından* başka bir şey değildir. Sözgelişi ontolojik kanıtlama. Hangi varlık düşünüldüğü sürece dolaysız olarak vardır? Kendilik bilinci.

Bu anlamda bütün tanrı varlığı kanıtlamaları, onun *varolmadığı* için kanıtlardır, bir tanrı konusunda bütün tasarımların *çürütülmesidir*. Gerçek kanıtlar tam tersi olmalıydı: "doğa kötü kurulduğu için tanrı vardır", "dünya akıldan bağımsız olduğu için tanrı vardır", "düşünce varolmadığı için tanrı vardır". *Bunun anlamı kendisince dünya akılsızsa, dolayısıyla kendisi de akılsızsa* o *kişi için "tanrı vardır"*'den başka ne olabilir? Ya da akılsızlık tanrının varlığıdır.

"[...] *siz nesnel bir tanrı idesini önkoşul görüyorsanız, özerklik salt özgür bir varlıkta bulunabildiği için, aklın kendisinden ürettiği yasalardan nasıl söz edebilirsiniz?"* Schelling, a.y. s. 198. [X. Mektup].

"Genel olarak bildirilebilir ilkeleri insanlıktan gizlemek cinayettir." a.y. s. 199.

ÖNSÖZ*

Kamuya sunduğum bu araştırma eski bir çalışmadır. Onun ancak Epikouros, Stoa felsefeleri ile Kuşkucuların felsefelerinin genel bir sunumu içinde yer alması gerekiyordu - çok farklı tarzdaki politika ve felsefe çalışmalarım bunu şimdi ortaya koymama izin vermiyor.

Epikouros, Stoa ve Kuşkucuların dizgesinin anlaşılacağı zaman ancak yeni geldi. Bunlar kendilik bilinci felsefelecileridir. Bu satırlar hiç olmazsa bu ödevin şimdiye değin ne denli az gerçekleştirildiğini gözler önüne serecektir.

* Yeni bir önsözden kalan parça (ç.).

KAYNAKÇA

Aristoteles *De anima libri tres* (Ruh Üzerine Üç Kitap). Adolph Trendelenburg Jenae 1833.

Aristoteles *De coelo libri* IV (Gökyüzü Üzerine 4 Kitap). Tauchnitz Yay. 1833.

Aristoteles *De generatione animalium* (Hayvanların Oluşumu Üzerine). (Marx'ın kullandığı yayım bilinemiyor.)

Aristoteles *Physica* (Fizik). (Marx'ın kullandığı yayım bilinemiyor.)

Aristoteles *Metaphysica* (Metafizik). Tauchnitz Yay. 1833.

Athenaeus *Deipnosophistae* (Yemek-Bilgeleri). (Marx'ın kullandığı yayım bilinemiyor.)

Brucker, Jakob *Institutiones historiae philosophicae* (Felsefe tarihi Disiplinleri). Lipsiae 1747.

Cicero *De fato liber singularis* (Yazgı Üzerine Tek Kitap). Berolini 1745.)

Cicero *De finibus bonorum et malorum libri* V (İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üzerine 5 Kitap). Berolini 1745.

Cicero *De natura deorum libri* III (Tanrıların Doğası Üzerine 3 Kitap). Berolini 1745.

Cicero *Tusculanarum questionum libri* V (Tusculum Tartışmaları 5 Kitap). Berolini 1745.

Clemens Alexandrinus *Stromatum libri* VIII (Halılar 8 Kitap). Coloniae 1688.

De Placitis philosophorum libri V. (Felsefecilerin Öğretileri Üzerine 5 Kitap). Lipsiae 1815.

Diogenes Laertios *De vitis philosophorum libri* X (Filozofların Yaşamı Üzerine 10 Kitap). Lipsiae 1833.

Eusebios *Preparatio evangelica* (İncile Hazırlık). Parisiis 1628.

Feuerbach, Ludwig *Geschichte Die neuere Philosophie von Bacon von Verulam bis Benedict Spinoza* (Bacon'dan Benedict Spinoza'ya Kadar Yeni Felsefeler Tarihi). Ansbach 1833.

Hegel *Vorlesungen über die Philosophie der Religion* (Din Felsefesi Dersleri). Berlin 1840.

Holbach, Paul Henri Dietrich *Systeme de la nature ou de loix du monde physique et du monde moral* (Doğa Dizgesi ya da Doğa Dünyası ile Ahlak Dünyası Yasası). Mirabaud. Londres 1770.

Hume, David *Über die menschliche Natur* (İnsan Doğası Üzerine), Halle 1790.

Kant, Immanuel *Kritik der reinen Vernunft* (Salt Aklın Eleştirisi). Leipzig 1838.

Köppen, Carl Friedrich *Friedrich der Grosse* (Büyük Friedrich). Leipzig 1840.

Leibniz, *Opera omnia*, Ludovici Dutens. 2. c. Cenevre 1768

Lucretius *De rerum natura libri sex* (Nesnelerin Doğası Üzerine Altı Kitap). Car. Abr. Eichstaed Yay. c. 1. Lipsiae 1801.

Philoponus (Aristoteles Yorumcusu.) *Aristotelis opera*. 4.c. Brandis. Berolini 1836.

Ploutarkhos *Adversus Colotem* (Kolotes'e Karşı). Xylander Yay. Francufurti 1599.

Seneca *Ad Lucilium epistolae* (Lucilius'a Mektuplar). Amstelodami 1672.

Seneca *Ad Lucilium naturalium quaestionum libri* VIII (Lucilius'a Doğa Sorunları Üzerine 8 Kitap). Amstelodami 1672.

Schaubach *Über Epikur's astronomische Begriffe* (Epikouros'un Gökbilim Kavramları Üzerine). 1837.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph *Vom Ich als Princip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen* (Felsefenin İlkesi Olarak Ben Ya Da İnsan Bilgisinde Kaçınılmaz Olan Üzerine). Philosophische Schriften, 1.c. Landshut 1809.

Schelling, F.W.J. *Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kriticismus* (İnakçılık ile Eleştiricilik Üzerine). Ladshut 1809.

Sextus Empiricus *Adversus mathematicos* (Matematikçilere, Bilim Adamlarına karşı). Genevae 1621.

Simplicius. (Aristoteles Yorumcusu). *Aristotelis opera*, 4.c. Scholia in Aristotelem. Brandis Yay. Berolini 1836.

Themistius (Aristoteles Yorumcusu). *Aristotelis Opera* 4. c. Scholia in Aristotelem. Brandis yay. Berolini 1836.

Not. Marx'dan kalan metinde bir kaynakça yok, sonradan yapılan çalışmalardan yararlanarak bu kaynakça hazırlanmış; kitapların üzerindeki veriler olduğu gibi aktanlmış, dolayısıyla geleneksellleşmiş yönteme bağlı kalınarak Yunanca adlar ile kitap adları Latince biçimlerlyle verilmiştir. (ç.)

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım

Karl Heinrich Marx

Demokritos ile Epikouros'un Doğa Felsefelerindeki Ayırım Marx'ın doktora tezidir. Marx'a göre, felsefe tarihinde Epikurosçu, stoacı, kuşkucu düşünürlere öncelleriyle bağlantısı olmayan birer eklenti diye bakılır. Bunlar, yanlış olarak, İskenderiye felsefesine bağlanırlar. İskenderiye felsefesi de tam bir sayıklama olarak görülür.

Oysa Marx'a kalırsa, bunlar Roma düşünüşünün ilk örnekleri, içerisinde Yunanistan'ın Roma'ya göç ettiği biçimlerdir. Bunlar kendilerinden önceki Yunan felsefesiyle bağlantı içerisindedirler.

Marx, bunların tümünün bağlantısını gösterme işini başka bir çalışmasına bırakıp -böyle bir çalışmayı tamamlayamamıştır- bu tezde Epikouros ile Demokritos'un doğa felsefeleri arasındaki ayırımı ele alır. Bu iki felsefecinin fizik konusunda söylediklerinin birbirine bağlılığına karşın aralarında ayrıntılara varasıya, özce bir ayırım bulunduğunu gösterir.

ISBN 975-8087-46-0

